

CELS

AKADEMISKA BĪBLIOTEKA
dib. 1824. g.
KATALOGS

Pirmā sējuma saturs

1945. gads

D z e j a

		Lpp.
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Latvijas maize	10
	Divas lūgšanas	33
	Pie eglītes trimdā	65
	Latviešu cimdi	68
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Korālis	15
	Dzejniekam	15
	Sadegšana	57
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Taisnība	33
	Vizija	33
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzimtenē, Gājējs, Saules vārdi, Burvība, No saknes zieds, Ap- sedziet rozēs, Mežā, Es labprāt ēnā sēdu, Tas nekur nede- rīgs, Pieminēšana, Klusuma meldijas, Mūžība	1
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Sapnis	71
	Dēlam	12
	Sakšu gārša	12
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Ziemassvētki	65
	Vaicājums	69
<i>Švābe, Arveds</i>	Nakts un diena	96

P r o z a

<i>Blaumanis, Rūdolfs</i>	Nāves ēnā, novele	96
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Novelējums, stāsts	13
<i>Johansons, Andrejs</i>	Krucifiks, novele	70
<i>Salnais, Ģirts</i>	Nolādētais līcis, stāsts	16 un 73
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Milzis, pasaka	5
	Jūras vārava, pasaka	7
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Mūžīgā Majestāte, meditācija	66

A p c e r ē j u m i

<i>Kadilis, Jānis</i>	Klusuma ceļš, impresijas par K. Skalbi	52
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	R. Blaumaņa pasaules uzskats	108
<i>Siliņš, Jānis</i>	Mākslas pasaule	40
<i>Zicāns, Eduārdš</i>	Numinozie elementi senlatviešu Dieva telā	34

C h r o n i k a

Sākumam (J. Kadilis) 58, Ar Skalbi (Ang. Gailīte) 58, Miris prof. Dr. theol. E. Rumba (V. Mežezers) 59, Divi aizgājušie (P. Ērmanis) 60, B. Ozoliņas piemiņai (P. Sakss) 61, Francis Verfels (P. Ērmanis) 62, Latviešu teātris (Ģ. Salnais) 63, Angļu mūzikas dzīve (Vilsons) 63, Pardomu brīdī (V. Mežezers) 112, Daugava (J. Kadilis) 113, Latviešu mākslas skate Virsburgā (E. Andersons) 115, J. Misiņa mūžs un darbs (P. Ērmanis) 117, Plašajā pasaulē, par G. Mistrāli, T. Dreizeri, A. Malrō (J. Kadilis) 118.
Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1—2. burtn. K. Skalbes ģimetne un K. Zāles Važu rāvēji, 3. burtn. K. Zāles Mirstošais jātnieks.

1946. gads

D z e j a

		Lpp.	
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais plāvums, balāde	110	
	Vēlais viesis, balāde	155	
	Divi dabas, balāde	157	
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pravietis	55	
	Auļotājs	56	
<i>Brigadere, Anna</i>	Latvijas sirds, Tautas dziesma	43	
	Mājup	122	
<i>Dāle, Karola</i>	Pēcgalā	122	
	Cik ilgi?	176	
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Bēgļu mācītājs	177	
	Šodien	81	
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Saules riets	101	
	Kas cilvēks ir bez dzimtenes	101	
	Sapnis par laimi	22	
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Smagais laiks	152	
	Sub pondere	160	
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Sakušana	5	
	Vakars noietnē	28	
	Akmens	81	
<i>Mežezers, Valdis</i>	Pretstati	177	
	Jānim Misiņam	122	
	Dievs, Ticība, No baznīcas braucot, Biķeris miroņu salā, Draugam, Pie tava augstā baltā logā, Sāpju spītes, Dēla bilde, Es zinu, Rakstnieks	97	
<i>Rainis, Jānis</i>	Augstumā, Mazie darbi, Runas un darbs, Pats vadītājs, Pats palīgs, Pats zinātājs, Pats žēlotājs, Pats vērotājs, Mani draugi, Gara vilņos, Nenīcība, Bēglis, Cerība, Sāpju jūra, Sāpes un cerības, Jaunajam draugam, Zemnieks, Divkārs pienākums, Kad nakts, Es grūtā brīdī . . . , Tu esi siltums manā dvēselē, Es šurpu turpu dzīts . . . , Uz tavām krūtīm atdusēt, Uguns puķe, Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat, Viss dzīves daiļums nāk no sievietes	145	
	<i>Strēlerte, Veronika</i>	Dieva kalpa vakars, Varavīksna, Viesis, Zemgales klajumā, Glāsts, Atvēršanās, Miera avots	1
		Dziesma	5
	<i>Toma, Velta</i>	Sapnis	177
		Nakts Daugavas krastā	65
	<i>Zāle, Klāra</i>	Aizliedz sev	84
		Ziedu gaismā	126

P r o z a

<i>Brigadere, Anna</i>	Aizmuža ļaudis, tēlojums	24
<i>Eglītis, Anslāvs</i>	Uguns pilsēta, stāsts	102
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Vēstules, atmiņas un pārdomas	113
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Nabadziņa Janks, tēlojums	3
	Saimnieks un saimniece, tēlojums	158

		Lpp.
<i>Kadilis, Jānis</i>	Vīrs kalna galā, tēlojums	153
<i>Lesiņš, Knuts</i>	Brauciens sniegpuTENI, novele	49
<i>Mauriņa, Zenta</i>	Dzimtenes kalns, leģenda	161
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Jaunā māja, stāsts	6
<i>Poruks, Jānis</i>	Kukažiņa, stāsts	100

Drāma

<i>Rainis, Jānis</i>	Jāzepts un viņa brāļi (fragments)	149
----------------------	---	-----

Apcerējumi

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Tautas dzeja — tautas gudrība	57
<i>Blese, Ernests</i>	Dzimtās valodas nozīme	178
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	J. Rainis un viņa dzeja	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Atmiņas par Annu Brigaderi	29
	Jānis Poruks	127
<i>Grīnbergs, Teodors</i>	A. Šveicera domas par Eiropas kultūru	123
<i>Kadilis, Jānis</i>	Kalnā kāpējs, improviz. par Raiņa temu	169
<i>Sala, Irvalds</i>	Viena diena kopā ar Blaumani	82
<i>Siliņš, Jānis</i>	Vilhelms Purvītis	67

Chronika

Tālie apvāršņi (E. Aistars) 44, Pirmā dzejas grāmata trimdā, V. Strēlertes Mēness upe (J. Kadilis) 46, Skola svešumā (J. Čermaks) 47, Latviešu un franču gara saskare (J. Bičolis) 85, Dažas tagadnes tehnikas problēmas (Br. Jirģensons) 88, Pōls Valeri (J. Kadilis) 89, Tomass Manns (P. Ērmanis) 91, Škats Ž. Diamela pasaulē (G. Kaire) 92, Amerikāņu jaunākā literātūra (H. Linde) 135, Romēns Rolāns (J. Kadilis) 138, M. Luters pēc 400 gadiem (V. Mežezers) 140, Viļa Vasariņa piemiņai (J. Siliņš) 141, Ilustrēts evaņģēlija izdevums (V. Mežezers) 142, Latviešu teātris Eslingenā (I. Liepsala) 143, Dzejas baudīšana un dzejas baudītāji (E. Raisters) 187, Par balādes uzbūvi (K. Ābele) 190, Latviešu teātris angļu zonā (V. Štāls) 195.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1. burtn. A. Brigaderes ģimetne, 2. burtn. V. Purviša *Rīga*, 3. burtn. T. Zaļkalna J. Poruka kapa piemineklis, 4. burtn. J. Raiņa ģimetne.

Vāku un viņjeti zīmējis P. Rožlapa

OTRĀ SĒJUMA SATURS

1946. gads

Dzeja

	Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Korālis 333
<i>Aigars, Pēteris</i>	• Aklās acis, balāde 389
<i>Bārda, Fricis</i>	Rīgas degšana 257
<i>Bērziņš, Ludis</i>	Dzīvības kokam, Es, Skaidu spilvens, Krēslā, Bērzi, Gais- ma, Rudens 1915. g., Sauciens tālē 197
	Trimdā, korālis 219
	126. psalms 282
	Svētku dziesma, korālis 333
	Aspažiju pieminot 376
	Tēvu zemei 475
	Latvijas universitātei 475
	Ziemassvētkos 531
<i>Dāle, Karola</i>	Nemirstība 330
	Vēja šalkās 351
	Mākoņa dziesma 426
	Gaidītāja 426
<i>Dziesma, Fricis</i>	Zvejnieku svētais vakarēdiens (fragments) 331
	Trimdnieks 442
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Man gribas 386
	Ko gaidīt vēl? 386
<i>Eglītis, Andrējs</i>	Jaunajiem 375
	Latgalē 376
	Uz vairoga, dzejoļi 476
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Žēlums 209
	Otrais es 229
	Divas māšas 420
	Mātes minējumi 442
	Bezdelīgas un vijole 493
	Kādai mātei 541
	Dāvana 585
<i>Kaugars, Arturs</i>	Miglā 548
	Elēģija 548
<i>Ķezbere, Elza</i>	Izmisumā 258
	Bez Tevis 450
	Draugam 493
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Dīvainais 223
	Vējš un asmens 330
	Cilvēks 339
	Pūtēja 386

		Lpp.
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzejnieks	229
	Kulta dziesma	333
	Ziemassvētku naktī, sonets	531
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Ingolštates katedrāle	426
	<i>Toma, Velta</i>	
	Zeme	233
	Angelus	258
	Kurzemes sieva	531
<i>Virza, Edvarts</i>	Doma baznīcas balāde, Lai savā izturībā lieli esam, Sējeņa diesma	293
<i>Zāle, Klāra</i>	Cauri trūdiem	233
	Neatsaucas	419
	No dziļumiem	477
	Nenostāj	570
	Tur atsmaida	585
<i>Zicāns, Eduards</i>	Spieķis	223
	Psalmis 90, Mūžības priekšā (tulk.)	201

Pr ū z a

<i>Aigars, Pēteris</i>	Pažobeļe, stāsts	210
	Zelmeņa vairogš, stāsts	421
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Dārgā sēkla, romāna fragments	369
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Pokāls un pīpe, novele	542
<i>Gulbis, Osvalds</i>	Māte Latvija, leģenda	387
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sudmalu jaukāajā salā, tēlojums	295
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Noslēgums, stāsts	532
<i>Kalējs, Oskars</i>	Bada krogus, stāsts	427
<i>Klāns, Pāvils</i>	Dūda, novele	478
<i>Klidzējs, Jānis</i>	Galvenie raksti, stāsts	259 un 297
<i>Liepsala, Irma</i>	Tik-tak, novele	202
	Svētlaimīgo sala, stāsts	302
	Laimīgākais cilvēks pasaulē, novele	487
<i>Malcs (Maltz), Alberts</i>		
<i>Miesnieks, Jōnass</i>	Neuzklausītā lūgšana, novele	377
<i>Niedra, Aida</i>	Puna Vipulis, stāsts	245
<i>Vītols, Jāzeps</i>	Tas bij tik sen, atmiņas	267

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Daugava dzīvē un dzejā	230
	Skolas dzīve vecās atmiņās un jaunā pieredzē	443
	Stils dzejas mākslā	494 un 549
<i>Bičolis, Jānis</i>	Dzejnieks un zinātnieks L. Bērziņš	270
<i>Biezais, Haralds</i>	Ētiskās vērtības un to nesēji	278
<i>Blese, Ernests</i>	Valoda kā tautas gara un rakstura paudēja	451
<i>Celms, Teodors</i>	Cilvēka dzīve un tās apkārtne	226
<i>Dravnieks, Arvids</i>	Edvarts Virza	334

	Lpp.
<i>Jurevičs, Pauls</i>	509 un 571
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	220
<i>Ķīkauka, Pēteris</i>	392
<i>Treus, Feliks</i>	224
<i>Zicāns, Eduards</i>	340

Chronika

Par dzīves vērtību (K. Kārkliņš) 234, Anna Brigadere un 10. janvāris (P. Jēger-Freimane) 236, Mārtiņa Ziverta jaunā drāma (J. Rudzītis) 237, Jauns vērtīgs mēnešraksts (I. Skroderē) 239, J. Ezeriņa — Izmeklētas noveles (P. Ērmanis) 239, Gaišā gaita, Valdis Mežezers, kulta dziesmas (P. Ērmanis) 240, Divas vārdnīcas (H. Briņģis) 241, Vidbergs (J. Siliņš) 242, Noskaņas (E. Aistars) 283, Daži momenti jaunākajā angļu grāmatu pasaulē (J. Zanders) 284, Gerhards Hauptmanis (P. Ērmanis) 286, Zelta lāpa, K. Skalbes pēdējo darbu izlase J. Rūdziša sakārtojumā (J. Kadilis) 288, Dzimtene liesmās, Latviju dzejos antoloģija K. Džillejas sakārtojumā (V. Mežezers) 290, Režisors V. Pūce un viņa teātris Blombergā (E. Ķezbere) 290, V. Jansona Koklētājs (A. Treibergs) 291, Gars (Osv. Gulbis) 352, Zvejnieku svētais vakarēdiens un tā autors (A. Johansons) 353, Par baltu tautām un valodām (L. Bērziņš) 354, Grāmata no vajadzīgo virknes (J. Bičolis) 355, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 359, Divas jaunas grāmatas (V. Mežezers) 360, Divas angļu valodas mācības grāmatas (J. Kalnbērzs) 361, Piezīmes par Džeku Londonu (E. Andersons) 364, Franku novada latviešu dziesmu diena (K. Lesiņš) 365, Izstāde Mercfeldas noietnē dziesmu dienu laikā (F. Viksne) 367, K. Zemdega — Brīvības piemineklis Rūjienā (V. Jansons) 368, Dārzs bez žoga (L. Bērziņš) 405, Andrejs Eglītis (A. Dravnieks) 406, Aspazijas mūža izskaņa (P. Jēger-Freimane) 408, Divu latviešu teologu mūža darbs salīdzinājumā (doc. F. Treus) 410, Piezīmes par Ivanu Buņinu (I. Sala) 411, Kazanovas mētelis, Anšl. Eglīša novele (V. Baltiņa-Bērziņa) 412, Trīs Raiņa grāmatas (V. Mežezers un I. Skroderē) 413, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 415, J. Rozentāla altārglezna — Kristus svētī bērnus (prof. A. Annuss) 416, Ceļa viens gads (V. Mežezers) 417, Lielgabali rozēs (Jēk. Poruks) 468, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 470, Angļu valodas mācības grāmata (J. Kalnbērzs) 471, Šervūds Andersons (E. Andersons) 472, 18. novembris (archibīsk. prof. T. Grinbergs) 521, Pretstati (E. Aistars) 521, Uz vairoga, Andreja Eglīša dzejas (P. Ērmanis) 524, Dažas piezīmes (Andr. Sils) 525, H. G. Uelss (V. Ozolnieks) 527, K. Zāle — Brāļu kapu vārti (V. Jansons) 527, P. Ērmaņa jubilejas grāmata (V. Mežezers) 582, Jauns romāns, Z. Mauriņas Trīs brāļi (P. Ērmanis) 582, Hermanis Hese (P. Ērmanis) 584, S. Vidbergs — Pie eglītes (V. Jansons) 585.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 5. burtn. S. Vidberga Ceļš, 6. burtn. V. Jansona Koklētājs, 7./8. burtn. K. Zemdega Brīvības piemineklis Rūjienā un A. Annusa Kristus pie strādniekiem, 9. burtn. J. Rozentāla Kristus svētī bērnus, 10. burtn. S. Vidberga No dzimtenes projām braucot, 11. burtn. K. Zāles Brāļu kapu vārti, 12. burtn. S. Vidberga Pie eglītes.

CĒLS

GARA DZĪVES MĒNEĪRAKITS

Nr. 4 (7)

APRĪLIS

1946

J. RAIŅA DZEJOĻI

AUGSTUMĀ

No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji;
Dun dobji kritieni, kaut kas vēl lūst;
Kaut kur vēl vārstas logs un aizkrīt spēji,
Bet trokšņi klūpot bezdibenī grūst.

Ap mani klusums izklāj klaju telpu;
Kā viegla migla saulē — mākons kūst,
Un augšā zilā debess aiztur elpu.

Sirds pēkšņi līdz klust, tik bail tai top,
Ak, sirds, tev pašai sevi jāsastop.

RUNAS UN DARBS

Runas ir gaŗas,
Darbs ir īss;
No darba varas
Liktens trīs.

PATS PALĪGS

Lai palīga nelūdz tavš skats:
Ko dari, to dari pats,
Palīgs, ja spēs, tad tev darbu jauks, —
Nespēs, tad sevi par darboni sauks.

MAZIE DARBI

Nenogrīmt mazajos darbos
Un ikdienā nezaudēt zvaigznes;
Dūmains un pūteklains darbs,
Gaiŗas lai debesis stāv.

Sīkumos izšķieŗas darbi,
Velk cilvēku sīkumos līdz, —
Lieluma mērķis tik viens
Sīkumiem nozīmi dod.

PATS VADĪTĀJS

Kā sevi darbā radi,
Tā turi pats;
Sevi un darbu vadi,
Kā vietā liktais rats.

PATS ZINĀTĀJS

Zini, kas tev apkārt ir,
Zini, kas no apkārtnes šķir;
No viņas tavi spēki nāk,
Caur tavu gribu darboties sāk.

PATS ŽĒLOTĀJS

Ir tev sāpes, tad ciet;
Nevajga žēloties iet;
Žēlotājs nes tev vēl otru ļaunu,
Klāt pie tavām sāpēm vēl kaunu.

PATS VĒROTĀJS

Vēro, ko vari,
Tādu darbu dari;
Vēro, kas esi,
Tādu labu nesi.

MANI DRAUGI

Mani vistuvākie draugi
Ir vistālākie jaunie augi;
Vēl nepiedzimušie dzimumi

No visiem man īstākie radnieki.
Še jūtu tikai svešu dvesmu,
Es nezinu, kur mājās esmu.

GARA VIĻŅOS

Kas reiz uzliesmo, tas viļņo
Mūžīgi tais staru viļņos,
Kuņi iet bezgala telpās.
Zvaigzne iet un deg un izdziest,
Dzisušo vēl redz šīs acis,
Staru vizmā gaņām ejot —

Zvaigzne dziest ij mūsu acīs,
Starus redzēs citas acis,
Pasaules, kas mīt aiz zemes.
Reiz tu uzliesmo, tu kusties
Mūžīgi tais gara viļņos,
Kuņi saucas: pasauls dzīve.

NENICĪBA

Ne rīka rasa — pusdienā nevar zust,
Ne smaržas krislīts — uzpūšot vējam nīkt;
Ne pāri skrejošs saules stariņš:
Visumā visi uz mūžu dzīvo.

Ne dziļā doma — smadzenēm irstot irst;
Ne maigā jūta — apklustot sirdij gaist;
Ne tava karstā mīla izdziest:
Cilvēcē visi uz mūžu dzīvo.

BĒGLIS

Garš ir noguris,
Miesas ir vājas,
Ak, nu tik tālu ir neziņu mājas.

Ko eji aizsiesies,
Ceļmalā gulsti?
Kas tevi dzenā, ka vaimanās mulsti?

Dzen dzimtais spūrītis,
Mirt nedod vaļas;
Dzīvot liek, cerēt: reiz druvas būs zaļas!

CERĪBA

Mazs saules stariņš atspīd jau,
Varbūt tas spēs jums aiznest ziņu?
Daudz vārdu nau, daudz runu nau,
Tik daudz ir karstu mīlas dziņu.

Jūs apmīlot un svētīt jūs,
Jums spēku dvest un sāpēm spirdzi
Un teikt, ka labi viss vēl būs
Un redzēs tautas saules mirdzi.

Ikviena, ikviens, kaš bārs un sērs,
Lai cer uz drīzu nākamvalsti:
Tur saules pilns silts laimes mērs,
Tiks lāsīte ir tev, kas salsti.

SĀPJU JŪRA

Ar saviem sīkiem sirdsēstiem
Es eju gar lielo jūru;
Tās dziesmu ar vaidiem un atvaidiem
Es dzirdu sūru, tik sūru
To sājpu jūru.

Jo sirds tāi klausās — ieklausās,
Jo mani sirdsēsti raucas,
Un lielākas sāpes pamostas,
Ar vaidiem un atvaidiem jaucas,
Ar sājpu jūru.

Tai līdzī raud un līdzī gauž:
Tās sāpes mums visiem ir vienas,
Ko mazs, ko liels, ko slēpj vai pauž
Ik nakts un ik dienas
To sājpu jūru.

No mazajām sājām es pagurtu,
Ne stundu nepanestu,
Ja savu sājpu lielumu
Man jūra neiedvestu,
Tā lielā sājpu jūra.

SĀPES UN CERĪBAS

Mums visiem vienas sāpes
Un vienas cerības,
Kad es jums manas sūdzu,
Jūs dzirdat savējas.

Un visiem maniem brāļiem,
Kur kuņģis izkaisīts,
Vai purvos, stepēs, smiltīs,
Vai sniegos projām dzīts —

Mums visiem vienas sāpes
Pēc mīļās tēviņas,
Un redzēt viņu zeļam
Mums vienas cerības.

Un redzēt viņu zeļam
Caur mūsu ciešanām,
Tā būs mums salda alga
Par to, ko atdevām.

JAUNAJAM DRAUGAM

No saviem darbiem necer sev nenieka;
Būs darbiem augļi — tauta sev tos ņems;
Tev grūtā brīdī tik vien būs tā prieka,
Cik apziņa un atmiņa tev lems.

Kad tu ar tādu algu mierā esi,
Tad sniedz man roku! iesim kopā, draugs,
Tik atdod to, ko mīļu sirdī nesi:

Tik izrauj to, kas bij tavš acu raugs —
Nu esi glūži brīvs, nu spēks tev augs.

ZEMNIEKS

Smagi zemnieka lēnie soļi nodun,
Kad viņš darbojas laukā sūros sviedros,
Kad viņš atpūtā svētku dienās staigā.
Steigties nākotnei pretim nau viņš radis,
Skāts tam atpakaļ klīst arvien uz druviem,

Cieti ieaudzis stāv viņš savā zemē,
Lidot nejaudzams augstos, zilos gaisos,
Spēkus sūkdams iz krūtīm zemes mātei.
Tīrais milzeņa bērns, tik liels un lempīgs,
Bet kad celsies, viņš rokām lāčus plēsīs.

DIVKĀRŠS PIENĀKUMS

Ar vienu nepietiek,
Tev jāprot abi:
Vest dzīvi tā, ka brāļiem labi,
Un mirt, kad liktens liek.

KAD NAKTS

Visskaistāk lakstīgala dzied,
Kad nakts;
Vismīļāk laukā iet,
Kad nakts; —

Ja ilgojies, tad izej viens,
Kad nakts, —
Lai nezin to neviens, neviens,
Tik nakts.

*

Es grūtā brīdī nomaļ nosēdos,
Lai vientuļ atpūstos no vientulības, —
Tu puķi pasniedzi, — es pavēros:
Bij sirds.

*

Es šurpu turpu dzīts no liela spēka —

*

Uz tavām krūtīm atdusēt,
Kā putas dus uz ūdens —
Un tavā elpā klausīties — —

*

Tu esi siltums manā dvēselē:
Man maiga pavasara ir arvienu.
Man saule nakti spīd tāpat kā dienu:
Tu esi spožums manā dvēselē.

*

Uguns puķe —
Man mute kalst un deg, bet aukstums krata,
Nāc, nāc! — lai atsilst sirds no tava skata!

*

Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat,
Jūs visu lietu skaistā pamatskaņa,
Jūs mazās rokās pasauls loku nesat.
No jūsu laipnās sirds nāks rīta zvaigņa,
No tās man tumsā zaigoja jau brīnums,
Ko dzīvē tik spēj izteikt mana maņa.
No jūsmas kusīs netice un smīnums,
Nāks ziedons, dailē pārvaldošā mīla
Un smaidā vērtīsies viss ļaužu grīnums.
Mums priekā lielā nākamības ķīla.

*

Viss dzīves daiļums nāk no sievietes,
Bez tās mēs dzīves nastu nepanestu, —
Viss dzīves mīļums nāk no sievietes,
Bez tās mēs tumsībā un naidā dvestu.

JĀZEPS UN VIŅA BRĀĻI

Tragēdijas fragments — 5. cēliena beigas

(Ieskrej bailēs Asnate.)

Asnate: Ak, Nofer!

Jāzepe: Nenāc, Asnat, ej!

Asnate (aši, saraustīti)

Es dzirdēju, ka lielās briesmās brēc —

Es domāju, ka nokauj — skrēju glābt —

— Tu bāls un briesmīgs! — Tie tur

stingi stāv! —

Tie bailēs raustās! — Teic! —

Jāzepe: Es nokāvu!

Asnate: Tie dzīvi?

Jāzepe: Nedzīvas ir viņu dvēseles —

— Un viņu taisnība. Es uzvarēju —,

Asnate (grib Jāzepam tuvoties) Ak, Nofer!

Jāzepe: Nenāc! nenāc manim klāt!

Es esmu netīrs no tā cīņiņa:

Es sevi aizsviedu, lai veiktu tos.

Fe! fe! — Es tapis jūds un līdzīgs tiem!

Mans uzvarvaināgs pil no riebuma.

Asnate: Ak, Nofer!

Jāzepe: Ej! manas acis nevar tevi redzēt!

Nost visu dzīvi!

Asnate: Izis! Izis! Izis!

(Aiziet.)

*

(Jāzepe un brāļi.)

Jāzepe (atkrīt savā krēslā kā pagībis, rokas izplētis).

(Īsāks brīdis klusuma.)

Benjamiņš (lēni tuvojas gulošam Jāzepam, klusi).

Vai esi Jāzepe? — Nerunā un nekust!

Levijs (sakustas un klusi pieceļas, kā uzelpodams).

Pārējie (tāpat bailīgi sakustas, tik Juda paliek nekustošs).

Benjamiņš (pieiet gluži tuvu un skatās Jāzepam vaigā).

Vai pierē rēta, ko sev ieplēsa

Man riekstu sniedzoties?

(Piepeši klusu iesaucas.)

Ir Jāzepe!

Brāļi (atkal atšļūk un sastingst, atskan dobji). Vai!

Benjamiņš (tura un apskata Jāzēpa roku):

Ir tava roka!

Jāzepe (atmozdami, kusi).

Tu tas — Benjamiņ?

Benjamiņš (skaļi, nokrizdams ceļos pie Jāzēpa).

Es! es! tavs Benjamiņš! es tavs! es tavs!

Jāzepe (klusī):

Ak, mans —!

(Viņš apskauj Benjamiņu. Īss brīdis klusuma).

Jāzepe. Ak, brāļi! — Es jau jūsu Jāzepe!

(Izpleš rokas pret viņiem aicinādams.)

Brāļi (piepeši visi pieceļas un metas atkal ceļos).

Jāzepe. Nāc, Juda! Rubens! nāciet visi!

visi! (Viņš pieceļas un iet pretī Judam

un skūpstā to. Juda aizgriežas raudot.

Noskūpstā tāpat Rubensu, kuŗš paliek

Jāzēpa tuvumā. Uz pārējiem brāļiem,

kas paliek ceļos un nenāk klāt).

Jūs nenākat, — tad eju es pie jums.

Brāļi (lielās žēlabās sāk skaļi raudāt).

Ak vai! — ak vai! — ak vai! —

Jāzepe. Ak, jūsu lielās raudās viss ir izpirkts,

Ak, nožēlotais ļaunums vēŗšas labā, —

Nu dzīva top i' jūsu taisnība.

(Uz Leviju, to skūpstīdams.)

Še, Levij, skūpst, ko atrāvu tev toreiz!

Levijs (pienāk un saņem skūpstu, pazemīgāk

un dziļāk klanīdamies nekā citi brāļi,

bet tad atkāpjas tālāk no Jāzēpa).

Jāzepe (uz Simonu).

Nāc, Simon! — Tās vairs nau starp

mums!

Simons (stāv sarāvies, kad Jāzepe viņu skūpstījis, aizbēg projām. Bet pie durvīm paliek stāvēt un kad Levijs pienāk viņam klāt, aizvirzās no Levija nost, tad uz Jāzēpu, norauti).

Nem tu to!

Pārējie brāļi (top Jāzēpa skūpstīti un paliek ap viņu).

Jāzepe (apsēstas atkal tronī un sauc skaļi).
Nāc, Asnat! Asnat! Asnat! Ļaudis, nāciet! (Viņš noliecas pār brāļiem, kuņģi no metušies pie viņa uz ceļiem.)

*

(Ienāk aši Asnate, Potifers un ēģiptieši: sargi, galminieki, ļaudis.)

Asnate (redz Jāzēpu noliekušos pār brāļiem, sauc).

Lūk! lūk! kā debess noliecas pār zemi!

Tavs sapnis piepildās!

Jāzepe. Viss piepildās,

Nu nāc ar Izidu un svētī mūs!

Ir tavi svētki lieli: šodien mirst

Pats nāves atriebums un piedzimst miers!

Asnate (izstiepj rokas pār Jāzēpu un brāļiem, tad).

Ak, Nofer, mīlais! nu tu labs, nu mans!

Nu redzu tavu taisnību!

Jāzepe: Ne visu.

Potifers (tāpat svētī izstiepdams rokas pār Jāzēpu un brāļiem).

Dēls, veici sevi, — esi svēts. — Nu lūk:

Par ļaunu nevar atmaksāt pēc laika!

Jāzepe. Ak, nevar atmaksāt par labu arī,

Pie laika mīlējiet, lai nau par vēlu!

Es naidu nolieku —

(Viņš pašķir goda svārkus un noņem sev no krūtīm ērkšķu kreklu.)

Šis krekls zīme:

Ar to es bedrē mests, ar ērkšķiem durts.

Lūk, šē vēl ērkšķi!

Brāļi (izbrīnējušies, skatās ar bailēm un ar nožēlumu).

Benjamiņš. Tas, tas pats ir, — kuņģā —

To brīnumsapni redzēji, ka liecās

Tevis saul' un zvaigznes! — Te vēl vajga būt

Tai cīruļspalviņai, ko ievēru

Par milas zīmi. — Lūk!

(Rāda, noņēmis spalviņu.)

Tu ērkšķus juti

Tik ilgus gadus! milas nejuti?

Jāzepe (iesaucas).

Vai! es!

Asnate. Tie ērkšķi bija i starp mums,

Nekas mūs nešķirs vairs.

(Saņemdama Jāzēpa roku.)

Jāzepe. Ak! mīlā, vai!

Potifers (paņem ērkšķu kreklu).

Šo naida kreklu dosim milas rokām.

(Uzkar viņu pie Izidas tēla.)

Nes, Izida, uz labu!

Jāzepe (ievaidas klusi): Vai!

Potifers. Ko vaidi?

Jāzepe (klusī).

Es dziļāk zemojos, kā cilvēks driest,

Man augstāk jāceļas, kā cilvēks spēj.

Potifers. Teikts tempļa vārtu svētā uzrakstā:

„Ir strādnieks algas vērts“ — lūk, tevi mīl!

Rubenss. Tāds mīlīgs puisīts bij!

Simons (norūc). Tas nabadziņš!

Jāzepe (piepeši iesaukdamies):

Lūk, lūk, tas vārds! Pēc tā es ilgojos

Jau visu mūžu, — nu tas nāk par vēlu!

Nu vārds tik vītis zieds, kas uzsprausts kapā.

Es ilgojos to ziedu gūt vēl dzīvs,

Man visam mūžam būtu pieticis

Viens vārdiņš: mīlais puisīts! — nu par vēlu

Šai manai dzīvei, šinī mīlā saulē,

Ko manas miesas jūt, ko redz šīs acis!

Gars laiku lokos redzēs jaunu gaismu:

Tā jaunā gaisma nesildīs šīs miesas. —

Mans gars, iekš saules tēva iedams,

Pa dienām nostaros ar sauli zemē,

Pa naktīm mirkšīnās ar zvaigznes acīm,

— Pats iznicībā saldams, sildīs jūs.

Ak, tad jūs mani mīlēsiet, es zinu,

Bet mana dvēse katru mirkli cerēs,

Ka reiz jūs dvēseles mīlēsiet vēl dzīvas,

Kad tās vēl miesās tērtas mīt starp
jums,
Un negaidīsit, kad tās gaisā gaist,
Jo cits nekas tā milu nespēj atsvērt,
Es nesniedzu to vairs — es biju vājš,
Nu eju, asras alga man — par vēlu! —
(Atkrīt krēslā un sāk skaļi raudāt.)
(Brīdis klusuma.)

Asnate. Tev visās krāsās mērcēta bij dzīve,
Ar tumsu aplieta un ēnā celta,
Bet visam cauri atspīd nu tavs vaigs,
Tas maigais mēness tūkstots gadu naktīs.

Potifers. Nu, neraud, dēls, bet svini prieka
dienu,

Nu zeme gaiša taps un celsies rīts.

Brāļi. Ak, neraud! mīļo brāli! mīļo brāli!

Juda. Mēs visu atkal vērtīsim par labu!

Izašars. Ko raudi, Jāzep? jāmirst tev ir
taču!

Jāzeps (paceļ galvu un uzklausas).

Naftalis (uz Izašaru). Klus', klus'!

Izašars (paskatās tik uz Naftali un atmet
ar roku, turpinādams uz Jāzepu).

Tu dzīvoji, lai mums ir maizes, —

Nu ir, — nu mirsti! Tu vairs nevaj-
dzīgs.

Jo ciltstēvos tu netiec, tu ne jūds.

Varbūt, ka pieņemam vēl tavus dēlus.

Vairāki brāļi (grib Izašaru atturēt).

Jāzeps. Nē, laidiet!

(Uz Izašaru.)

Tiesa tev, tu nevainība!

Es eju, paliks cits. Ko viens spēj vairāk,

Kā turēt tautu? Bet tam jāstāv ārpus.

Nē jūds es esmu vairs, ne ēģiptiets,

No dzīves atrauts, sapnī izgaistu,

Zem kājām zeme zūd, es krītu bedrē —

— Vēl tik es vajdzīgs: zemi Gozeni

Jums dodu dzīvot tur ar bērnu bērniem,

Ar lieliem un ar maziem lopiem, visiem.

Juda (uz Jāzepu).

Nē, dzīvo! pacelies uz spožumu!

Tu būsi ciltstēvs!

Levijs (loti pazemīgi).

Nē, — tu kungs, ne jūds.

Juda.

Tad būsi divas ciltis: savos dēlos!

Bet Levijs izkaisīts taps Israēli!

Jāzeps (pieceldamies un taisīdamies iet).

Tad eju!

Asnate (ieklieždas).

Vai! — ko? iet? — es nesaprotu!

Jāzeps. Es eju meklēt lielo taisnību,

Kas vieno visumu un viņā mani;

To taisnību, kas salauž pasauls balstus.

Asnate (ieklieždas un pakrīt zemē).

Vai, vai!

Potifers (uz Jāzepu).

Tā taisnība ir šausmas, Nofer!

Pirms viņas priekšā iespēj stāvēt dvēse,

Būs kājas slacināt sirds asinīm!

Būs viņu izmeklēt aiz trijām nāvēm!

To Izis sega sedz, — kas atklāj —

mirst!

Es teicu tev: tas rakstos der, ne dzīvei.

Jāzeps. Būs derēt dzīvei ar'!

Potifers. Ak, Kachemna!

Jāzeps. Man vajga meklēt!

Asnate (piepeši uzlec kājās, sajūsmībā ie-
saucas).

Es tev eju līdz!

Es tevi šodien atradu no jauna!

Es sevi laužu, es tev līdzīga!

Kā zeme pārplūstu es ziedoņmilā —

Es tevi zaudēt nevaru!

Jāzeps. Tu lielā!

Tu sevi lauzi līdz kā es, — lauz vairāk!

Ved bērnus jūdus! uzņem pasauls nastu!

— Pie tevis otru dzimteni es radu,

Pie tevis atstāju, — man jāiet trešā.

Es savas taisnības pats esmu nevērts.

Es dziļāk zemojos, kā cilvēks drikst,

Man augstāk jāceļas, kā cilvēks spēj!

Es eju viens priekš visas pasaules.

Asnate (apskauj Jāzepu, tad pieiet pie Izi-
das tēla un paceļ lūgšus rokas, tad abus
bērnus pieved pie Juda, kuņģ uzliek tiem
rokas uz galvas, tad, bērnus paņēmusi,
nostājas līdzās tēvam).

Jāzeps. Es visu pasauli jums atdodu,

Sev paturu tik dvēslī!

Asnate (uz Jāzepu sēri).

Ak, un es?

Ne dvēšles nepaturu — tu man dvēšle!

Bet visu pasauli tu liec man nest!

Jāzeps.

Tu, skaidrā, spēj to nest. — Mēs nera-

dāmieš,

Man jāiet tālumā, lai atrastos.

Pie Ozirisa savu godību

Es nolieku — kails nācu, kails es eju.

Potifers (iesaucas).

Kopš tūkstots gadiem tas nau noticis,

Kopš paša Kachemna!

Eģiptieši. Kachemna! Kachemna!

Kachemna!

Rubenss (uz Jāzepu).

Nem manu zizli!

Azers. Nem manu maizi! Nu mēs dodam
tev!

Jāzeps (paņem maizi un zizli).

Lai svētība ar jums un visu zemi!

Brāļi. Lai tevi vada Israēla Dievs!

Asnate. Uz vakariem, uz vakariem tu ej,

Un Nīla vilņi līdz vaimanā.

Eģiptieši.

Brauc mierā! piebrauc miera vakarostā!

Potifers.

Vai! zeme pati apēd sējēju!

Bet ej!

Tu izplet šaurās ļaužu robežas;

Tu sit bēz vāles, tu bez loka šauj,

Tu vairo to, kas dzimis līdz ar tevi,

Tu — tas, kas atjauno mums mūžību!

Jāzeps (runā ekstazē, paceldams rokas).

Es redzu atkal savu dzimteni:

Tur stāvā klints — tur Dīna, tur es
kāpšu —

Es mirdams nemiršu — nāks saules
sūtņi —

Tie man zem kājām spārnus segas klās,

Tie spožā saules zemē mani nesīs,

Es iešu jaunā cīņā cīnīties:

Es savu spozmu — vienošu ar sauli,

Es nākšu saskaņā ar visumu,

Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast,

Ar ģintīm būšu viens un gūšu mieru,

Tur nebūs sienas vairs starp — es un
cits,

Starp — taisnis, netaisnis, starp — būt
un nebūt.

— Un tad es atnākšu jums atdot sauli.
(Aiziet, neatgriezdam vaigu.)

*

(Paliek visi pārējie, bez Jāzepa: daudz
balsis sāk raudāt, ļaudis grib grūt Jāze-
pam pakaļ; daudzi krīt ceļos, daudzi vē-
cina ardievas.)

Potifers.

Lai viņam neseko! lai pakaļ neraud!

Lai neatvadās un lai nekrīt ceļos!

Viņš sevi izdzēš šē uz jaunu vizmu.

Pēc tūkstots gadiem ir mums atgriezies

Jauns Kachemna!

(Priekšskars.)

Kārlis Kundziņš

SMAGAIS LAIKS

Šo laiku grūti saprast,
Vai tam ir labums kāds,
Ar tumsu grūti aprast,
Pēc gaismas tiecas prāts.

Ak, kaut mēs ticēt spētu,
Ka tas tik sapnis īss,
Ka atkal dzimto sētu
Drīz acīs ieraudzīs!

Bet dienas nāk un aiziet,
Un ciesties ir tik grūt . . .
Jūs, ilgas, spārnus raisiet,
Man gribas mājās būt.

VĪRS KALNA GALĀ

Tēlojums

Mūsu mājoklis atrodas ielejā. Gaŗām tam plūst rāma upe, kuŗas krastos paceļas lēzeni vīna kalni. Rīta agrumā pa savu logu es vēroju, kā saule vispirms apgaismo būdu kalna virsotnē un pēc tam uzliesmo baznīcas torņa galā, kas celta piekalnē.

Vakaros norise ir otrāda. Visas ēnas, kas, saulei lejup slīdot, pamazām stiepušās gaŗumā, beidzot pārklāj kalnu ēna. Ieleja grimst krēslā, toties jo spoži kādu brīdi vēl mirdz zeltītais krusts virs torņa smailes, un pēdējie saules stari nodziest pie būdas kalna augšienē.

Tā ir tā pati parādība, ar kuŗu skolās mēdz izskaidrot gan zemes lodes veidolu, gan viņas joŗošanu ap savu asi. Kosmiskas lietas. Bet cik ērti pieejamas mūsu acij un prātam! Vai tāpat tas nav arī gara pasaulē? Vai mēs nedzīvojam ielejā, pār kuŗu augstu paceļas lielu personību celtie viziju torņi, bet mūsu skatam dažkārt nepieejamos augstumos — lielu vientuļnieku kalnu būdas? Un vai nav arī tā, ka šiem sapņotājiem un vientuļniekiem dots skatīt patiesības (varbūt — mūŗības?) gaismu, pirms to ieraudzījusi mirstīgā acs? Un kad ielejas cilvēkam uzgulusi krēsla vai baiga tumsa, ap viņu torņiem un kalnu būdām neredzama gaisma joŗojam met savus spoŗos lokus.

Bet cik ir to, kas paceļ savas acis uz šiem torņiem un kalnu galiem, lai līdz ar viņiem sveiktu saules lēktu vai rieta spoŗumu, ņo jaunas rītausmas solījumu un cerību? Tiesa, kad ielejā plosās negaiss, tad skati bieŗāk veŗas augŗup: vai neredzēs zīmes, kas rādītu drīzu vētras stāŗanos? Vai nepamanīs kādu māŗienu, kas liktu nojaust nākamās lietas un neļautu apdzist ticības un cerības dzirkstelei sirdī? Jo tā nu mēs, ielejas cilvēki, esam radīti, ka lielas lietas gan gaidām

no augŗienes, bet paŗiem augŗup paceļties trūkst gribas un spēka.

Bija reiz tāds pāŗgalvīgs dzejnieks, kas dziedāja: „To nebaidīs aukas, nedz mēris, pat sapņos tas kalnājos kāps.“ Un ja arī mūs baidītu „aukas un mēris“, — sapņos mēs taŗu gan varētu pakāpties kādos kalnu takos? Tas nemaksā neko un tomēr dažreiz iepriecina.

Lūk, nupat es biju iesnauŗies, jaukā pavasāŗa laika, klusuma un putnu ķivināŗanas ieiāŗats. Man likās gluŗi dabīgi, ka biju aŗkal kopā ar savu labo krusttēvu viņa māŗā, kas gan bija vecajā vietā, bet citādā nekā sensenis redzētā. Bet tas man nelikās dīvaini. Es leŗni piedāvāju krusttēvam cigareti, ko biju paņēmis līdz cienestam, un ievadīju sarunu. Te āŗā atskanēja motora sprausloŗana. Pa logu pavēries, es redzēju, kā pār mūsu kopīgo grantskalniņu, viegli lēkādami, aizjoŗoja spēkrati. Bet arī tas man nelikās dīvaini. Es tikai attapos, ka būtu taŗu jāiet arī uz savām māŗām. Tas mani satrauca, jo tik sen nebiju māŗās bijis, — un es pamodos. Vēl labu brīdi nevarēju attapties: sapnis vai īstenība. Tā tas ir ar sapņiem. Dīvainas lietas.

ŗēl, ka ar krusttēvu pasāŗtā saruna pārtrūka. Esmu tikdaudz dzīvas gudŗības no viņa dzirdējis, bet zēna draiskulībā vai jaunekļa pāŗgalvībā maz vien ko prātā paturējis. Bet sapņot jau var arī nomodā, tāpat varētu turpināt sarunu ar krusttēvu, ja vien viņŗ būtu grāmatas rakstījis. Sirmais krusttēvs, diemŗēl, rakstīja tikai ar arķlu — lielus un varenus rakstus. Bet tie ir daļa no mūŗīgās dabas. Un tās rakstus mēs, grāmatu cilvēki, maz vien prātā paturam un vēl mazāk saprotam. Mums vajag melnu sēķlu baltā tīrumā. Mēs protam tikai baltu grā-

matu lasīt, bet mūžīgā daba ir pārāk krāsaina.

Mājās tas būtu vienkārši. Pieietu pie grāmatu plaukta, pārļaistu skatu daudzajiem sējumiem un brīdi padomātu, ko izvēlēties: kādā virzienā doties. Laikam un telpai nebūtu vairs nozīmes. Kā tūkstošjūdžu zābakos varētu soļot pāri gadu simteņiem un valstību robežām. Un vienā mirkli bijīgi stāvēt vaigu vaigā, teiksim, ar vīru, kuŗš savas runas sacīja putniem un meža zvēriem, bet kuŗa gudrība nav apdzisusi vēl šodien — asketu Asizes Franci. Varētu doties pretējā virzienā un sastapties ar dziesminieku, kuŗš slavināja vīnu un sievu daiļumu, bet arī dziļi ieskatīja cilvēka nīcību un pasaules ritēšanas mūžīgo kārtību — baudītāju Heijamu.

Bet šodien tas ir grūti. Nav ne grāmatu plauktu, ne sirdsmiera. Ir tikai zūdišanās par rītdienu. Tādēļ jātver tās pašas dzirkstis, kas, tālu vēju nestas, šurp atlidojušas no lieliem sapņu un sāpju uguns kuriem. Lūk, viena tāda „vēja nesta lapa“. Tā saucas *Cerību zeme*. Un kas par raženu sēklu šai baltajā tīrumā! To kopā sanesuši dziesminieki, kam trimdas mājvietu devusi Ziemeļzeme. Tur viens runā pravieša balsi, un otrs tam piebalso. Un vēl un vēl. Kādi spēcīgi jaunās Latvijas dīgsti! Vai tādēļ, ka tik daudz sirdžu asinīm slacīti?

Tā nu es rīta agrumā un — rīta klusumā — sēžu atkal pie sava loga, lieku reizi šķirstu baltās lapiņas un brīnos, kā tik sīkā papīra gabaliņā var patverties tik daudz dzimtenes elpas, gan ciņas kaismē satrauktas, gan sāpju pārvarē dvestas.

Aizsapņojies es paceļu acis uz vientuļo būdu kalna augšienē un redzu tur likājam kādu vīru. Viņš kustas savā nodabā, un viņa sīkā figūra izskatās kā maza, melna mušiņa pret milzīgo zilgani blāvo debesu ekrānu. Jā, tādas sīkas mušiņas jau esam mēs visi pat ne debesu — tikai vēstures notikumu perspektīvē. Un likājam un kustamies, bet arī mīlam un nīstam vienā mazā plan-

kumiņā — svešas pilsētas drupu laukā, kas nu kļuvis mūsu mājoklis.

Kamēr sāktu domu pavedienu, kuŗā savijas ir Cerību zemes, ir redzamās nīcības motīvi, risinu tālāk, vīrs savas gaitas kalna galā beidzis un kāpj lejup. Arī man jāšāk ikdienas vienmuļīgā darbošanās. Klusā rīta stunda ir beigusies.

Citreiz es redzu apmēram to pašu ainu. Bet vīrs mani tagad ieinteresē, un kad viņš kāpj lejup, es dodos tam pretim. Pārsteigts es sastopu savu nometnes kaimiņu, vecu latviešu zemnieku. Mēs sakām: „Sveiki, labrīt, kur tad nu tik agrā stundā?“ un paejam viens otram garām, viņš lejup, es augšup. Bet es esmu pamanījis, ka vīrs ir redzami sakritis un acīs viņam nemierīgs spīdums. Jā, jā, veciem cilvēkiem pavasaris dažreiz kaitīgs, pat dzimtenē, ne nu vēl šinī sutīgajā ielejā, kur saule pāris dienās it kā šķiltin uzšķīl ābelēm ziedus un kokiem lapas. Pavasaris, tas parauj vaļā nevien dzīvības avotus, bet arī vecas vainas.

Kāpju un domāju: vai vecais vīrs bieži dodas kalnā un kādēļ? Vai tādēļ, ka no turienes tālu var redzēt, ka gaiss tur dzidrāks, vēji brīvāki? Varbūt viņš gaida — vēju no dzimtenes un baidās, ka kalni to aizturēs, neļaus ielejā iekļūt? Kāpiens nav viegls. Būs jāparunā, lai saudzē savu veselību. Rīta pastaigu, ja to ārsts ieteicis, jau var izdarīt arī līdzenajā upes krastā.

Un tad es esmu augšā. Jā, te tiešām šaudās brīvi vēji. Un kas par krāšņu skatu! Vīna kalni, cik vien tālu acs saredz, garām baltām sloksnēm — akmens žogiem sadalīti šaurās strēmēlēs — terasēs, vietām arī augļu koku skupsnām greznoti. Kas par krāsu bagātību — no spilgti zaļiem līdz tumši brūniem toņiem! Pārsvārā gan pēdējie, jo tā te ir zemes krāsa, bet labi koptos vīna dārzos katra zālīte izravēta, un viņaugi nav vēl sazaļojuši, lai brūno pamatu nosegtu. Tikai dīvaini kaili šie kalni, un tūliņ pamodina dziļi smeldzīgas skumjas. Ak jā, mežu te nav, Latvijas mežu laipnās šalkoņas.

Bet . . . bet te taču ir kviešu lauks! Pareizi! Nokalnēs vīna dārzi, bet augšējā klajumā labības lauki. Brīdi es stāvu kā apžilbināts. Asas dzirksteles izskrien caur sirdi un iešaujas acīs, kas pēkšņi top miklas.

Nu es saprotu. Vairāk nekā varētu pateikt ar jebkādiem oilvēcīgās izteiksmes līdzekļiem. Vecais, labais latviešu zemes rūķis . . . Kas viņam tūkstoš vīna dārzi pret vienu kviešu stiebru, kuŗu var ar savām ro-

kām noglaudīt! Kādas bērnišķīgas iedomas — par piesardzību veselības labā un tā tālāk! Visas pasaules ārsti varētu viņam noliegt — viņš tomēr kāps kalnā, kur zaļo kviešu lauks. Jo tā ir viņa dzīvības maize un mūžīgā miera solījums, viņa Cerību zeme.

Dievs vien zina, kā skan tās dziesmas, kas rakstītas ar arklu un kuŗas vīrs lasa kalna galā.

Vecais, labais krusttēvs.

Kārlis Abele

VĒLAIS VIESIS

Balāde

Sniegains vakars. Melna tumsa raugās logā.
Matīšos daudz ceļa vīru sanāk šerogū.
Smagie vezumi tiem jānogādā Rīgā.
Un kad brīdi apklusť mūzikanta čīga,
Runājot dzird rūjienieti, košķelieti —
Līdz pat Rīgai turēsies tie kopā cieti —
Un kur krāsni jautri sprēgā priežu šķilas,
Mācēsti mēļo igauņis no Moizakilas.
Rāmi vedas valodas pie maizes kulēm,
Lēni domājot par šisnaks silto guļu.
Vidū istabai, pie galda balti segta,
Linu tirgotājs dzeļ dziru divreiz degtu.
Kartis kaudzē krīt, un sudrabs staigā skanot —
Cieto dālderu ir linu vīriem gana.
Kaut kur debess malā krievs ar zviedru kaŗo,
Bet — ir tālu ķēniņš vēl ar trako caŗu.
Te — dum pakavi, un vēji iesviež brāzmu rūtis,
Durvis virās vaid kā cilvēks bailēs grūtās.
Ienāk kungs. Bez matiem maza balta galva,
Acis bāli viz kā gluda' pogu alva.
Sniegu jātnieks sev no melnām drānām krata,
Acīm stingušām met apkārt glūnot skatus,
Un tad liek, lai krodznieks sadedz vaska sveces,
Dzirai reibīgai lai pašauj kannās tecēt.
Dzīvē viss, teic kungs, ir nāvei lemts un niecīgs,
Labi tam, kas šonakt var būt īsti priecīgs.
Šonakt krogū, kas ko grib, lai dzeļ un banda —
Kungam rokā paviz smaga zelta nauda.
Atdzīvojas vīri spēcīgie un smagie,
Tīrumā par gaŗu nav tiem mīklā vāga.
Raisās valodas, un jautras joku čalas
Plūst kā ūdens, šalkdamas pavasara palos.

Dzēriens galvā sakāpj, necerēti sniegtais,
 Jauks ir reibums, daudzkārt, naudu taupot, liegtais!
 Acis zibēt sāk, un vaigi sasarkst triecot,
 Bet vēl neklūst svešais viesis īsti priecīgs.
 Uzsāk kungs ar linu tirgotājiem spēli,
 Un vēl lāga nav viņš kartis galdā cēlis,
 Jau tam kabatā plūst linu vīru nauda.
 Svešais smejas. Arā suns kāds gaži gaudo,
 It kā nāves gaita būtu kaut kur tuvu.
 Svešais īsti priecīgs tomēr nav vēl kļuvis.
 Gribas dziesmu tam. Un dziesmas smagi ligo
 Gan par rožu dārzu, gan par tālo Rīgu,
 Gan par kannu smagu, salda alus pilnu,
 Gan par tīkliem un par sāļo jūras vilni,
 Gan par bārenīti, svešas mātes nīsto.
 Tomēr priecīgs svešais nav vēl kļuvis īsti.
 Dodas dejā viņš ar citiem vīriem rindā,
 Telpā noskan piešu asā, žēlā šķinda.
 Vīri reibumā spēr lielu, smagu soli,
 Rībot gāžas galdi, brakšķot salūzt soli,
 Un no galdiem veļas, ripojot pa klonu,
 Kaņepes, un sviests, un rudzu maizes donas.
 Vīri lēkā biežās drānās, smagi dvešot —
 Nu jau īsti priecīgs beidzot kļuvis svešais,
 Un kā sējējs sēj viņš zeltu lokā platā.
 Vīri acīm kārām, neticot sev, skatās,
 Bet tiem jātic ir: kaut visiem pilnas saujas,
 Vēl aizvien list zelts kā strauta šalkas straujas.
 Tikko kabata vairs zelta svaru tura,
 Igaunis pa klusam priecīgs lādas: kurrat!
 Un sauc kungs: Ei, labie draugi, tūlīņ zirgu!
 Tālāk jājāj man, kaut ar vēl zvaigznes mirgo!
 Redzējāt, ka zelta sēklu sēju plašā lokā,
 Bet vēl veiklāk... izkopts klausā manai rokai...
 Ko tur pateikties — man zelts ir lieks un niecīgs,
 Galvenais — gandrīz es būtu kļuvis priecīgs! —
 Klausās vīri, prom kur aizjāj devīgs viesis —
 Galodu kāds trīdams izkopts zobam piesit...
 Smaga paiet nakts, kā cietā akmens miegā,
 Bet kad blāzma zīmē zilās ēnas sniegā,
 Nav neviens vēl savu zirgu sajūgt sācis:
 Dīvains nespēks stipros ceļa vīrus mācis.
 Melni mēra trumi aug no dzīvas miesas —
 Nu tas sējums zeļ, ko sēja svešais viesis.
 Un kad galvu slimnieks paceļ, gaisu rīdams,
 Dzird: tur izkaptij kāds piesit, zobu trīdams.

DIVI DABAS

Balāde

Vai tu manis nebaudies, skaistās Meždegu Intas?
 Zini tak: mums Meždegām galvas pilnas ar zintīm!
 Visai dzimtai divējas dabas dīvainas dotas:
 Patīk drānas samtainas, patīk vizuļu rotas.
 Un kad zelts sāk mirgas mest, liesmām plandoties svēcēs,
 Tad vienalga, ja tā dēļ kaut kur asinis recē.
 Tad sirds klusi gavilē baigi sērīgā priekā,
 Tad mēs nejūtam nekā, nav ko žēlot nenieka.
 Tāda esmu arī es — vari smieties vai bārties!
 Mūsu dzimtā šad un tad kuņas . . . raganu sārti . . .
 Bet kad kāzu lūgšanu par mums priesteris saka,
 Visas zintis kārīgās iekrīt nemaņas akās,
 Un mēs sievas mīlamas, mātes svētītas kļūstam —
 Miļais, mani neatstāj ļauno iegribu gūstā!
 Pasargāt kaut tevi es spētu sniegainā ceļā:
 Daudzķārt puteni zūd viss, vezums akacī veļas,
 Daudzķārt ļauni asmens zib meža biezokņa ēnā —
 Nem šo vāli — ceļš ir tāļš, linu vezumi lēni.
 Bet ko dāvāsi par to savai līgavai Intai?
 Vai būs sudrabs skanīgais? Varbūt caurspīdīgs dzintars?
 Gredzenus? Ak ja! Bet teic: būs tie gredzeni . . . zelta?
 Liekas . . . zeltains mākonis starp mums vīdamies veltos,
 Liekas, vilki sakaucas tālā dumbrāja ēnā . . .
 Vēl nav mūsu kāzu rīts? Kāpēc laiks iet tik lēnām?

*

Rīgas kungi smaida vien: lini tīri un gaŗi.
 — Šoreiz vajadzīgs man zelts, prieku līgavai darīt. —
 Zibot makā sabirst zelts. — Teic, ko gribi par vāli?
 Seni raksti vīdamies kokā iegriezti bālē . . .
 — Vai tad jūs to nezināt, gudrie pilsētas kungi:
 Galva pirmā jāatdod, tad tik sitamā runģā!
 Drošs un priecīgs ceļa vīrs, ja tam runģa guļ blakām,
 Lai draud cilvēks kārs un ļauns, lai vilks zirgam krūt sakās,
 Runģa pasargās aizvien, gaisam šalkt lai liek roka,
 Runģa — vecu laiku darbs, sīksta pīlādža koka . . .
 Slicēm čīkstot, ceļa vīrs snaudā neaizvēr acis,
 Skatās: it kā pelēks vilks grāvī ceļmalā placis.
 Melna ēna pēkšņi lec, zobi iekožas krūtīs,
 Gredzeni un gūtais zelts kur zem oderes šūti.
 Drāna ieplist, kamanās zelts birst, noskanot sēri —
 Te nāk sitiens spēcīgais, un vairs nemana zvēra.
 Laikam runģa trāpīja tieši negantam pauri.

*Dievs! Tā balss kur dzirdēta, kas skan žēlīgos auros!
Krākdams auļo tālāk zirgs. Aplūst dīvainās gaudas.
Labi: rokā gredzeni, netrūkst arī ne naudas.*

*

*Gredzens paliek nedāvāts: lielas Meždegās bēdas —
Vakar zuda silmalā Intas steidzīgās pēdas.
Bet tad pat pie lielceļa, skaitot tēvreizi svēto,
Svešu meitu apraka — ārpus kapsētas sētas.
Kājās kurpes sabristas — laikam nākusi tālu,
Skropstās dzidru salušu daudz bija asaru bālu.
Ejot baigā mūžībā, it kā mulsuma mokaš
Kaut ko tverot zaudētu, plētās stingumā rokas.*

Jānis Jaunsudrabiņš

SAIMNIEKS UN SAIMNIECE

No Zaļās grāmatas
Tēlojums

Vienmēr man bija plaši vaļā acis un ausis. Man vajadzēja visu redzēt, kas notika ap mani, un dzirdēt uz priekšu un atpakaļ. Dažreiz es no lielo runām noķēru tikai dažus vārdus, bet, saliekot tos kopā ar agrāk par to pašu lietu dzirdētiem, iznāca jau veseli teikumi un pat notikumi. Tā es biju šo to noklausījies par saimniekiem, un vasaras vidū man par viņiem bija noteikts jēdziens.

Kad dzīvojām Riekstiņos, man likās, ka par mūsu saimnieku nav varenāka saimnieka un ka saimniece ir sprauņāka par visām. Nu es sāku noģist, ka te, Valašiņās, bija pavisam kas cits, kā tur. Riekstiņiem bez kalendāra un dziesmu grāmatas nebija cita nekā, ko lasīt. Valašiņiem bija plauktiņš pilns visādu grāmatu. Viņiem nāca pat avīzes. Saimnieka nelaiķis tēvs bija bijis tik taisnīgs un krietns vīrs, ka mācītājs ierakstījis baznīcas rulljos viņa miršanas dienu ar piezīmi: Gaišs cilvēks, kas bija visai apkārtnei par priekšzīmi. Otrās tādas atzīmes grāmatās nevarēja atrast.

Skaidrs, ka tagadējais saimnieks turējās tēva pēdās. Viņa jau tā taisno goda prātu

bija vēl taisnojušas bēdas. Viņa pirmā saimniece, kas bijusi skaista kā eņģelis, misiņa dzelteniem matiem, nomirusi radībās, Janks, kuŗš bij ar manu krusttēvu vienos gados — tagad bija tik liels un spēcīgs, ka neviens nevarēja iedomāties viņu kādreiz bijušu autiņos tinamu — toreiz bija palicis kuls bārenis. Sevišķi mazā dēla dēļ, kam bija vajadzīga kopēja, saimniekam neatlika daudz laika sērot par nomirēju. Pēc pāris mēnešiem viņš apņēma citu sievu, tagadējo saimniecei. Māra bija tās meita, Jankam pusmāsa. Radi saimnieku gribējuši atrunāt, lai neņem šito, jo tā bijusi nabaga kalponite, bet saimnieks teicis:

„Man pašam mantas diezgan, man vajadzīgs tikai labs cilvēks.“

To visu es biju dabūjis zināt no citiem, tālāko varēju vērot pats, dzīvodams un redzēdams.

Aizvien man kļuva silti ap sirdi, kad saimnieks vai saimniece mani uzrunāja. Viņu valoda bija laipna. Pat ja kādreiz iznāca pabārties, bāriens nekad neskanēja kā sodi-

ba, bet kā pamācība. Piemēra dēļ es varu pastāstīt mazu gadījumu.

— Es biju dzirdējis saimnieku stāstām kādu joku, ko viņš kādreiz kaut kur lasījis. Tur runa ir par garu. Ne par pirts garu, bet par īstu garu, kāds ir Dievam un cilvēkiem. Skolotājs klasē prasa: „Saki man, Bērziņ, kāds izskatās gars?“ Un Bērziņš atbild: „Es nezinu.“ Bet tad piecelas kāds resgalis un saka: „Kā skolmeistara deguns!“

Netika jau sacīts, kāds tam skolmeistarā deguns bijis, liels vai mazs, plāns vai resns, bet es to iedomājos apmēram tādu kā Mārai, un man zēna mulķīgā atbilde varen patika.

Drīz pēc tam saimniece, teļiem miltu ūdeni apmaisījusi, rokas priekšautā susinādama, želojās:

„Tiklīdz nenoslaucīsi, uz vietas saspregā. Es nezinu, kas tās par rokām.“

„Kā skolmeistara deguns“, es paklusām pateicu un nosarku, jo manas acis sastapa saimnieces skatu, kas bija tik nopietns, ka es uz vietas sastingu un gaidīju, kas nu nāks.

„Tu, Jānīt, esi vēl daudz par mazu, lai tā runātu ar lielu cilvēku“, saimniece teica.

Vairāk ne vārda. Bet tas man ir iegrebies atmiņā kā tēraudā. Un vēl šo baltu dienu, ja paļaudamies savām iedzintām tieksmēm, esmu kādam ko mazliet aizvainojošu teicis, man nāk prātā Valašiņu saimniece, un es sev vaicāju: vai tu jau esi diezgan liels, lai drikstētu tā runāt?

— Saimnieki bij visās lietās un vietās kopā ar saimi. Kopīgi bija darbi, kopīgs galds, kopīgas valodas. Netika liegts kaut kuram ieiet dārzā, ja redzēja nokritušu ābolu. Saimniece bieži tika teikusi:

„Es zinu, kā man pašai senāk sailes tecēja. Neraujiet tikai no koka, bet kas nokritis, ņemiet un ēdiet.“

To mēs arī čakli darījām. Sevišķi es. Sazinis es tūlīt izlodāju visus dārza kaktus, un kad cits jau bija pamanījis agrāk, tad ar kājām izčamdiju katru zāles kušķīti. Ābeles bija augstas un kuplas. To zari augšā sa-

spraišļojās par vienu vienīgu lapu un augļu pinumu. Turpat staigājot un meklējot jau kaut kur nobūkšēja. Es pasviedos uz to pusi un dažreiz redzēju vēl veļamies lielu sarkanu ābolu. Paķēris to, es varēju uz vietas veldzēt slāpes. Bet gadījās, ka biju ieskrējis dārzā pirmais kopš dažām stundām, un visu laiku bija pūtis vējš, tad drīz svārķeļu un bikšu skoteles bija pilnas ābolu, un es izgāju no dārza kā pūķis.

Man, un tāpat Minnai, netika liegts, ja gribējās ēst, ieiet pieliekamā kambarī un nogriezt kancīti maizes. Kad sildīja pienu, es palīdzēju saimniecei nest podus no pagraba uz istabu.

„Tikai skaties, kur liec kājas, ka nepakriti!“ viņa brīdināja.

Podi bija nokraistīti, bet beidzamajā es aizvien vēl atrādu iekšā karoti. Saimniece teica:

„Tam es visu nenopēmu. Nosmalstī. Es jau zinu, ka tādām vīram mēle karas.“

Es apsēdos uz pagraba sliekšņa, vēsumā, un strēbu dzelteno, maigo krējumu, līdz karote sāka slidēt pa cieti sarūgušā piena virsu kā pa ledu.

*

Ķerbelītes pīt es biju iemācījies no mātes, jau Riekstiņos, kad atganījām savu ganu dienu Primbulā, kur bija daudz kārklū. Tā kā arī te, Valašiņu purvā, kārklū bija varen taisni augumi, tad es tos sagriezu un ar mātes palīdzību saliecu likstis, iepinu spieģeļus un salieku ribiņas. Kas tad nu vairs kaitēja klūdziņas ielocīt! Turpu tā, atpakaļ otrādāk, tad atkal tā. Reiz celītes malā pie cūkām sēdot un strādājot, saimnieks, garām iedams, apstājās, tad nosēdās, izņēma man no rokām ķerbelīti un apgrozījis teica:

„Teicama nav, bet pārtikt var. Abet gribi — parādīšu, kā taisa putniņu.“

Viņš bija nākdams no Aizmetinēm un padusē nesa krūkles resgali, sava ikša resnumā. Atbildes nenogaidījis, viņš izvilka no kabatas nazi, atvāza ar skaistu knikšī, noslaucīja pie biksēm, kā tas pieder, un sāka griezt.

Man šad tad bija jāpaskrien, lai atgrieztu cūkas, un kad atnācis nometos viņam līdzās, tad koks aizvienam bija pieņēmis jau citu veidu. O, tāds krūkles koks! Kā tas savādi smaržoja. Kaut kas no pupu pāksts, kaut kas no maizes un no rudzu vārpas. Un miza! Virsū tumši pelēka, apakšā koši dzeltena. Pats koks viegli rožains, pie serdes gandrīz sarkans. Saimnieka taisītais putniņš, kas iznāca gandrīz vālodzes lielumā, bija raibs kā dzenis, jo vietām koks palika ar visu mizu, vietām mizas virspuse bija viegli nolobīta, un vietām nācās griezt pašu koku. Tā putna knābis iznāca rožains, galva gandrīz melna, dzeltenām svītrām, un kakls arī rožains. Tad vidus atkal tumšs, tumši spārnu sākumi un gali raibi, bet vidus rožains. Tāpat aste bija rožaina, un tikai galos spalvas izplētās atkal raibas.

„Man nav tik daudz vaļās, lai uztaisītu, kā pienākas. Es tikai gribēju parādīt. Mēģini pats labāk.“

To viņš teica, dodams man gatavo putniņu, noslaucīja atkal nazi, salieca un ielaida skotelē.

„Kur nu vairs labāk!“ es attraucu, aiz prieka nezinādams, kur likties.

Kad saimnieks bija prom, es pametu ķer-

belīti, tūlīt iebrīdu purvā, nogriezu paresnu kārklu un sāku meistarēt, uz mata tāpat, kā saimnieks to darīja. — Nekā! Par velti! Pirmkārt, jau galva neizskatījās pēc putna galvas un knābis bija taisns kā ilens. Putnu vajadzēja salaist no diviem gabaliem, krustā. Abi spārni iznāca no šķērskoka, pats putns ar plato asti no gareniskā. Šis šķērskoks man ielikās pavisam šķībi, tā ka viens spārns slējās gaisā, otrs stāvēja uz zemi. Asti un spārnu galus vajadzēja izdrāzt un sašķelt plānus kā spalvas, lai plāksnītes, ar šķautnēm cita citā ieķerdamās, sagrieztos plakaniski. Man tās neturējās. Daža bija nošķēlusies šķībi, dažā liecot sakņupa, dažā pavisam nolūza. Visa tā lieta izskatījās kā suņu apgrauzta, un es beidzot sagraizīju putniņu sīkās skaidās, lai nepaliktu ne zīmes. Kur es varēju sacensties ar tādu meistarū!

Kad saimnieks kādreiz apvaicājās, vai es mēģinājis taisīt putniņu, es purināju galvu. Es vainu uzkrāvu nazim. Pa daļai tas arī bija tiesa. Nazis man bija mīksts, divas reizes caur uguni izgājis, pazaudējis spalvu un piedevām vēl klakačoja. Īsts cūkgana nazis, nu!

Kārlis Kundziņš

SUB PONDERE

*Nastu, ko Dievs tev uzlicis, draugs,
Nesi to, nesi!
Raugi, kāds ārā vakars ir jauks!
Pateicīgs esi.*

*Tūkstošus paņēma tumšais kaps
Bezprāta mokās.
Laimīgs, kam mājoklis drošs ir un labs
Dievišķās rokās.*

*Laimīgs, kam atkal ziedonis plauks
Dzimtajā malā,
Līdz to aizsaules zvani reiz sauks
Mūžības salā.*

DZIMTENES KALNS

Leģenda

Reiz kādā sādžā dzīvoja sirms trimdinieks. Viņš nevarēja atgriezties tēva mājās, jo tur bija ielauzušies negantnieki, bezsirds cilvēki, un visus, kam bija sirds, izraidīja svešumā.

Sirmais vīrs bija no tās zemes, kur baltie lielceļi aizvijas kā gargaļa tēva josta, kur bērzi visbaltāki, kur jūra nemitīgi šalc, un cilvēki krūtīs nes brīvības dziesmu, baltu kā bērzi, neapklusināmu kā jūras šalkas.

Trimdinieks jau ilgu gadu, nespēka nomākts, gulēja gultā. Ārsti brūci viņa krūtīs bija nosaukuši par dzimtenes sāpi un atzinuši, ka tā svešumā nav izdziedināma. Mērojot tālus svešatnes ceļus, viņš bija pazaudējis skaistāko cilvēka rotu — smaidu. Pret visiem viņš bija laipns un pacietīgs, bet neviens viņu nebija redzējis smaidām. Viņš bija iemācījies sādžinieku valodu, bet neviens neprata viņa valodu, kuŗa skanēja pielijušu prieku smagās nopūtas, rudzu vārpu vieglā zuzēšana un bišu auglīgā dūķšana. Sādžinieki viņu šad tad atcerējās, šad tad aizmirsa. Kad atcerējās, aizgāja, lai noklausītos viņa stāstītās pasakas un dziesmas, jo slimais trimdinieks arī dziedāja, bet tikai tad, kad viņam uznāca pārāk smeldzīgas sāpes. Viņš dziedāja, lai ļaudis nedzirdētu viņa vaidus.

Sādžas tuvumā atradās divains kalns — kas viņā uzkāpa, redzēja savu dzimteni: nēģeris Āfriku, spānietis — Spāniju, latvietis — Latviju. Kalns bija augsts un stāvs. Tikai drosmīgie varēja uzkāpt pašā galotnē. Daudziem pusceļā bija jāatgriežas, un daudzi ceļā zaudēja savu dzīvību.

Kādā pavasara rītā, kad ieva upmalē bija izkārusi savus ziedus un cīruļi gavilēja, kā var gavilēt tikai tas, kas pēc gaŗā ceļojuma atradis savu veco lizdu, slimajam trim-

diniekam nebija miera, viņš, par spīti ārstu un savas saimnieces biedinājumiem, piecēlās un devās ceļā. Saule dedzināja. Stāvais kalns bija akmeņiem nobārstīts, bet viņš kāpa arvienu augstāk. Ielejas cilvēki, viņā noraudzījušies, teica: „Traks! Viņš taču galīgi traks!“ Bet kalnā kāpējs to nedzirdēja, viņš tikai dzirdēja cīruļu dziesmu un sajuta apreibinošo ieviedu smaržu. Viņš nevienam nejautāja ceļu, sirds viņam to rādīja.

Vakaram nākot, sādžinieki gaidīja slimo svešnieku atgriežamies. Saule bija norietējusi, cīruļa dziesma apklususi. Ieviedu baltums izdzisis nakts krēslā, bet svešnieks neatgriezās. Arī nākamā dienā sādžinieki viņu velti izgaidījās. Kad viņš arī trešā dienā neatgriezās, sādžinieki gāja viņu meklēt. Kamēr viņš dzīvoja ielejā, sādžinieki viņu bieži piemirsa, bet tagad, kur viņa nebija, visi ilgojās viņa tuvuma. Ilgojās tā klusuma, kas vijās ap viņu, tās gaismas, ko katrs bija paņēmis līdz, kādu brīdi pasēdējis uz viņa gultas. Visiem trūka viņa maigās balss, viņa dziesmu par bāŗa bērniem un sauli, kas vakarā sēžas zelta laiviņā. Likās, mākonis aizklājis sauli un nekad vairs neaizvilksies prom.

Pēc ilgas meklēšanas svešnieku atrada Dzimtenes kalnā, pašā galotnē. Visiem bija brīnums, kā viņš turpu nokļuvis, kur reizēm veselie un spēcīgie pusceļā pakrita. Viņš gulēja uz kailas klints nekustēdamies. Bija noticis divkāŗš brīnums: vāts viņa krūtīs bija aizvērusies un viņš bija atguvis svešatnes ceļos zaudēto, dārgāko cilvēka rotu: viņš smaidīja kā smaida tie, kas redz dzimteni — kaut arī tikai sapnī.

Bet mēs dzīvojam, lai šo sapni piepildītu.

J. RAINIS UN VIŅA DZEJA

I

Mūsu lielākais dzejnieks J. Rainis (īstā vārdā Jānis Pliekšāns) ir zemgaliēšu dēls, bet piedzimis un agro bērnību pavadījis Augškurzemē.

J. Raiņa tēvs un tā senči nāk no ļoti senas Stelpes pagasta (Bauskas apr.) dzimtas. Šīs dzimtas vēsture pārskatāma diezgan tālā pagātnē. No visvecākajiem dokumentiem, kas savā laikā glabājās Latvijas arhīvos un kas dod liecību par Kurzemes iedzīvotājiem, ir redzams, ka Pliekšānu dzimta jau 18. g. s. saimniekojusi Stelpes pagasta Pliekšānos, kas visvecākajos dokumentos saucās par Sepes mājām. Tas ir somisks vārds: „sepe“ nozīmē kalēju, un Pliekšānos līdz pat pēdējam laikam vēl atrodas veļai-cīga kalēja kalve, kas arī dod izskaidrojumu senajam mājvārdam. Somiski vietvārdi sastopami arī tuvākā apkārtnē, t. s. Zieme-saliešu ciemā, bet viena no šīm Zieme-saliešu sētām saucās par Krieviņiem. Tas viss liek secināt, ka Raiņa senču dzimta ir nākusi no t. s. „krieviņiem“. Tie ir ingri (somu cilts atvase); ordeņa laikos, 15. g. s., tie atvesti kā kara gūstekņi no ingru zemes (Ingerman-landes), kas atrodas pie Somijas jūras līča. Tie nometināti Bauskas apkārtnē, kur, dzīvodami izklaidus starp latviešiem, vēl pat līdz 19. g. s. vidum saglabājuši savu valodu un etnografiskās īpatnības, līdz beidzot ga-līgi asimilējušies. Kā no krievu zemes atvesti sveštautieši, tie latviešu vidū dabūjuši nosau-kumu „krieviņi“. Šo trimdinleku tālajam pēctecim liktenis tad nu bija lēmis kļūt par latviešu tautas dvēseles tulku un arī trim-dinieku.

J. Raiņa māte, Dārta Grikovska, nākusi no kaimiņu pagasta, no Bārbeles Dāržeļiem. Šīs mājas atrodas pašā leišmalē, arī mājvār-da galotne ir lietuviska. J. Rainis pats vēl atcerējās nostāstu, ka viņa mātes senči esot

bijuši lietuvieši. Ja tam ticam, tad iznāk, ka Pliekšānu dzimtā ir satecējušas dažādu tautu asinis. Varbūt tas arī būtu Raiņa ģeniālī-tātes bioloģiskais izskaidrojums. Te vēl jā-piemin, ka Raiņa senču nozarieši ir devuši vēl citus ievērojamus darbiniekus: no Raiņa tēva dzimtas nācis vēl mūsu valodnieks, vēsturnieks un diplomāts, prof. Arnolds Speķis, bet no Raiņa mātes dzimtas — pa-zīstamais bakteriologs, prof. Egons Dārziņš. Bet viskrāšņāko ziedu Pliekšānu un Dār-želu (Grikovsku) ciltskoks ir devis dzejnieka Raiņa personā.

J. Raiņa tēvs, Krišjānis Pliekšāns, kā viens no savas dzimtas jaunākajiem dēliem, atstājis savu dzimto pagastu, sākumā pelnī-dams maizi kā amatnieks dažās muižās, bet drīz vien kļuvis par plaša vēriena uzņēmē-ju: nomājis muižas Augškurzemē un Lat-galē.

J. Rainis piedzimis 1865. gada 11. sep-tembrī Augškurzemē, Rubeņu pagasta Var-slavānos — vienā no tām 7 sētām, kuŗas viņa tēvs bija nonomājis ar uzdevumu tās apvienot muižas (Tadenavas) saimniecībā. Tur tad nākamais dzejnieks arī pavadījis savu agro bērnību. Turpmākie bērnības gadi aizritējuši citās Augškurzemes un Latgales muižās. Pēc pirmās izglītības Augškurzemē (Vilkamiestā un Grīvā) turīgā tēva dēls iestājies Rīgas pilsētas ģimnazijā un 1883. gadā pabeidzis tās kursu ar ļoti labām sek-mēm. Ģimnazista gados viņš dzīvojis pie *Baltijas Vēstneša* redaktora Bernharda Dīri-ķa. Tā plašā mājas bibliotēka devusi viņam iespēju gūt vērtīgas zināšanas, it īpaši vēstu-rē un literatūrā. Arī klasiskā ģimnazija būs palīdzējusi novirzīt viņa interesi uz literā-tūru. Un tā jau ģimnazista gados viņš sācis dzejot. Šajā laikā sacerētie dzejoļi publicēti gan daudz vēlāk *Tālās noskaņās* u. c. grā-matās (piem. *Karalmeita*, *Zemnieks* u. c.)

Gimnazista gados viņš pārtulkojis Puškina vēsturisko traģēdiju *Boriss Godunovs* un uzrakstījis arī pirmo oriģināllugu *Imanta* (vēlāk viņš vairākkārt ķeries pie tās pārstrādājuma, tomēr tā ir palikusi nepublicēta).

Pabeidzis ģimnaziju, viņš iestājies Pēterpils universitātē studēt tieslietas. Kādēļ viņš izvēlējies tieši šo universitāti un šo specialitāti? Latvieši parasti toreiz gāja uz tuvāko — Tērbatas universitāti. Bet tur valdīja korporāciju gars, un tas viņam nepatika. Viņš bija daudz saklausījies par revolūcionāriem krievu studentiem („narodņikiem“), viņam gribējās nākt saskarē ar tiem, lai arī — ziedotos savai tautai. Bet tieslietu fakultāti viņš izvēlējās tādēļ, ka tieši tā varēja dot sabiedriskam darbiniekam nepieciešamās zināšanas. Taču studenta gados (1884—1888) viņš visvairāk laika pavadījis bibliotēkās, un pasaules literātūru viņš studējis vēl citiģāk nekā tieslietas. Šajos gados arī parādījušies atklātībā viņa pirmie dzejas darbi: 1887. g. anonīmu satirisku rakstu krājumiņš *Mazie dunduri* un 1888. g. Jāņa Jasēnu Plikša (tāds bija viņa pirmais pseudonims) *Apdziedāšanās dziesmas* uz 3. vispār. dziesmu svētkiem (laikmetīgas satiras tautas dziesmu formā). Pirmajā grāmatiņā, kuņas saturs galvenām kārtām nācis no viņa spalvas, viņš zobgalīgi jautā: „Kur ir tā latviešu literātūra? Es neredzu viņas. Bet ja viņas nav, tad ir zobgalim nav ko smieties.“ Jā, toreiz vēl tikpat kā nebija latviešu literātūras, tā vēl jārada, un 1887. g. zobgalim pašam vajadzēja kļūt par šī tukšuma piepildītāju.

Bet — pēc pirmo darbu klajā laišanas vecākā māsa, kuņas padomu viņš allaž uzklaušījis, bija pateikusi: „Brālīt, liels dzejnieks no tevis neiznāks, met labāk dzejošanu pie malas!“ Un — viņš tā arī darīja. Pagāja vairāki gadi, un viņš nemēģināja vairs dzejot!

Pabeidzis studijas, viņš vienu gadu nostrādāja Viļņas apgabaltiesā par tiesu amata kandidātu, tad pārnāca uz Jelgavu par zvē-

rināta advokata palīgu. Viņa patrons bija tolaik rakstniecībā un sabiedriskā dzīvē labi pazīstamais Andrejs Stērste. Bet jau 1891. gadā viņu aicināja uz Rīgu par *Dienas Lapas* redaktoru. Šis laikraksts bija toreizējās progresīvās inteliģences orgāns. Redaktora Pliķšāna laikā (1891—1895) *Dienas Lapa* sevišķi izvērtās par ideoloģiski nozīmīgu laikrakstu, kas dziļi ietekmēja toreizējo sabiedrību, iepazīstinot lasītājus ar visiem svarīgākiem notikumiem un strāvojumiem Vakareiropas politiskajā un kultūrālajā dzīvē. Tā izauga t. s. „jaunā strāva“: visa progresīvā inteliģence, kas pulcējās ap *Dienas Lapa*, bija kļuvusi sevišķi aktīva ir sabiedriski — politiskā, ir kultūrālā laukā. To vadīja griba raut līdz latviešu tautu Vakareiropas tautu attīstības gaitā, nokratot cara patvaldības un Baltijas muižnieku privilēģiju slogus. Šajā laikā *Dienas Lapas* redaktoram liktenis bija lēmis nākt tuvākā saskarē ar „vētras un ciņas“ dzejnieci Aspaziju. Tā nu viņam atdeva ticību dzejnieka sūtībai: tu esi dzejnieks, liels dzejnieks, un tu nedrīksti ilgāk turēt savu sveci zem pūra! Un tā 1895. gadā *Dienas Lapā* atkal parādās kāds Aspazijai veltīts dzejolītis ar parakstu: J. Rainis. Kur dzejnieks tādu pseudonīmu ņēmis? Vārdu Rainis viņš reiz Latgalē esot izlasījis uz kāda ceļa stabiņa, un tas viņam iepaticies. Valodnieki to atzīst par lietuvisku vārdu, un tas nozīmējot: Raibais. Arī liktenīgi un zīmīgi: raibs un bezgala kļūmīgs ir bijis dzejnieka turpmākais dzīves cēliens!

„Jaunā strāva“ bija kļuvusi par plašu revolūcionāru kustību, administrācija sāka uzmanīgi sekot jaunstrāvnikiem, un 1897. gadā notika plaši aresti. Arī Pliķšāns — Rainis bija arestēts, un žandarmērijas acīs viņš ne bez iemesla apzīmēts par jaunstrāvnieku vadoni. Pēc izmeklēšanas cietumā pavadītā laika viņu izsūtīja administratīvā kārtā uz Pliskavu, pēc tam uz Slobodsku (Vjatkas guberņā), kur viņam bija jāpavada noņemšanās 5 gadi. Gados vēl jaunais dzej-

nieks īsā laikā bija nosirmojis. Bet taisni tagad, atrauts no citiem darbiem un pienākumiem, viņš varēja pilnīgi pievērsties dzejai. Cietumā viņš atdzejoja Gētes Faustu, ar to pierādīdams ir savas lielās dzejnieka spējas, ir vēl neapjausto latviešu dzejas valodas izteiksmes bagātību. 1903. gadā, atgriezies no trimdas, J. Rainis laida klajā savu pirmo dzejoļu krājumu — *Tālās noskaņas zilā vakarā*. Tas ievadīja jaunu laikmetu latviešu dzejā: te parādītā formas gatavība un izteiksmes daudzveidība tālu pārspēj līdz tam pazīstamās latviešu lirikas vidus mēru; arī grāmatas saturs ar domu bagātību un revolucionāro aktivitāti liecināja, ka tautai ir dzimis jauns pravietis. Šī trimdinieka grāmata tad arī kļuva par visai zemei pāri dūcošu zvanu, kas iezvanīja lielas nacionāli-politiskas cīņas laikmetu.

Tā pienāca 1905. gada lielās, bet traģiskās cīņas dienas, kad sacēlās visa latviešu tauta, cerēdama kļūt reiz brīva no vācu muižnieku virskundzības un krievu cara patvaldības. Šīm brīvības cīņām tieši veltītas Raiņa lirikas grāmatas *Vētras sēja* un *Jaunais spēks*; 1905. gadā sarakstīta arī luga *Uguns un nakts*, bet šis darbs 1905. g. notikumu gaitā palika neievērots.

Kad cīņa bija zaudēta, daudziem revolucionārās kustības dalībniekiem, arī Rainim ar Aspaziju, vajadzēja kā politiskiem emigrantiem meklēt patvērumu ārzemēs, lai nekristu par upuri krievu cara varai. Tā viņi 1906. gada sākumā nonāca Šveicē, Kastanjolā, kalnu pilsētiņā pie Lugānas ezera, viņi abi pavadīja 15 gadus, dzīvodami „sāpēs un cerībās“ ar savu tautu un stiprinādami to ticībā jaunam brīvības rītam. Šajos gados miesīgi sagrauztais, bet garā nesalauztais dzejnieks laida kā „vēja nestas lapas“ grāmatu pēc grāmatas uz tālo dzimteni. Trimdas laikā nāca klajā lirikas grāmatas: *Klusā grāmata* (pēc konfiskācijas ar jaunu virsrakstu *Vēja nestās lapas*), *Tie, kas neizmirst*, *Gals un sākums* un simboliskā poēma *Ave sol!* Šveicē sarakstīti arī Raiņa ievēro-

jamākie drāmatiskie darbi: *Indulis un Ārija*, *Jāzepe un viņa brāļi*, *Zelta zirgs*, *Pūt, vējiņi*, *Spēlēju dancoju*, *Krauklītis* un *Daugava*.

Pirmā pasaules kara gados, no tālienes sekodams Latvijas traģēdijai, Rainis dedzīgi pūlējās ārzemēs propagandēt latviešu tautas pašnolemšanās tiesības un pirmais pacēla neatkarīgās Latvijas valsts karogu. Viņš sūtīja savus dzejoļus, kas vēlāk savirknēti drāmatiskajā poēmā *Daugava*, pa plašo Krieviju izkaisītajiem bēgļiem — latviešiem, likdams tiem ticēt, ka drīz pienāks brīdis, kad sabruks ir vecā Krievija, ir Vācija, un Latvija kļūs brīva. „Zeme — tā ir valsts!“ — viņš lepni un bezbailīgi uzsauc vienā no šiem dzejolišiem. Tieši šo rindu toreizējais kara cenzors Maskavā, Atis Ķeniņš, svītro 1916. gada beigās žurnālā *Taurētājs*; bet 1917. gadā, Krievijas revolūcijas sākumā, šie vārdi jau nonāk līdz lasītājam. Arī tai pašā laikā sarakstītajā lugā *Spēlēju, dancoju* viņš ar spēlmaniša Tota muti uzsauc Zemgum: „Topi kareiv's! Topi varon's! Cienīgs nest: valsts vainagu!“

Praktiskie politiķi sākumā vēl baidījās stāties zem pārdošā dzejnieka paceltā valsts karoga un runāja tikai par Latvijas politisko autonomiju Krievijas valstī. Bet drīz arī tie pievienojās Raiņa domai: sabrūkot abām kaimiņlielvalstīm, bija pienācis izdevīgākais brīdis, lai latviešu tauta kļūtu pilnīgi brīva un neatkarīga. Šī doma beidzot manifestējās 1918. g. 18. novembrī — Latvijas neatkarības proklamēšanas aktā.

Bet — Latvijas valsts karoga pirmais cēlējs vēl nevarēja atgriezties mājās. Krievu un vācu okupanti vēl mēģināja atņemt tautai proklamēto brīvību un neatkarību, par jauno valsti vēl bija jāiet asiņainās cīņās. Un kad 1919. gadā jaunā Latvijas armija gāja niknās cīņās ar ienaidnieka pārspēku, to pavadīja no jauna paceltais Raiņa dzejas karogs: 1919. gada oktobrī tikko bija nākusi klajā Raiņa *Daugava*, un toreizējie brīvības cīnītāji ar Raiņa vārdiem uz lūpām gāja

uzvarēt, vai mirt par savu tautu. Un — viņi ar savu dzejnieku guva uzvaru.

J. Rainis kopā ar Aspaziju atgriezās jaunajā Latvijas valstī 1920. gada aprīļa pirmajās dienās. Vēl nekad nepieredzētās jūsmīgās manifestācijās auta sagaidīja savus lielos trimdiniekus, un Rainis tai atbildēja ar pirmo, steigā sakārtoto dzejoļu krājumu: *Sveika, brīvā Latvija!*

Latvijas valsts idejas izlolotājs kā izslāpis metās valsts jaunveidošanas darbā: kā Sātversmes sapulces loceklis un Saeimas deputāts, Mākslas departamenta direktors, tad Nacionālā teātra direktors un Izglītības ministrs (1927. g.). „Piecpadsmīt gadus es neesmu dzīvojis, ļaujiet man dzīvot!“ — viņš it sašutis uzsauca draugiem, kas, labu vēlēdami, gribēja viņu saudzēt, atturēt no tādas aktivitātes valsts dzīvē, lai viņš varētu atlicināt vairāk laika savam galvenajam darbam — dzejai. Jo viņa „pirmais un pēdējais vārds“, ko viņš citiem bija teicis, taču skan: „Darbs“. Arī praktiskajā valsts darbā viņš gribēja pats šo bausli pildīt. Kad 1925. gadā Raiņa 60 gadu jubileju atzīmēja plašās svinībās, viņš, atbildēdams uz suminājumiem un apsveikumiem, teica: „Mani visi 60 smagie, garie gadi tagad liekas kā sapnis. Un mans skaistākais sapnis kļuvis paties — ir Latvija. No gadu desmitu kalngala raugoties, es neredzu vairs nekā ļauna — viss izlīdzinājies. Dzeja ir tapusi darbs, darbs — dzeja. Dzeja ir gatavojusi valsti. Tās uzdevums paliek: aizstāvēt tautas augstākos centienus, līdz ar kultūru tautu vienot. Šai darbā ir mana līdzšinējā dzīve, manas mākslas lielākais uzdevums. Šī diena man paliks kā saules stars, kas apspīd vakaru mākonī. Un kad arī manis vairs nebūs, kad pat tauta zustu — mūžos paliks viens vārds, ap ko visi vienosimies: lai dzīvo mūsu miļā, dārgā Latvija!“

Arī tieši dzejā Latvijas neatkarības gadi iezīmējās Raiņa mūžā kā otrs ražīgākais laikmets. Šajos gados nāca klajā viņa „liriskais romāns“ — intīmāko dzejoļu cikls:

Treji loki (Addio bella, Čūsku vārdi, Uz mājām), Sudrabortā gaisma un Mēness meitiņa, vairākas bērniem veltītas dzejoļu grāmatas (starp tām Zelta sietiņš), nepabeigtā liriskā autobiogrāfija Saules gadi un vesela virkne jaunu lugu: Rīgas ragana, Ilja Muromietis, Mīla stiprāka par nāvi u. c. Viņa paša sakārtojumā 1925. g. sāka iespiest kopoto rakstu grezno izdevumu (Dzīve un darbi; līdz viņa nāvei iznāca 10 sēj., pēc nāves vēl viens papildu sējums). Un kur tad vēl daudzie pasāktie un iecerētie darbi! No atstātajiem dzejoļiem pēc viņa nāves nākuši klajā vairāki prāvi krājumi. Šajos gados Rainis pieredzēja arī savu ievērojamāko drāmatisko darbu krāšņos inscenējumus Nacionālajā teātrī, Dailes teātrī un vairākos provinces teātros.

Visu savu mūža darbu Rainis kā politisks cīnītājs un dzejnieks bija ziedojis savai tautai. Taču savā intīmākajā dzīvē viņš nereti jutās tikpat traģisks vientulis kā viņa Indulis un Jāzeps: savā gara lidojumā un domu sintezē viņš pacēlās pāri savam laikmetam un ikdienībai. Bet arī to viņš pārvarēja kā stoīķis, nonākdams savā domā līdz kosmiskam universālismam: viņa mūžs un darbs bija tikai viens elements nemitīgajā mūžības ritumā un ceļā uz pilnību; kas šodien vēl paliek nesaprasts un nepiepildīts, to veiks nākamās paaudzes. Un viņš, cietuma, trimdas un slimību sagrauztais sirmgalvis, visiem gribas spēkiem gribēja dzīvot ilgu mūžu, lai skatītu vēl tālāko dzīves ritumu un Spīdolas „maiņu uz augšu“. Bet — 1929. gada 12. septembrī pēkšņi apstājas pukstēt viņa sirds. Pēdējās dzejas rindiņas, ko dzejnieks pirms nāves uzrakstījis (8. septembra ieraksts kādas meitenes albumā) liecina, ka viņš, tāpat kā viņa Jāzeps, atvadījies no dzīves filozofiskā mierā, izlīdzinātā saderībā ar pasauli un lielā gara apskaidrībā:

Ko zaļai jaunībai lai saka sirmmais?

*— Ved dzīvi tā, ka pēc tdu jāteic: vilal —
Kā panākt to? Ir bauslis visupirmais
Un visupēdējais — ir tikai mīla.*

II.

Katrs dzejas darbs izaug no sava laikmeta konkrētības, tā saturu un izteiksmes veidu ietekmē valdošie politiskie strāvājumi, filozofiskas atziņas, literārie virzieni, nodibinātas tradīcijas u. t. t.

Rainis ir intelektuālists. Viņa domu prizma uztvērusi ir Kanta gribas maksīmu jeb imperatīvu, ir Hegela dialektiku, ir Marksa dialektisko materiālismu. Bet viņš kā domātājs nav palicis skolnieciskā eklektika un epigona pakāpē, viņš ir pūlējies atrast savu sintezi. Kopš „jaunās strāvas“ laikiem stāvēdams Latvijas sociāldemokrātisko cīnītāju rindās, viņš augstāk par visu ir stādījis ētisko principu un nereti pārmetis saviem tuvākajiem cīņās biedriem, ka tie aizmirst — garu. Arī revolūcionāru cīņu viņš arvien ir sapratis kā gājienu uz augstāku garīgu pilnību. Visai zīmīgas ir piezīmes galīgi nesakārtotajam dzejoļu krājumam *Dvēseles dziesmas*, kas nācis klajā pēc viņa nāves (1935); tas rāda, kā viņš pūlējies veidot savu dzejisko domu:

1912. g.: „Pacelties garīgi pāri savam laikam. Liels kultūras, dvēseles dziļums, progress pret Heini.“

1918. g.: „Dv. dz. izteikt nevien aistētiku, bet nāk cilvēka jūtas... Visas problēmas tikai tik daudz, cik attēlojas jūtas, jaunās dvēseles jūtu vēsture, notikums, aina... Dv. dz. varonis nāk beigās lejā no vientulības valņa, kurp aizgājis *Galā un sākumā*. Iesākas ar aiziešanu, apsūdzību, tad kalnu vientulība apmierina, noskaidro dvēseli. Nu redz skaidri: bez izejas nau, ir spēks dvēselē, tik nospiests un palaists, attīstīt to, un tad ies... Beigās atrod dziļāko gudrību vistuvākā zemē, latvietībā... T. dz. visaugstākā ētika un saules ticība. Ar to tad iet lejā pie ļaudīm... Alga viena, kas sludinātājs, kad tikai drošs, ka patiesība, labs ideāls eksistē, tā nāks savā laikā uz augšu...“

1922. g.: „Kur jauna izeja? Jauna reliģija? Bet kur prieks un spēks?... Izmisums pēc

kaŗa un tā sekām, lielā garīgā revolūcija, lielās ideālisma, altruisma idejas top ņemtas nopietni...“ Tā nopūlēdamies ap savu domu un allaž jaunu, dzīves virzītāju atziņu piesātināto dzeju, Rainis bieži vien ir atskatījies uz lielo intelektuālistu Gēti, dienas grāmatā to vairākkārt dēvēdams par savu „vectēvu“ un jautādams sev: kā mans vectēvs to būtu darijis?

Raiņa kupli sazarojušā dzejas koka saknes ir barojuši divi avoti: pasaules klasiķu avots (Aischila un Sofokla traģēdijas, Gētes *Fausts*, bet ne sceniski virtuozais Šekspīrs, arī ne romantiski patētiskais Šillers) un latviešu tautas tradīciju avots (tautas dziesmas, pasakas un teikas). Ir ļoti zīmīgi, ka Rainis saviem drāmatiskajiem darbiem vielu nav ņēmis no sava laikmeta dzīves īstenības (kā, piem., Blaumanis), bet parasti meklējis monumentālītāti (*Jāzeps un viņa brāļi*, *Indulis un Ārija*, *Mila stiprāka par nāvi* u. c.) vai latv. tautas tradīciju tēlos (*Uguns un nakts*, *Pūt, vējņi*, *Spēlēju, dancoju*, *Krauklītis* u. c.). Lirikā viņa domu tekas aizved līdz senajiem indiēm, ķīniešiem, ēģiptiešiem, līdz Dantem, „vectēvam“ Gētem un latviešu tautas dziesmu saules kultam.

Kā lai formulējam Raiņa atziņu kvintesenci? Prof. K. Kārklīņš to mēģinājis izteikt šādos vārdos: „Rainis izveidojis īpatu filozofiju, ko vispareizāk būtu apzīmēt ar vārdu universālisms. Raksturīga Raiņa universālismam ir doma, ka cilvēks, cilvēce un kosmos nav naidīgi viens otram, bet atrodas dziļā saskaņā. Cilvēks ir daļa no cilvēces, cilvēce daļa no visuma. Kā visums ir nemirstīgs, tā arī cilvēks ir nemirstīgs. Nāve ir tikai dzīves veids. Izlīdzni uztur tas, ka viss pāiet, bet nekas nezūd. Visi darbi atmaksājas cilvēcei. Cilvēks nedrīkst dzīvot tikai šai dienai, bet viņam jādomā arī par mūža dvēseli.“

Raiņa gars met tiltu pāri pārejošai tagadnībai, pāri sīku interešu, egoisma un naida sagandētai, disharmoniskai dzīvei uz tālākā attīstībā iegūstamu harmoniju, kad cilvēks

piepildītu sevi mīlā un darbā: „Otrs laikmets, augstākais attīstības posms sāksies tikai tad, kad mēs pārvarēsim naidu un nāves principus un pāriesim uz milas un dzīves principiem dvēselē un darbībā.“ Tā individa īslaicīgā dzīve iekļaujas mūžības ritumā un ieplūst nākotnē: „Es eju, lai aiz manis nāktu balti mirdzošais, labais, mūžīgais, neizsīkstošā laba plūdums.“ (*Mīla stiprāka par nāvi.*)

Raiņa dzeja ir augusi un veidojusies tajā laikmetā, kad Eiropas literatūrā valdīja reālisms un naturālisms, kad J. Jansons ar savām *Domām par jaunlaiku literatūru* arī latviešu literatūras attīstību pūlējās ievirzīt šajā pašā gultnē. Raiņa dzeja tomēr nevarēja iekļauties reālismā, jo „tēlot dzīvi tādu, kāda tā ir“ (J. Jansona formula) — tas būtu bijis viņam pārāk šaurs uzdevums. Viņa domu lidojums drīzāk saderējās ar romantismu: tas cēlās pāri dzīves īstenībai, meklējot dvēseles lielumu un cildenību visos laikos un visā pasaulē. Viņš ar saviem dzejas tēliem staigāja pa gara tekām no pagātnes caur tagadni uz nākotni. Tā viņš kļuva par simbolistu, jo simboliskos tēlos vislabāk varēja iekļauties viņa domu sinteze. Naīvi būtu domāt, ka Rainis kļuvis par simbolistu tikai tādēļ, lai cara laika cenzūras apstākļos apslēptā veidā pateiktu kādu atklāti neizsakāmu domu. Tam nolūkam varēja noderēt vienkāršā allegorija (kā piem. fābula *Vecais rupucis*). Nē, viņam radās pat sava simbolisma teorija. Tā par *Uguns un nakts* tēliem viņš teicis, ka tie nav „pretruņu pilnas allegorijas, bet organiski (mainošie) simboli, kas nebūt neattēlo statiku, bet dinamiku, t. i. domas un idejas to attiecībās un maiņā. Simbolam jābūt konkrētam, dzīvam cilvēkam. Ja tas nav, tad ir tikai nedzīva allegorija. Simbols ir organisms un dzīvos, allegorija ir mehānisms un nedzīvos.“ Tomēr, apzīmējot Raini par simbolistu, arī viss vēl nav pateikts. Rainis ir par daudz liels īpatnis, lai viņam piespraustu jau gatavu tradicionālu etiķeti. Arī viņš pats to ir sapratis:

„Neesmu simbolists, ne romantiķis.“ Un īstais vārds — vēl jāatrod.

III.

Rainis nav miris — kā nemirst tautas ģenjijs: viņa dzeja dzīvo jaunu mūžu. Un tagadējai paaudzei tā kļūst par „senu dziesmu jaunās skaņās“.

Raiņa dzejas darbi ir iecerēti un sacerēti konkrētos laika apstākļos. Pirmā liriskas grāmata *Tālās noskaņas zilā vakarā* atbalsojusi revolūcionāro noskaņu pirms 1905. g.; *Vētras sēja* un *Jaunais spēks* izauga tieši 1905. g. lielajās dienās; *Klusā grāmata (Vēja nestas lappas)*, *Tie, kas neaizmirst* un *Gals un sākums* pauž smago reakcijas gadu un dzejnieka paša emigrācijas laikmeta dvēseles noskaņas. Drāmatiskā poēma *Daugava* vistiešāk izteic dzejnieka sāpes un cerības pirmā pasaules kara laikā, kad trimdinieks Šveices kalnos nomocījās domās par savas tautas un zemes likteni. *Treji loki* un pārējās liriskā romāna grāmatas, kas iecerētas un pa daļai jau sagatavotas trimdas gados, sasaistās arī ar Raiņa pēdējo mūža posmu jaunajā Latvijas valstī. Tātad Raiņa lirika, visus tās posmus kopā ņemot, pēc savas izcelsmes aptver veselu laikmetu, kas bagāts daudziem lieliem notikumiem un dziļām pārvērtībām latviešu tautas un dzejnieka personīgajā dzīvē. Savos drāmatiskajos darbos, kur dominē no Latvijas vēstures ņemti temati, Rainis gribējis aptvert vēl daudz plašāku laikmetu. Kāds bijis viņa nodoms, rakstot *Uguni un nakti*, *Spēlēju, dancoju, Induli un Āriju* u. c. šī vēsturiskā cikla darbus, par to Rainis pats izsacījies: „Šinī drāmu virknē būtu attēlota visa latvju vēstures gaita vismaz 10 lūgās, koncentrējot izcilus laikmetus ap lieliem, kaut arī aizmirstiem notikumiem un personām un šķiru grupām.“

Tāda ir Raiņa dzejas darbu hronoloģiskā un vēsturiskā konkrētība. Raiņa biogrāfi, literatūrvēsturnieki un dzejiskā vārda komentātori tai joprojām veltīs savu uzmanību

un rakstīs jo plašus pētījumus un iztirzājumus. Bet — neba tiem vien ir rakstītas dzejnieka grāmatas. Vēl paliek pati tauta, dzejas darbu lasītāju un izrādāmo lugu skatītāju masa. Tā ir mainīga masa, jo — paaudzes nāk un iet. Ir jau izaugusi paaudze, kas Raini pašu vairs nav redzējusi savā vidū, kas kopā ar viņu nav pārdzīvojuši ne „jaunās strāvas“, ne 1905. gada, ne Latvijas tapšanas laikmetu.

Kā šī paaudze tagad uztver un izprot Raiņa darbus? Un kā Raiņa dzeju uzņems tālākās paaudzes, kas vēl nāks?

Rainis kā domātājs visu mūžu pasaulē meklējis dzīves gudrību, lai beigās, kā viņš pats saka, atrastu „dziļāko gudrību vistuvākā zemē, latvietībā“. Un viss konkrētais, atsevišķie cīņas posmi tautas dzīvē, uzvaras un zaudējumi — tas viss ir tikai viņu ritums, paisums un bēgums mūžības jūrā. „Sāpēs un cerībās“ tauta vadījusi savus senos mūžus, „sāpēs un cerībās“ aizritējis 1897., 1905., 1918., 1919. gads. Un laiku konkrētība Raiņa simbolos sintezējusies, gūstot lielu ideju izpausmes veidus un tēlus. Kā iztulkot, piem., 1905. gada aspektā radītos *Uguns un nakts* simbolus, to mācāmies no Raiņa paša vēlākā norādījuma: „... cīņas gars paceļas, darbojas un atkal atslābst, lai citā veidā (vai arī citā personā) ietu augstāk pa to pašu loku“. Un par Laimdotu un Spīdolu viņš, piem., teicis: „Laimdota ir ikreizējais ideāls katrā attīstības lokā, līdz ar tā sasniegšanu iestājas miers un pieticība. Zināms, katrā lokā Laimdota ir citāda, bet viņas kustības tendences ir vienmēr tās pašas. Spīdola ir pretpēks, kas dzen pāri ideālam. Spīdolas un Laimdotas cīņa ved uz ideālu nākošā lokā.“

Un tas, ko liela laika atstarpe jau šķir no 1905. gada cīņu laikmeta, arī savā mūžā būs jau pārdzīvojis vai pārdzīvos *Vētras sējas* entuziasmu, *Lauzto priežu* traģēdiju, *Veļu laivu* melno nakti — un Raiņa senās dziesmas skanēs viņam jaunās skaņās, arī

viņš paturēs ticību jaunam uzvaras rītam: „Vēl cīņa nau galā un nebeigsies...“

Nevien Spīdola un Laimdota staigā no viena attīstības loka otrā — arī Melnais bruņinieks un Mintauts turpina dzīvot arvien jaunos mūža lokos (jau pašā *Ugunī un naktī*, beigu ainā, Rainis Melnajam bruņiniekam devis jaunu veidu: tas atnāk nevis no rietumiem, bet no austrumiem — „no tatāriem“). Un kas jebkad ir apjautis un izjutis tautai uzspiestu varmācību, tā gars atkal un atkal līdz ar Induli sasliesies uz cīņu par tautas brīvību.

Un vai nav tā, it kā Rainis pats kā lielais Trimdinieks šodien kopā ar mums atkal staigātu pa svešiem moku ceļiem? Vai *Klusās grāmatas*, *To, kas neaizmirst*, *Gala un sākuma*, *Daugavas* un *Treju loku* trimdinieks nav tas pats, kam šodien, aizrautam tālu projām no dzimtenes, sirds atkal deg sāpēs un cerībās? Vai neliekas, it kā rinda pēc rindas Raiņa grāmatās būtu rakstītas nevis agrākajai, bet tieši tagadējai paaudzei?

Patiesi, mēs atkal jūtamies kā tieši adresāti, kam dzejnieks raidījis savas „vēja nestās lapas“. Viņa dzejas simbolikas burvīgais, mainīgais loks ir pacelts arī pār mums un mirgo šodien tāpat, kā tas mirgojis Raiņa laika biedriem un kā tas mirgos turpmākajām audzēm, kuņas līdz ar Jāzepu tieksies uz vitālāko nākotnes loku — uz „saskaņu ar visumu“. Jo Raiņa simbolika ir dialektiska — mainīga savā katrreizējā laikmetībā, konkrētībā.

Un lūk, te ir vārds, ko ņemt Raiņa dzejas apzīmējumam, ja simbolisms vien tam ir par šauru: dialektiskais simbolisms ir tas, ko paaudžu paaudzes atradīs Raiņa darbos kā allaž jaunu dzejas vērtību — „senu dziesmu jaunās skaņās“. Un laiku laikiem vedīs pāri dzejnieka mestais „staru tilts“!

„Kur es esmu? — Tā jau ir atkal mana dārgā dzimtene! Es dzirdu dziedam nebēdīgas dziesmas... Tur ceļas senā, brīvā latviešu pils...“

KALNĀ KĀPĒJS

Improvizācija par Raiņa temu

Gars, lielā dzimis, netāps viela

*

Reiz tu uzliesmo, tu kusties

Mūžīgi tais gara viņšos,

Kurī saucas: pasauls dzīve.

Rainis.

Ir domu, ideju un sapņu katedrāles. Tās uzcel garam. Un viņu cēlāji ir Dieva svaidīti meistari. Laicīgai acij neredzamas, tās viskrāšņāk iezīmē katras zemes un tautas īpato seju. Laimīgas tās tautas, kas izaudzējušas lielus gara celtniekus. Līdz ar meistariem tās manto kādu daļu no mūžības.

Domu, ideju un sapņu katedrāles — šis priekšstats manī dzima, kad garā atkal reiz ieskatīju Raiņa atstāto mantojumu. Kad iedomāju viņa traģēdijas — šis varenās velves, kas staltu kolonnu nestas „augšup paceļas pret sauli“, filozofisko dzejoļu ciklus, šos drošu roku un lielu vērīenu cirstos logus uz pasaules telpu, bezgalību, visumu; mīlestības liriku, kas kā krāšņas arabeskas vai mirdzoša mozaika rotā diženo celtni; poēmas, piezīmes, ievadvārdus, kas it kā saskaņīgas freskas papildina un noslēdz celtnieka domu. Un neredzamas ērģeles piešalc telpu ar brīnumainām skaņām, kas zvana gan liegi un dzidri kā sudraba zvārguļi, gan grauj dobji kā pērkons. Ave sol! Esi sveicināta, saule!

Ja dienas kņadā esi paguris, ja sīkumos zaudējis „lieluma mērķi“, ja rupjas varas nomākts un trimdinieks kļuvis — pacel savas acis uz kalngaliem un nebaudies augšup kāpt! Un lai tas arī būtu tikai sapņu kalns.

Es nedomāju, ka tev un man būtu laika diezgan ticīgiem kļūt un sapņu katedrālē pārāk ilgi kavēties, vai pat — līdzīgi Monsalvāta bruņiniekiem — kalna galā palikt. Bet vienu Ave mēs gan varētu noklausīties. Tu sakies trimdinieks esam, liels cietējs un

dzimtenes sāpētājs. Bet vai tu zini, kā sāp trimda daudzus daudzus gadus, jā — visu mūžu? Un kā šīs sāpes stipru dara, kā tajās aug un likteņu redzētājs kļūst? Vai tu pazīsti visrūgtāko, bet arī vissvētīgāko no trimdām — vientulības trimdu?

Nu labi, paklausīsimies Trimdinieka dziesmu un viņa ticības apliecinājumu.

Lūk, liegi šalc prelūdiņa:

*Tad kļūsi vientulīgāks gads pēc gada,
No tevis atšķelsies pēc drauga draugs.
Rets ceļotājs, kas būs tev dvēselei rada,
Un reta puķe, kas tev klintīs augš.*

*Tad zudīs arī tie, un kalnu tālēs
Bez gala mēmums tevīm sirdi žņaus;
Tev nebūs dusas atrast ledus gālēs.*

*Visapkārt tevi ledains vairogs segs,
Bet visas zemes ilgas krūtīs degs.*

Bet visas zemes ilgas krūtīs degs — šai dziesmā nav nevienas neīstas skaņas. Ar savu dzīvi un darbu tu to esi piepildījis, Trimdiniek. Un mēs sākam saprast, kā var uzminēt savas tautas klusākās sirds trīsas, viņas slēptākās ilgas un cerības, kā var dzejas metos notvert pašu „taurenīti — dvēselīti“.

Tad kļūsi vientulīgāks gads pēc gada — tāds ir katras lielas personības ceļš. Ceļš uz sevis atrašanu, uz sevis piepildījumu. Jo augstāk īpatnis paceļas pār savu vidi, jo vientulīgāks kļūst, un kaut viņš arī nebūtu no ļaudīm vairījies, nedz trimdā devies. Bet reizē arī viņa skatam paveļas tālāki apvāršņi. Un tālā, dziļā perspektīvē atklājas visu lietu un parādību īstākā jēga un nozīme. Jautājums ir tas, vai šinī vientulībā palikt? Tā būtu zināma aiziešana no dzīves. Tā viduslaiku gudrais varēja noslēgties klostera mūros. Rainis to nevar, jo viņa no-

lūks nav iemantot personīgu mieru vai dvēseles glābšanu, bet kļūt par savas tautas ceļvedi uz „nākamvalsti“. Kad kāpienā uz augšu pārvarētas pēdējās saites ar dzīvi, tad nenāk vis nirvana — mūžīgā miera un laimības stāvoklis, bet jauna cīņa: kā „iz savas dzīves tūkstošus celt dzīvē“. Vientulība tikai noārdē garu, dara stipru sevī un neievainojamu. Bet vientulības saltums liek arī jo kvēlāk iemiļot dzīves silto elpu, iededz sirdī „visas zemes ilgas“.

Mēs nezīnām nevienu cita dzejnieka, kas tik spilgti būtu izteicis šo aiziešanu no dzīves un atgriešanos tajā kā Rainis. Viņa poēzijā tā izpaužas dažādos veidos, sākot ar piezīmēm (skat. citātu K. Dziļlejas rakstā šīs pašas burtnīcas 166. lpp.), cauri lirikai, kur tā vainagojas *Kalnā kāpējā*, un nobeidzot ar traģēdijām. Tā Indulis vispirms kāpj savā vientulības kalnā, lai no turienes glābtu savu tautu un pēc dodas nāvē, ar to nešaubīgi apliecinādamas ticību dzīves tālajiem mērķiem, kuŗu piepildīšanās būs reizē arī viņa gara un ideju atgriešanās. Tā Jāzeps aiziet nezīnāmā vientulībā, kas būs tikai jauna cīņa. „... Un tad es atnākšu jums atdot sauli.“

Visapkārt tevi ledains vairogs segs, bet visas zemes ilgas krūtīs degs — tas ir trimdinieka augstās dziesmas vadmotīvs, tas ir tas kodols, no kuŗa izaug un sakuplo viss Raiņa poēzijas košums.

Ledains vairogs — vientulības smagums, jā; bet vientulības, kas ne tik daudz paša izvēlēta, cik uzspiesta, vientulības, kas nāk no cilvēku vienaldzības, vēsuma, pat naida. Ledains vairogs — vai tie nav visi tumsas spēki, kas kavē dzīves brīvu attīstību, visas tās pretvaras, ar kuŗām mīlas un gaismas vārdā cīnās Raiņa varoņi? Vai tas galu galā nav tas pats žņaugis, kas arī tevi šodien nomāc, trimdiniek?

Visas zemes ilgas — personīgās dzīves piepildījums darbā un mīlā, jā; bet pāri par to visas tautas brīva augšana un pilnveidošanās uz cilvēcību. Galējais mērķis — visas

cilvēces laime brālīgā tautu saimē, tuvākais — tautas brīvība un patstāvība. Šis pēdējais ir priekšnoteikums tiklab indivīda, kā visas cilvēces laimei, jo indivīds sevi var piepildīt tikai tautā, bet laimīga cilvēce var rasties tikai tad, ja brīvas un laimīgas tās atsevišķās vienības — tautas. Tādēļ arī Raiņa mīla un sirdsdegsme tik dedzīgi izstrāvo uz savu tautu, ka var teikt — tā ir pati centrālā problēma visā viņa darbā un domāšanā, tā ir ass, ap ko griežas visa viņa poēzija. Pāri laikiem skan viņa vārdi:

*Tūkstots otris trimdinieku
Bija „tie, kas neaizmirst“!
Trimdā tagad tauta visa,
Lai neviens nu „neaizmirst“!*

*Mīli tēvu, mīli māti,
Vairāk mīli savu tautu:
Nomirs tēvs, nomirs māte,
Paliks tauta paglābēja.*

*Viena pati īsta māte,
Viena dārga dvēselīte;
Cik dārgāka māte — tauta?
Miljons dārgu dvēselīšu!*

Nē, Rainis nenoslēdzas savā vientulības kalnā. Viņa mīla ir tik pilnīga tādēļ, ka tā izaug no lielām sāpēm, visas tautas sāpēm:

*No mazām sāpēm es pagurtu,
Ne stundu nepanestu,
Ja savu sāpju lielumu
Man jūra neiedvestu,
Tā lielā sāpju jūra.*

Sāpes un mīla — tie ir tie divi pavedieni, kas trimdinieku un kalna vientulnieku saista pie dzīves, kas sirdī iededzina „visas zemes ilgas“.

Vajag tikai paskatīties Raiņa trimdas darbu sarakstā, lai redzētu, ka tie nav nekas cits, kā savas tautas likteņu skatīšana no kalna augstuma, kā praviešojumi un ceļa rādīšana. Tā jau pirmās trimdas laikā sacerētās *Tālas noskaņas zilā vakarā* skan kā trauksmes zvani, tās ir cīņas dziesmas un cīņas mērķu nospraušana. Otrā trimdā ro-

das vispirms *Klusā grāmata* resp. *Vēja nestās lapas* (1909). Tā nāk kā dzīves sējējs nāves laukos. Tā ir sāpju, bet arī mierinājuma un ticības pilna. Bet lai runā autors pats:

„No vienas domu strīpiņas jūsu, šinīs straujos gados asinātais prāts, izšķetinās veselas domu virknes, — tik gaŗas un grodas, ka tās neietilpst dzejā, bet izvērþjamas tikai dzīvē un mūþībā... Pati daba šobrīd dzejo līdzī, — vēja nopūta un vētras grūdiens, apcirsta apse un mirkušās smiltis, austošs rīts un pārvarošā saule.“ (No priekšvārda 1. izd., II, 10.)

„Laiks neietilpst nekādā alā; viņš stāv brīvā gaisā, kalna galā un griež savu lielo riteni, ka vaļējās lapiņas klīst vien. Vai nemanāt, ka ritenis pārvar nāves punktu?“ (No priekšvārda 2. izd., II, 11.)

„Viņa rakstīta reakcijas vissmagākā laikmetā 1907. un 1908. gados, kad mūsu zemi un tautu mīdīja un dedzināja vācu baroni un krievu birokrāti — tās saucās sodu ekspedīcijas, un mūs sodīja par to, ka iedrošinājāmieš būt par cilvēkiem un runāt par brīvību.“ (No priekšvārda 3. izd., II, 11.)

„Bet lai kā — *Klusā grāmata* ir dokuments par pirmām cīņām neatkarīgās, brīvās Latvijas valsts labā.“ (No priekšvārda Kopoto rakstu izdevumam, II, 7.)

Zelta zirgs (1909). Saulgriežu pasaka. Princesīte Saulcerīte stikla kalnā, septiņsimti gadu ledus zārkā, septiņu melnu kraukļu apsargāta. Antiņš — Saulvedis. Viens, kuŗš nebaidījās ziedot visu, viens, kuŗš neprasiĶa par darbu algas. Un galā veica — ar Baltā tēva gaismas vairogu, kaut ceļā tam stājās visuspēcīgais ienaidnieks — Melnais princis, šīs viltus Saulvedis, ar ogļu melnām acīm, kraukļa melniem matiem. Ar šķēpu — kā vienīgo ieroci, varu un viltu — kā augstāko gudrību. Bet beigās viņš kļuva Melnās mātes daļa.

Tie, kas neaizmirst (1910). Rudens dziesma. Šai grāmatā ir nodaļa ar virsrakstu *Kalna galā*, kuŗai par motto likts Russō tei-

ciens: „Domās es esmu tur.“ Varētu arī teikt — ar sirdi es esmu tur. Kalna galā būdams, ar domām un sirdi esmu tur — dzimtenē. Jo, lūk, priekšvārdā pats dzejnieks saka: „Un tūkstošas sirdis pašā dzimtenē, kuŗas ar sāpēm saistītas pie tā, kas būs, — vai tās var aizmirst un beigt mīlēt?“ (II, 158.) Un ir cita nodaļa, *Fata morgana*, par kuŗu teikts: „Pie tās pašas nodaļas *Fata morgana*, lai ir atļauts man piezīmēt, ka viņa visa iet uz mūsu tautas, pareizāk, mūsu toreiz nākamās valsts miņu; *Fata morgana* ir parādībā skatīta mūsu valsts nākotne ar viņas attiecībām.“ (II, 158.) Te mēs arī lasām vārdus: „Mums visiem vienas sāpes un vienas cerības...“ (skat. dzejoli *Sāpes un cerības*.)

Ave sol! (1910). Himna saulei, gaismai un dzīvībai. Reizē arī simbolisks ticības apliecinājums dzīves gaišā principa uzvarai.

Indulis un Ārija (1911). Rakstnieks šo darbu nosaucis par jaunības traģēdiju. Pamatojums te varētu būt tas, ka tikai jaunībai piederas tik pārdroši un tāli sapņi un ticība to piepildījumam. Simboliski tā varētu būt arī mūsu tautas tālā jaunība. Bet ļausim atkal komentēt autoram pašam: „Pēc tam, kad *Uguni un nakti* bija tēlota fantastiskā gleznā jauna doma — toreiz vēl nedzirdēta — par Latviju kā valsti, tad bija jārada šis valsts pirmizveidojums un viņas idejas augšana vēsturiskā ainā. Tas bija jādara vēsturiski pazīstamā piemērā, kuŗš tomēr ļāva zināmu brīvību un nepiesaistīja par daudz pie neatminamiem un neapejamiem vēsturiskiem sīkumiem. Induļa, un vēl vairāk Mintauta pilnīgi vēsturiskā un lielā figūra, kā arī vēsturē minētās komturpersonas bija kā radītas šim mērķim.“ (VI, 8.)

Tā tad neaizmirsīsim: Latvijas valsts ir dzejnieka pamatdoma un cerība. Bet valsts netop pēķņņi. Tā izaug no pagātnes teiksmām un varoņu cīņām. No pagātnes saknēm barojas tagadnes spēks. Tādēļ aicinājums atcerēties šo pagātni, kas likts par traģēdijas motto:

*Par viņiem dziesmu sīkās balsis klus, —
Jūs nepazīstat savus varoņus,
Bet dārdot iet tie vēl pa tagadni
Uz nākotni.*

Un, lūk, laikus un tālumus pārredz dzejnieka skats un pārskan viņa pravietiskā balss, viezdama spožas ticības gaismu laikmetu tumsā:

*M i n t a u t s
Tu reģis liels, — nu pareģošu es:
Starp diviem dzirņiem tapsit samalti!
Kā miltu putekļus jūs saslaucīs,
Un abrā ļaus un ceps un apēdīs!*

*I n d u l i s
Lād, lād, — bet notīks tas, kam jāmotiek,
Ko liktens lems, ne tu. — Mēs maza cilts,
— Mēs būsim lieli tik, cik mūsu griba.
Čaur gadu simtiem latvju vanags skries,
Pa tumšu mežu naktīm, dumburu purviem,
Pār kailiem, kaulu baltiem kauņas laukiem,
Ar sauli sapņu jūras skaidri sniegs.*

(VI, 196.)

Indulis un Ārija iecerēts kā atsevišķs posms veselā drāmu ciklā, kurā būtu ietverta visa mūsu vēsture. Bet — atcerēsimies leldaino vairogu: „Nodoms netika izvests, jo tas prasa līdzdalību un sapratni... Nebija viegli rezignēt un atteikties no iemīlotiem tēliem — un iemīlotas dzimtenes jūtu idejas, bet dzimtene pati par sevi nesaprata un — bija jāpadodas.“ (VI, 9.)

Vai šodien mēs saprotam?

Gals un sākums (1912). Viena rituma ziemas dziesma. Šī ir, rakstnieka paša vārdiem izsakoties, viņa intimākā un personiskākā dzeja, lai gan to ievada dzejolis *Tev pamatšķira* un šis virsraksts arī likts par grāmatas motto. Tā radies vārds „pamatšķira“, kas vēlāk politikāņu bieži daudzināts, gan vairāk velti valkāts. Skaidrs ir viens: Rainis tam piešķīr sevīšķi cildenu nozīmi, par kādu dzīves veikalnieki pat nesapņo. Šai krājumā ietverts viss Raiņa pasaules uzskats: cilvēks, daba, kosms — to savstarpējās attieksmēs.

Esības, laicības un mūžības problēmas. To noslēdz dziļi filozofiskā poēma ar to pašu titulu, kas visai grāmatai. Ar kaislīgām atziņas alkām dzejnieks tiecas ieskatīt vispēdējos noslēpumus, pārkāpt cilvēka zināšanu vilkto šauru loku. Bet: „Gars mājup griežas mūžības apkrauts... Smadzenes sāpot savelkas sevī... Izmisums pirdzot autu sedz... Gars zibsnī velti: noslēpums gul.“ Taču dzejnieks ar gigantisku spēku pārvar šo neziņas izmisumu: „Vērz acis par citām, Vērz ausis par citām, Kas pilno un tukšo Lai sevī tver... Darini sevi Caur gribu un domu: Lai gals top sākums, Lai noslēpums mostas, Lai reiz no papēžiem Atkāpjas nakts.“ (II, 505.)

Spraigākās gara dinamikas nesto poēmu noslēdz dažādās variācijās izteiktais refrēns, kurā kā zibens apgaismota atviz īsti kosmiska aina:

*Sākumu mākoņi mācas un veļas,
Mūžību mīklas vāras un ceļas.*

Taču pāri un cauri visam, un šinī krājumā vēl vairāk kā jebkurā citā, izskan kalnā kāpēja lielās vientulības motīvs. Šai sakarā varētu minēt veselu virkni dzejoļu, kas pieder skaistākajam, ko sniegusi Raiņa lirika. Grūti te pat kādus atsevišķi atzīmēt. Varbūt vispilnīgāk šo noskaņu izsaka tieši motīvs „Es ritu...“, kas vijas cauri visai grāmatai, kā gredzenā saslēdzot kopā tās atsevišķos posmus. Lūk, daži fragmenti:

*

*Sauc lākstīgala laimē ziedu pļavā,
Kur rožu vainagu sniedz zelta saule,
Es ritu, cauri ritu;*

*

*Iet mūžam līdzī dūjas smeldzesbalss,
Bāl — zila jūra, ērkšķu vainags dūrējs,
Es ritu, līdzī ritu*

*

*Kluss mūžam gaida šausmās ķirmjatiekšķis,
Tumš — zilā bedrē čūsku vainags vijas,
Es ritu, pretī ritu.*

Vēl tās nau gals, — i gals top vienaldzīgs,
Vēl klusumkalns — vēl mēlais zvaigžņu
Es ritu, tālāk rītu . . . (II, 455.) [vainags,

Viena un tā pati doma katrā posmā, tikai dažādās variācijās. Piemēra dēļ:

Vējš smiltis — ļaudis putina,
Tev vienam gaita jāvada. (II, 377.)

Tu paliec viens un apkārt bālē
Tik tukša, sāusa balta smiltis (II, 390.)

Tu kalnos kāp un dziļumos, —
No tiem tu taču bēdzi?
Tu ilgi klausies negaisos,
Kā agrāk mēdzi.

Tu visur sastop sevi vien
Un savu kalnu ialu,
Turp iesi palikt vienudien
Uz galu. (II, 422.)

Nu nau man vairs nekā, kas mani turā.
No krasta mana laiva vaļā rīsa.
Tik lēni viņu celta klanās buŗa.
(II, 435.)

Lokā es atgriežos atkal
Turpat, no kurienes nācu:
Sākumā biju es viens,
Tagad nu atkal es viens. — (II, 438.)

Ar paša varu
Ej lāuzies vientulību nest
Ik stundā, vietā, kur tu stāvi. (II, 444.)

Vientulība pāri ir
Ziemas salam:
Vīstošo no zaļā šķeŗ
Līdz pat galam.

Vientulība pāri ir
Tumsas plaismai;
Vakaru no rīta šķeŗ
Ķaunai gaismai.

Vientulība pāri ir
Nāves domai:
Nost no visa mani šķeŗ
Sveŗai lomai. (II, 449.)

Kad zemes vīrsū esi vientulis
Un naktī rāudi rokas salicis,
Tad raud tev līdz vēl zvaigžņu debesis.
(II, 451.)

Ir brīži, kad dzejnieks patiesi vēlas aiziet no dzīves, noslēgties kalnu vientulībā, kā to darīja viduslaiku gudrie:

Tikai vēsā vienaldzība
Dos tev sirdī pilnu mieru,
Kuŗa dzinies straujā kaislē.

Vērsies zvaigznē, rimsti sevi:
Tuvu lielā vienaldzība,
Kuŗā sākas lielā dzīve. (II, 445.)

Un ir taisnība autoram, kad viņš saka: „Grāmatā ir tik konsekvents pesimisms, aizvests līdz pašam galam, kur tas lūst.“ (II, 296.) Piezīmēsim — šis pesimisms ir tīri individuāls. Un lūst tas mūžības prizmā. Bet šinī mūžībā daļa arī tautai un cilvēcei:

Rūta, zaļā rūta!
Tā mana tauta nenīkstoši zaļa,
Kaut gaita ir tev zemīga un grūta.
(II, 398.)

Ticība uz tālo mērķi,
Cerība uz dienas darbu,
Mīla visai ļaužu dzimtai —
Skatat dabā viņu zīmes:
Zilā debess, zaļā zeme.
Vidū dzīves sarkans asins. (II, 470.)

Šie divi priekšstati neļauj apdzist dzejnieka ticībai uz tālo mērķi. Un ja arī personīgajā dzīvē „.. viens tik ir un bij un būs un paliek: tā pati meklētāja dziņas dvēsele un pati meklējamā aizsaule“, tad pārpersonīgajā:

Darbiniekos veidojas darbs,
Cilvēkos cilvēce aug. (II, 388.)

Un ka tavs darbs ar paliek nedarīts,
Kad tevi aizrauj nakts, vai nenāks rīts?
Un rītu cits, kas tavu darbu beigs,
Ja vēl ne rīt, tad parīt sākto veikis?
(II, 424.)

Es pārsteigts klausos: lūk, tas vārds bij
[mans,
Ko jūs tur sakāt; sen es viņu teicu.

Tik sauja graudu bij, — kāds krāšņums
[laukā!
Tas tagad zaļos negaisā un aukā.

(II, 469.)

Tā arī cauri šim konsekventajam pesimismam atmirdz gaismas stars. Tā avots — Raiņa lielā mīla uz savu tautu un cilvēci.

Pūt vējiņi (1913), — „tās gaŗi elstās sēri jautrās skaņas, kam līdzī miļu pasaulē vairs nav.“ Un kas tad ir šīs skaņas? Tautas dziesma! Visas un viena. Tā paveŗ dzejnieka gara acīm veselas ainas, notikumus, personas. Kā milētājam, kam no viena mīla vārda visi tālumi dzidri skan. Un savas mīlotās tēlā viņš ieŗ visu „to smalko skaistumu un kautrību, kas cilvēcības zieds un ļauŗu ļaime.“ Šinī gadījumā šo skaistumu un dvēseles smalkumu dzejnieks konkrētīzē vienā tēlā — Baibā, kas ir raksturīga Raiņa mūŗīgās sieviŗķības pārstāve, Laimdotas, Vizbulītes, Dinas, Magones līdziniece. Raiņa pasaules skatījumā un viņa ideālisma filozofijā tam seviŗķa nozīme. Bet par to daŗi vārdi sakāmi atseviŗķi un vēlāk.

Kur ir tas vējiņš, kas i mums reiz pūstu?
Kas dzītu dzimtenē i mūsu laivas?
Ak, pārāk liela jūra, vējiņš mazs,
Mēs gaidām, kas mūs vestu, lielo vēju.
Mums ir tas solīts gan, bet nau vēl dots,
Kā kurzemniece sola, bet nedeŗa.

Spēlēju, dancoju (1917). Drāma, kurā Rainis izlietojis mūsu veŗu teiku motīvus. Zīmīga šī pieķeršanās folklorā motīviem jau pati par sevi vien! Tās nolūks, acīm redzot, padziļinātā skatījumā un sava laika perspektīvē ievadīt mūs latvisko ideju un tēļu pasaulē. Un Rainis tajā iedziļināŗies tik tālu, ka, nebūdami ar attiecīgām zināšanām bruŗoti, mēs pagrūti vien varam sekot viņa domu gāŗjieniem, fantāzijai un simbolikai. Taŗu viens ir skaidrs — arī te tā pati „vecā

dziesma jaunās skaņās“. Spēlmanītis Tots nes savu dieviŗķo dzirksti — tautas dzīvo garu cauri veŗu rijai un nāves valstī, atstādam mums novēlējumu: „Topi varons, cieņīgs nest valsts vainagu!“

Daugava (1919), sērdieŗu dziesma. Bet arī jaunās Latvijas šūŗļa dziesma. Dzemdēšanas sāŗju un atraisītas dzīvības gaviļu pāŗpilna. Nav mums otra literāra darba, kam tik tieŗš sakars ar savu laikmetu, ar paŗu dzīvi un ciŗu. Jo no *Daugavas* izrādēm Nacionālajā teātrī jaunās Latvijas cīnītāŗi, baskāŗieŗu kaŗavīri, devās tieŗš ierakumos Daugavmalā. Un pašas izrādes akomponēŗa lielgabalu dārdi. Vai lai vēl piemetinām, ka *Daugava* devusi dziesmas, kas ugunīŗiem burtiem ierakstītas mūsu likteŗu grāmatā: *Daugav' abas malas* un *Karodznieka dziesmu* (Klusi rokas uzliekam Brīvās Latves karogam...).

Jāzeŗs un viņa brāŗi (1909—1919). Monumentālākā Raiņa traŗģēdija, kurā novērtējums un ieeŗšana pasaules literātūrā vēl pieder nākotnei, ja vien Eiropa un cilvēce neieŗgrims kādā technizētā bezdvēselībā. Gar šo darbu arī rakstnieks kavēŗies visilgāk, pa starpām sacerēdamas citas lugas, kas visas uzrakstītas daudz īsākā laikā. Toties šis darbs arī visbagātākais tiklab problēmu dziļuma, kā daudzpusības ziņā. Rūpīgais teoretīķis Jānis Bunduls tam savā laikā bija veŗtījis plaŗāko analīzi, kāda jebkad sarakstīta par atseviŗķu mūsu literātūras darbu — *Mīlas problēma ģēnija prizmā*. Tā aptvēŗa vairāk simtu lappuses un bija krietni gaŗāka par paŗu traŗģēdiju. Mūsu nolūks nav ne šo traŗģēdiju analizēt, ne iztīrzāt visas tajā ietvertās problēmas. Skarsim tikai tos momentus, kam sakars ar mūsu izvēlēto Trimdinieka motīvu. Skaidrs, ka šai traŗģēdijai vairāk vispārcilvēcīgs nekā tīri nacionāls raksturs. Varētu teikt tā: būdama vispārcilvēcīga, tā nes arī savas nacionālas iezīmes, kamēr pāŗēŗās še pieminētās drāmas, būdama vispirmā kārtā tīri nacionālas, ietver sevī arī vispārcilvēcīgus motīvus. Taŗu pā-

ri visam un spilgtāk kā jebkuŗā citā Raiņa darbā te izskan kalnā kāpēja motīvs: indi-vida attieksme pret sabiedrību, no kuŗas viņš cēlies, bet kuŗai garīgi tālu pāraudzis. Traģēdijā šī problēma risināta Jāzepa un viņa brāļu attiecībās. Tā sevišķi paasināta un padziļināta ar to, ka pirms pacelšanās kalna augstumā Jāzepam jānokāpj naida bedrē. Bez šīs norises nebūtu drāmatiskā konflikta, nebūtu tā milzīgā iekšējā sprieguma un katarzes, kas Jāzepu pacel garīgās pilnības pakāpē un absolūtā brīvībā. Īsteni ir divējādas bedres, kas Jāzepam jāiziet cauri: tai pirmajā viņu iemet brāļu rupjā vara, un no tās viņš paceļas ārējā spožumā; tai otrajā — naida un atriebes bedrē — savu iekšējo, vēl primitīvo, dziņu dzīts, viņš nokāpj pats; to pārvarējis, viņš sasniedz mīlas un cilvēcīgās pilnības kalngalu.

*Es dziļāk zemojos, kā cilvēks drīkst,
Man augstāk jāceļas, kā cilvēks spēj.*

Un šī pacelšanās notiek nevien sevi uzvarot, bet arī sevi ziedojot brāļu resp. savas cilts — tautas labā. Kad Jāzeps veicis, ko cilvēks spēj un varbūt vairāk vēl, viņš dzīvei, t. i. savam laikam, kļuvis lieks. Brīvs un apskaidrots viņš aiziet neziņā, bet aiziet, lai atgrieztos, varbūt pēc tūkstoš gadiem, kādā citā jaunā lokā, kad viņa atraisītie mīlas un gaišmasas diģsti būs dzīvi pārveidojuši:

*Es redzu atkal savu dzimteni:
Tur stāvā klints — tur Dina, tur es kāpšu —
Es mirdams nemiršu — nāks saules sūtņi —
Tie man zem kājām spārnu segas klās,
Tie spožā saules zemē mani nesīs,
Es iešu jaunā cīņā cīnīties:
Es savu spozmu — vienošu ar sauli,
Es nāķšu saskapņā ar visumu,
Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast,
Ar ģintīm būšu viens un gūšu mieru,
Tur nebūs sienas vairs starp — es un cits,
Starp — taisnis, netaisnis, starp — būt un
[nebūt,
— Un tad es atnāķšu jums atdot sauli.*

(VI, 457.)

Lai cik tāla šī dzīvības un mīlas augstā dziesma ikdienas realitātei, kas tās „staru vilņos“ šķīstījies, būs skaidrots un stiprināts kļuvis.

Un, viziju katedrāli atstādams, līdz paņems spēka vārdus:

*Daudz tumšu bedru būs pa visu zemi,
Daudz dvašu aizznaudzēju akmens spaiļu,
Un iekšā metis tūkstots dzīvas miesas,
Un spaiļes cieti vērs un miesas slāps,
Bet nenoslāps tik gars un mirdams nemirs.*
(VI, 356.)

Ne visus Raiņa trimdas darbus esam varējuši apskatīt. Daudz to vēl izkaisīts vēlākos, pat pēc nāves iznākušajos krājumos. Daudz vēl arī pavisam npublicētu. Tāpat trimdinieka dziesmām būtu jāpieskaīta *Treji loki* (*Addio, bella, Čūsķu vārdi, Uz mājām*), pat *Sudrabotā gaisma*, kas iznāca jau Latvijas neatkarības laikā, dzejniekam mājās esot. Bet tajos īstenībā viens vadmotīvs — himna sievietībai. Šis motīvs tad arī liek atgriezties pie temata, ko garāmejojot jau pieminējām: sievietes un sievietības nozīmes Raiņa dzejā un filozofijā.

Jau *Ugunī un naktī* Lāčplēsi viņa garīgajā tapšanā un gigantiskajā cīņā vada sievietes intuitīvā gaišredzība un sirds gudrība, kuŗu izraisa mīlas jūtas. Tikai simbolos tvertā sievietība te sašķelta divos pret polos: gaiši saulainajā Laimdotā un tumši vermīgajā Spīdolā. Tiklab pirmās rāmais dvēselīgais skaistums, kā otras alkatīgā augsmes un pilnveidošanās dziņa liek varonim „mainīties uz augšu“ un pāraugt sevi pašu. Turpmākajos Raiņa darbos sievietība vairākkārt ietverta jau konkrētos un viengabalainos tēlos, kuŗos līdzsvaroti Laimdota un Spīdolas primāti, vienas dvēselīgums un otras aktivitāte. Tāda ir īpaši Ārija traģēdijā *Indulis un Ārija*, Din. un Asnate *Jāzēpā un viņa brāļos*, arī Baiba lugā *Pūt, vējiņi*. Tā ir sieviete, kas savu izredzēto varoni iedvesmo un spārno lieluma mērķim, kas spējīga

atteikties un ziedoties, kuŗas mīla un ticība ir tik stipra, ka tā iet vēl pāri nāvei. Tā ir sieviete, par kuŗu jau *Indulī un Ārijā* teikts:

*No sievas sirds nāks gaišā, maigā vara
Un laikā nezudīs vairs, kamēr veiks.*

Tā bija Dina, kas Jāzepam apliecināja: „Tu mirdams nemirsi, nāks saules sūtņi, tie tev zem kājām spārnu segas klās . . .“ pirms viņš vēl bija atradis savu lielumu. Un Vizbulīte saka: „Nau milai klausīt kauns. Tik liels to spēj. Jo milai klausot vajga nāvē iet.“

Diezin, vai jel kur vēl, atskaitot Madonas kultu, ir tā glōrificēta sieviete kā Raiņa dzejā. Un ne tikai konkrētos traģēdiju tēlos, bet arī vispār, īpaši viņa pēdējā laika lirikā, kur lasām tādas himnas sievietībai, kā

*Viss dzīves daiļums nāk no sievietes,
Bez tās mēs dzīves nastu nepanestu,
Viss dzīves mīlums nāk no sievietes,
Bez tās mēs tumsībā un naidā dvestu,*

vai arī

*Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat,
Jūs — visu lietu skaistā pamatskaņa,
Jūs mazās rokās pasaulis loku nesat,*

Kārlis Dziļleja

C I K I L G I ?

*Cik ilgi bēdu nastu nesi?
Cik ilgi gaidījies jau esi,
Kad ceļš uz māju ies?*

*Tu vārgs un slimš jau esi kļūvis?
Tū sirmus matus esi guvis?
Vēl ciet un pacieties!*

vai beidzot

*Es maigās sievietrokas noskūpstīšu,
Un acu mirdzumu un matu elpu,
Tā mani vadīs vēl caur zvaigžņu telpu.*

Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat — vai tie nav vārdi, kas varētu būt teikti no tālas trimdas? Vai tas nav skaists noslēgums Trimdinieka dziesmai un viņa ticības apliecinājums gara uzvarai? Gaišā, maigā vara — dzīvības sējēja un dzīves augšupvirzītāja, tāda ir Raiņa acīm skatītā sieviete. Vai viņa to apzinās?

Bet ne jau sieviete vien uzcels to nākamvalsti, kuŗā valdīs istā cilvēcība. To iespēs tikai visa tauta, un sava daļa šai lielajā darbā jāveic ir Lāčplēsim, ir Antiņam, Indulim, Totam, Jāzepam. Tādēļ arī Raiņa vispēdējā, visaptverošākā mīla un ticība tautai:

*Jo tauta mūžam būs un viņā paliks
Mans gars un audzējs spēks un mana mīla
Caur tūkstots gadu vāimānām un jūgu —
— Un galā uzvarēs.*

P i e z ī m e. Apcerējuma autoram pa daļai bija jābalstās tikai uz atmiņu, tādēļ ne visi avoti precizēti, un vienā otrā vietā iespējama kāda sīka atšķirība no oriģināla. L i t e r ā t ū r a : J. Rainis, Dzīve un darbi, A. Gulbja apgādībā, Rīgā, 1925., II un VI sējums.

*Kad sirds jau grūta ir pārlieku,
Tad atceries to trimdinieku,
Jel atceries to vien —*

*Piecpadsmīt gados tālā kalnā
Viņš kļūva balts kā nīknā salnā,
Bet ticēja arvien:*

*„Ilgu vējš, cīņas laiva —
Sāpju jūra pārbraucama . . .“ *)*

*) No Raiņa drāmatiskā dzejojuma *D a u g a v a*.

BĒGĻU MĀCĪTAJS

*Ikkatrā savā lūgšanā,
Ko tavas lūpas pauž,
Tu savam Dievam saki to,
Kas visiem sirdi lauž.*

*Ikkatra tava lūgšana
Par latvju tantu skan,
Par zemi, postā kritušo,
Kas dārga tev un man.*

*Ikkatrā savā lūgšanā
Tu mīni visus tos,
Kas svešās zemēs tagad klīst,
Un tundrā aizvestos.*

*Tad lūdz tu savās lūgšanās,
Lūdz, lūdz vēl spēcīgāk,
Lai tautai, gauži mocītai,
Jo drīzāk glābējs nāk!*

Velta Toma

SAPNIS

*Es šonakt tavos laukos biju, māt!
Bij ārēs vasara, un sīki ziedi,
kad pļāvu pārgāji ar rasas sliedi,
bij tavai sagšai pielīpuši klāt.*

*Un vainags tvanēja, ko darināt
tu sāki savām naskām rokām viedi,
un dziesmu iesāki, ko allaž dziedī,
par daiļu sērdieni, kam kāzas klāt.*

*Es visā raudzījos un neticēju.
Ak, dienu gurums atņem sapņu tiesu. —
Tad pēkšņi skāvu tavu stāvu liesu*

*Un bērna elsās karsti nodrebēju
un saucu: Māt, man tava miera trūka! —
Un sapnis izzuda kā spilves pūka.*

Valdis Mežezers

PRETSTATI

*Kas to zina, kā nobeigsies diena?
Viss it kā sapnis var pagaist un klīst.
Puķe uzzied uz klints pat un pliena,
Rūpīgi audzēta roze var vīst.*

*Kas to zina, cik skumju un prieka
Katram mums liktenis gribējis spriest?
Varbūt dzīvō nekā šeit nav lieka:
Labi ir priecāties, labi ir ciest.*

*Kas to zina, ko glabā sirds svētu?
Katram ir pašaule, vienam kur klīst.
Kaut tu visu reiz uzvarēt spētu,
Nevar ar varu likt mīlēt, vai nīst.*

DZIMTĀS VALODAS NOZĪME

Ja runājam par mūsu dzimtās valodas nozīmi pārdzīvojamā tagadnē, tad patiesībā mēs runājam par valodas sabiedrisko jeb sociālo nozīmi, ar kuru cieši saistīta valodas nacionālā un politiskā nozīme. Jau tas vien liecina, ka valodas nozīme ir visai daudzpusīga parādība un tā izpaužas dažādos aspektos. Bez jau minētā aspekta varam runāt vēl par valodas nozīmes tīri valodniecisko jeb lingvistisko aspektu resp. par kādas valodas tīri valodniecisko jeb lingvistisko nozīmi, kad pieejam valodai no tīri valodnieciskās pētīšanas viedokļa, citādi sakot, no to lingvistisko bagātību un to valodnieciski vispārīgi interesanto faktū viedokļa, kas slēpjas zināmā valodā. Ne bez svarīguma ir arī valodas nozīmes literārais aspekts, kad mūs zināma valoda interesē it īpaši no tās literatūras viedokļa, kas šai valodā sarakstīta. Ļoti svarīgs ir arī valodas nozīmes vēsturiskais un kultūrvēsturiskais aspekts, kad meklējam valodā atbildi uz dažādiem vispārīgiem tautas vēsturiskās dzīves un tautas kultūras vēstures jautājumiem. Šai sakarā pieminams arī valodas nozīmes psiholoģiskais aspekts, cik tālu no valodas gūstami aizrādījumi par tautas gara un rakstura īpatnībām.

Visi šie valodas nozīmes aspekti izskaidrojas ar to, ka valoda ir izveidojusies zināmā tautā organiski un pakāpeniski un ir visai cieši ar to saaugusi. Var teikt, ka valoda saaugusi gan ar tautas ārējo — vairāk empeirisko un materiālo, gan arī ar tās iekšējo — vairāk abstrakto un garīgo dzīvi. Ārēji saaugšana notikusi tā, ka valoda ir izveidojusies un tapusi vispārīgos savas tautas dzīves vēsturiskos apstākļos un tie tad arī ļoti plaši atspoguļojas valodā. Kādas zemes un kādus ceļus tauta izstaigājusi, iekāms tā nonākusi savās tagadējās dzīves vietās — un šie ceļi dažām tautām bijuši visai raibi un

tāli — uz to atbildēt nereti var tikai valoda, it īpaši vietu nosaukumu veidā, kuru dažreiz sastopam izkaisītus pa visai tām zemēm un apgabaliem. Kombinējot šos aizrādījumus ar tīri vēsturiska rakstura aizrādījumiem, mēs iegūstam jau diezgan noteiktu jēdzienu par zināmas tautas priekšvēsturiskās pārvietošanās gaitām. Valoda ir saaugusi arī ar zināmas tautas apdzīvojamās zemes dabu, ar tās augu un dzīvnieku pasauli, ar tautas nodarbības veidiem — tā tad ar apdzīvojamās zemes topografiju, ar tās dzīvo un nedzīvo dabu, ar šīs tautas kultūras vēsturi. Visas šīs parādības atstājušas pēdas valodā dažādu šīm nozarēm piederīgo jēdzienu un to nosaukumu veidā. Uz šādu nosaukumu pētīšanas dibinās plaša valodniecības nozare — tā sauc. lingvistiskā palaiontoloģija, ko plašākā nozīmē varētu saukt arī par lingvistisko kultūras vēsturi. Tā ir visai interesanta nozare, un tā var mums daudz ko pastāstīt par zināmas tautas materiālās un garīgās kultūras parādībām, it īpaši attālākā pagātnē, kad nereti nekādu citu ziņu nav.

Bet valoda mums arī daudz ko stāsta par dažām citām plašākām parādībām tautas vēsturiskā pagātnē, piem., par to, ar kādām tautām zināma tauta ir nākusi sakarā un ko tā no tām mantojusi. Šie sakari noveduši arī pie zināma daudzuma vārdu aizgūšanas šās tautas valodā no šām citām tautām. Aizgūtie vārdi parasti apliecina arī attiecīgo priekšstatu un jēdzienu aizgūšanu, tie raksturo vispārīgi zināmas svešas tautas kultūras ietekmi uz mūs interesējošo tautu. Tā, piem., par mums pašiem mēs uz aizgūtu vārdu apceres pamata zinām, ka mūsu senči jau ļoti attālos pagātnes laikmetos ir nākuši sakaros ar lībiešiem, ar senajiem krieviem, ar dažādu ģermāņu cilšu un tautu valodām — gotu, skandinavu, viduslejsvācu

un beidzamos gadu simteņos arī ar moderno vācu valodu. Mēs zinām arī, ka no senajiem krieviem un to valodas aizgūti lielā daudzumā jēdzieni, kas zīmējas uz kristīgu ticību un baznīcu (piem., baznīca, kristīt, zvanīt, zvans, krusts — varbūt —, grēks, svēts, svētki, karogs, gavēt, grāmata, nedēļa, zizlis u. c.); uz sabiedriskās dzīves organizāciju un tiesu (piem., pagasts, bajārs, soģis, sods, prāva, goba, zeme, smirds, kalps, kalpone, bagāts, nabags, ubags, varb. arī cilvēks u. c.); uz tirdzniecību (kupcis, birkavs, pods, varb. arī mērs, mērīt) un upju transportu (jaunākā laikā) — (drigalka, kornīks); uz dažādām materiālās dzīves parādībām (piem., istaba, zābaks, sirobs, pūne; šeit ietilpst arī dažādi dzīvnieku — dukurs, kurts, kuilis — un stādu — svikli, burkāns, rutki, kāposti — nosaukumi); uz dažādām dzīves parādībām vispārīgi (piem., balamutēt, vecais vārds bagaturī — varoņi, kr. bogatīrj, jaunāks aizgūvums malacis) un uz daudz ko citu. No krievu valodas tulkoti arī latv. dienu nosaukumi (piem. otrdiena, ceturtdiena, piektdiena; pēc to parauga arī pirmdiena, trešdiena, sestdiena), daži svētku nosaukumi (piem., Lieldienas, Lielā Piektdiena u. c.). — No libiešu valodas arī ir daudz aizgūvumu, piem., daži jēdzieni, kas zīmējas uz ticības sfairu — pestīt, pulgot, zaimot; uz sava laikmeta sabiedriskās dzīves iekārtu — muiža, maksāt, sulainis, vagars; uz zveju un jūrniecību — ķīsis, ķidas, lucis, selga, liedags u. c.; uz materiālās dzīves pasauli: zustrenes, tērauds, kukainis u. c. — Sevišķi daudz vārdu aizgūts no dažādām ģermāņu valodām. Starp tiem ir tādi, kas gan liekas būt no ģermāņu valodām aizgūti, bet no kādām, nav nosakāms, piem., vārdi, kā: ābols, alus, magone; varbūt arī sēras, gaume, iegaumēt (šie trīs vārdi var būt arī īsti latviski; beidzamie divi var būt attiecīgiem ģermāņu vārdiem rada; beidzamais var būt tikai ārēji līdzīgs). Varbūt, ka mūsu vārdam lakstīgala ir kāds sakars ar tiem ģermāņu vārdiem, ko reprezentē vācu vārds

Nachtigall. Daži vārdi šķiet aizgūti no senajām austrumģermāņu valodām, tuvākā kārtā varbūt no senās gotu valodas, jo gotu cilšu ziemeļaustrumu izvīrumi laikā no II—IV g. s. pēc Kr. varēja sasniegt un skart arī seno aistu jeb aistiešu (kopējo seno prūšu un kuršu senču, romiešu vēsturieka Tacita viņa 98. g. pēc Kr. publicētā darbā De Germania pieminēto Aestiorum gentes) teritoriju gar Baltijas jūras dienvidaustrumu krastmalu tagadējā Rietum- un Austrumprūsijā un Dienvidrietumu Kurzemē. Tā no gotiem var būt ienācis vārds klaips, varbūt arī vārdi gatve, stikls. No gotu valodas laikam gan aizgūts tautas nosaukums gudi (tagad baltkrievi, kādreiz = goti); no tā tālākie atvasinājumi ir latv. vietu vārdi Gudenieki, Gudiņi. Laikam no kādas Dienvidskandināvijas gotu cilts nosaukuma Vagoth (no vecākā Vakiagoth; Vagoth'u cilti piemin gotu vēsturieks Jordāns VI g. s. pēc Kr.) cēlušies mūsu vārdi vāci, Vāca (= Vācija; Vāczeme no Vācas zeme), vācieši, tāpat arī lietuviešu Voké = Vāca, vōkietis = vācietis). — No seno skandinavu jeb senziemeļnieku (tie tāpat kā viņu mūsu dienu pēcteči — zviedri, dāņi, norveģi, īslandieši veidoja tā sauc. ziemeļģermāņu tautu un valodu grupu) valodas līdz XI g. s. gan laikam aizgūts mūsu kviešu nosaukums (vienskaitlī) kādreiz skanējis kvietis, ne kviesis, sal. arī li. kvietys, kviečiai, senziem. hueite), kaut arī pati šī labība baltu ciltīm bijusi jau agrāk pazīstama, sal. kurzemnieku nosaukumu pūri. No skandinavu vārda munkr vēlākā attīstībā izveidojies mūsu mūks; tas liecina, ka zināma kristīgas ticības ietekme, visvēlākais ar IX g. s. sākot, virzījusies uz mūsu zemi, it īpaši Kurzemi tās rietumos un ziemeļos, arī no skandinavu puses. — Ļoti daudz ģermāņu vārdu ienākuši latviešu valodā laikmetā ar XII g. s. sākot. Viss lielākais to daudzums nācis no viduslejšvācu valodas, t. i. tās rietumģermāņu valodas, ko runāja Ziemeļrietumu Vācijā ar XII g. s. sākot, bet to starpā var būt arī daži vārdi no skandi-

navu valodām, piem., nav skaidrs, no kurienes aizgūts mūsu kunga vārds (varb. no senziem. konungr pārveidojuma; sal. tag. zviedru kung „karalis“); vēlākās formas koniņš un ķēniņš jau ir drošas viduslejšvācu formas. No viduslejšvācu valodas aizgūtu vārdu mums ir gandrīz divi tūkstoši, bet pilntiesīgi lietojami no tiem ir samērā vairs nedaudz. Par tiem ir ļoti daudz rakstīts, un to lielā daudzuma dēļ no to sīkākas apceres mums te jāatsakās.

Bet valodas vēsturiskās nozīmes aspekts ir vēl plašāks. Ne tikai par tautas kādreizējo staigāšanu, ne tikai par šīs tautas zemes dabu, par pašas tautas kultūru un par šīs tautas sakariem ar citām tautām mums sniedz ziņas valoda, bet tā jo sevišķi daudz mums pauž par tām dažādām antrpologiski etniskām sastāvdaļām, no kurām izveidojusies zināma tauta. Tā mūsu latv. valodas fakti ne tikai stāsta, ka mums kādreiz bijuši sakari ar lībiešiem, bet pati valoda mums tieši parāda, ka ievērojams daudzums lībiešu tieši izkūsis latviešos un ka no šā lībiešu un latviešu sakusuma mūsu valodā radies tā sauc. tāmnieku dialekts. Līdz ar to mēs varam izsekot arī, kur kādreiz senatnē mūsu dzimtenē dzīvojuši lībieši, jo kur reiz pēdējie ievērojamākā daudzumā dzīvojuši, tur izmanāmas arī zināmas pēdas turienes izloksnēs tāmniecisku elementu veidā. Parasti tais pašas vietās sastopam arī lībiskus vietu nosaukumus ar —āži, —iži, —ķile, —kule un citus, kas atrodami gan arī ārpus tām vietām, kur kādreiz lībieši dzīvojuši lielākā daudzumā. Ir arī vēl citi fakti, kas aizrāda uz kādreizējo lībiešu izplatību dažādos Latvijas apvidos.

Bet valoda stāsta mums arī par to, ka mūsu tā sauc. augšzemnieku dialekts lielā mērā izveidojies slavu — krievu, it īpaši baltkrievu un pa daļai arī poļu ietekmē. Ar to izskaidrojas ļoti daudzie aizgūvumi, kādi šai dialektā sastopami no slavu valodām, ar to izskaidrojas arī augšzemnieku dialekta fonētika, šī ietekme saskatāma pat tīri ārēji

šā dialekta runātāju antrpologiskā tipā, it īpaši Latgales vairāk uz austrumiem esošos novados. Vispārīgi augšzemnieku dialekts ir jo slaviskāks, jo tālāk to runā Latvijas austrumos, un tas kļūst arvien latviskāks, jo tālāk mēs pāvirzāmies uz rietumiem.

Arī par vidus dialekta pamatelementiem mums mūsu valodā ir spilgti aizrādījumi. Mēs varam droši teikt, ka tagadējā vidus dialekta latviešu valoda savos pamatos ir seno XIII g. s. Vidzemes vidienes un austrumdaļas, kā arī tagadējās Latgales letgaļu valoda, kas visumā nav daudz atšķirusies no tagadējā mūsu vidus dialekta valodas. Bet mēs varam arī konstatēt, kas šai valodā ir no seno zemgaļu, kas no seno kuršu valodas. Ar katru no šīm vidus dialekta sastāvdaļām saistās atkal plašāki jautājumu kompleksi, kurus varam te tikai pieminēt, tos sīkāki neapcerot. Sevišķi interesants ir seno kuršu jautājums. Par kuršu valodu līdz pašam XX g. s. sākumam bija uzskats, ka tie esot bijuši somugru cilts un lībiešiem antrpologiski un lingvistiski radnieciski ļaudis. Bet jau 1912. g. prof. Endzelīns ar valodas datiem un faktiem pierādīja, ka kurši tomēr nav bijuši somugru, bet gan baltu cilts ļaudis. Par viņu valodas sīkako stāvokli citu latviešu cilšu valodu starpā pēc tam daudz rakstīts. Endzelīns viņus valodas ziņā novieto starp latviešiem un lietuviešiem, citi domā par kādiem seniem dziļākiem sakariem starp senajiem kuršiem un senajiem prūšiem. Visi šie jautājumi ietilpst tās valodniecības nozares kompetencēs, ko sauc par dialektoloģiju; šai gadījumā precizāk būtu jārunā par vēsturisko dialektoloģiju. Ar vēsturisko dialektoloģiju cieši saistās zināmas zemes vietu vārdu pētīšana, šīs zemes toponomastika vispārīgi. Šais vietu vārdos it īpaši spilgti atspoguļojas dažādie etniskie elementi, kas pēc tam sakusuši vienā kopējā tautā.

Paliek vēl valodas garīgā puse, kas atspoguļo arī tās runātājas tautas garigo un vispārīgi psiholoģisko pusi. Arī ar šo sa-

vas tautas psiholoģisko un vispārīgi gara pasaules pusi valoda jo cieši saaugusi, un līdz ar to pati šī psihe plaši atspoguļojas valodā. Šai atspoguļojumā saskatāmi, ja vien mākam tos saskatīt, pirmatnējā veidā tautas psiķes raksturīgākie vilcieni. Vissspilgtāk tie atspoguļojas tais vārdu saknēs, kas mantotas jau no kopējās indoeiropiešu pirmvalodas un pie tam saknēs, kam pamatos ir parasti konkrēti-vieliska nozīme, piem., tais saknēs, ko atrodam vārdos, kā: labs, krietns, skaists, skaidrs vai arī vārdos kā teikt, ticība. Tā psiholoģiskā nozīme, kas šiem vārdiem piemīt mūsu valodā tagad, ir izveidojusies vēlāk, jau mūsu tautai īpatnējā at-tīstības gaitā un ilgstošos tautas sadzīves apstākļos. Šo vārdu sakņu pirmatnējā nozīme tādēļ ir pārveidojusies, bet ja to izdibinām un izprotam, tad tā noved mūs tai pasaulē un tai laikmetā, kad šie vārdi ar savām saknēm vēl bija ļaudīm saprotami un tika uztverti savā būtiskā un burtiskā pirmatnējā konkrēti — vieliskā pamatnozīmē. Analizējot visus šādus valodā sastopamus vārdus un to pamatjēdzienus, varam izsekot ļoti daudzu visai svarīgu tautas psiķes elementu tapšanai, kas ir visai interesanti un visai pamācīgi. Visas šīs atziņas un pati pieeja gan ārējām, gan arī paša cilvēka dzīves iekšējām parādībām veido zināmas tautas vispārīgo dzīves uztveri, zināmu, ja tā var izteikties, dzīves racionālizācijas sistēmu, ko citādi saucam arī par zināmas tautas mentalitāti. Šī tautas dzīves uztvere jeb vispārīgais šīs tautas pasaules skatījums empiriski — savā ārējā un faktiskajā izpausmē var parādīties tikai valodas aspektā, t. i. tikai ar valodas palīdzību šī dzīves uztvere ir formulējama, un tikai valodā šī uztvere parādās tāda, kāda tā tiešām ir. Var pat teikt, ka katra valoda ir saistīta ar noteiktu dzīves uztveri, ka katra valoda mums uzspiež zināmu dzīves uztveri. Iznāk tā, ka skats uz pasauli mums ir citādāks, ja mēs runājam vienu valodu, un citādāks, ja runājam citu valodu. Tā tas arī tiešām ir, un

ja mēs to neizjūtam, it īpaši tie, kas runā vairākas valodas, tad tāpēc, ka mēs neiejam valodas dziļākā būtībā, šīs valodas vārdu un izteicienu pirmatnējā nozīmē, bet paliekam pa lielākai daļai ārējā konvencionālā vārdu un izteicienu nozīmes pasaulē. Vislabāk to sajūtam tad, ja mums no vienas valodas, ko labi pazīstam, ir jāpāriet uz otru, svešu valodu, vai arī ja no kādas svešas valodas, kurā mēs esam bijuši labi iedzīvojušies, mums jāpāriet atpakaļ uz savu dzimto valodu. Tas it īpaši novērojams ļaudīs, kas valodas piesavināšanās ziņā nav sevišķi spējīgi, jo tie toties jo ciešāk turas pie savas dzimtās vai arī reiz iemācītās valodas. Mācoties kādu svešu valodu, viņus tad sevišķi pārsteidz atšķirība starp viņu dzimto vai jaunpiesavināto valodu un jaunmācāmo valodu, arī otrādi, ja viņi — no iemācītās valodas (piem., no krievu vai vācu) pāriet uz savu dzimto (piem., latviešu valodu), tad viņiem sarežģījumi bez gala. Un kas tad galu galā ir visi pārmērīgi burtiskie tulkojumi no vienas valodas otrā, ja ne pavisam īpatnējas uztveres atšķirības divu valodu, pareizāki sakot, divu valodisku domāšanas veidu starpā. Cik bieži mēs neesam smējušies, ja mūsu izteicienu — zobens grieza baltu smilti, ūdens skalo kumeliņu — tulkojam krieviski — sabļa režet belyj pesok, voda mojet žerebjonka —, kas patiesībā ir burtiski pareizi, tikai krievu valoda attiecīgām parādībām pieiet no citāda uztveres viedokļa, un tādēļ krievu valodas pratējam šāds burtisks tulkojums liek vīpsnāt. Tā nu iznāk, ka zināmas valodas vārdi un citi izteiksmes līdzekļi ir it kā garīgas asinis, kas izplūst pa katra tautas locekļa apziņas sistēmas vadiem, uzturēdamas gan atsevišķu indivīdu, gan arī visu tautu dzīvu zināmā virzienā, ierosinādamas zināmā virzienā visu tautas atziņu sistēmu, likdamas darboties īpatnējā virzienā visam tautas garīgam organismam. Tādēļ, ja mēs iemācāmies kādas citas tautas valodu, mēs nenoliedzami uzņemam sevī arī zināmu daudzumu šo svešo

intellektuālo asiņu, mūsos notiek it kā zināma garīgu asiņu transfūzija: mēs tomēr vairāk vai mazāk piesavināmies arī attiecīgās tautas dzīves un pasaules uztveri. Bez jau augstāk minētiem valodas faktiem ir jau sen pazīstama lieta, ka viens un tas pats jēdziens, izsacīts divās vai trijās valodās, patiesībā nav tas pats jēdziens, bet katrā valodā savs (sal. latv. labs, kr. dobryj, chorošij, v. — gut, lat. — bonus no vec. duenos u. c.). Un ja mēs savu dzimto valodu aizmirstam pavisam, tad mēs jau pilnīgi pārņemam kādas citas tautas pasaules un dzīves uztveri, šīs tautas pasaules skatījuma veidu, t. i. tās tautas, kuņas valoda stājusies mūsu dzimtās valodas vietā. Līdz ar to tad mēs esam pilnīgi pārtautojušies.

Garām ejot, varam piezīmēt, ka pārtautojoties pārtautošanai pakļautiem šīs tas un dažreiz pat ļoti daudz kas paliek no agrākās viņu tautas dzīves un pasaules uztveres, no viņu agrākās nacionālās mentalitātes. Bet kaut cik jūtami tas notiek tikai tad, ja līdzās ir citi labvēlīgi apstākļi. Tā, piem., arī tie īri, kas bija savu valodu aizmirsuši — un tāda ir bijusi XX g. s. pirmajos divos gadu desmitos apm. 1/4 daļa no visas īru tautas — tomēr savā mentalitātē bija palikuši īri. Žīdi, piem., vispārīgi vairs neprot savu dzimto senebrēju valodu, daži pat neprot arī moderno jiddisch un tomēr paliek žīdi. Bet īriem bija un ir vēl arvienu joprojām spēcīgas nacionālas tradīcijas, žīdiem tāpat. Bet, piem., slavenais dzejnieks Mickevičs, pēc tautības un izcelšanās būdams lietuvietis, tomēr jau bija pārpoļojies, un viņa darbi ir poļu, ne lietuviešu literatūras piederums. Tāpat pārbaltkrievotie leiši ir kļuvuši pilnīgi par baltkrieviem, senprūši pilnīgi par vāciešiem, lībieši — ar nelieliem izņēmumiem — par latviešiem.

Vēl šai pašā sakarā — pārpratumu novēršanai derētu piezīmēt, ka kopējā valoda nebūt nav vienīgā pazīme un faktors, kas zināmu ļaužu kopu pārvērtis par tautu: līdzās arvienu bijuši nepieciešami arī citi terri-

riāli, politiski un it īpaši ekonomiski, pa daļai arī administratīvi faktori. Jaunākos laikos ir etniski veidojumi, kuņus arī sauc par tautām, bet kuņiem savas valodas nav. Eiropā tādi veidojumi ir Šveice un Beļģija, bet tāds veidojums ir arī Ziemeļamerikas Savien. Valstis un visas Dienv. Amerikas Valstis, kur runā vai nu spāniski, vai portugāliski. Te vispirms jāpiezīmē, ka par šīm ļaužu kopām runājot, vispārīgi vairāk vietā par katru no tām runāt kā par tīri politisku vai terriatoriāli ekonomisku, bet ne par nacionālu faktu. Visas šīs ļaužu kopas izveidojušās vēlākos laikos un var teikt tā, ka te mūsu priekšā ir kādas vienas kopējas tautas piederīgie, kas izplūduši pa plašu terriotoriju un nodibinājuši atsevišķās šīs terriotorijas daļās savas lokālās pašvaldības, kā tas notiek arī vienā un tai pašā tautā šaurākā terriatoriālā apjomā. Lokālās īpatnības kļūva spilgtākas vēl tādēļ, ka katrā vietā bija dažādie iedzīmtie (iezemieši), kas, sakusdami ar ienācējiem kolonistiem, tomēr uzspieda viņiem arī savas etniski-antrpologiskās un psihiskās īpatnības. Tā radās spilgti izpaustas lokālas intereses, kuņas drīzi guva pārsvaru par kopējām vienotās tautas interesēm, un tādēļ drīzi katrs tāds terriatoriāls veidojums ieguva spilgtāku raksturu, kas noveda arī it kā pie zināmām nacionālām īpatnībām un nacionāli — politiskās patstāvības. Tas it īpaši zīmējas uz Dienv. Amerikas valstīm, mazāk jau uz Z. Ameriku. Šīs Dienvidus Amerikas valstis jau arī patiesībā ir Spānijas un Portugales kolonijas, kas vēlāk guvušas patstāvību. Visos šais gadījumos jau arī reti runā par tautām, bet gan vai vienīgi tikai par valstīm. Piem., par šveiciešu tautu nekad nerunā, vairāk runā par beļģu un amerikāņu tautu. Nacionālā ziņā arī šveiciešiem nekādu kopēju ideālu nav (ir tikai kopēji politiski ideāli), bet ir gan nacionāli ideāli vācu, franču, italiešu un retoromāņu Šveices daļām katrai atsevišķi. Ja par tautu var runāt attiecībā uz beļģiem, tad neaizmirsīsim, ka arī valodas ziņā beļģi

tagad jau ir kāds īpatnējs veidojums, kur veidojas arī īpatnēja valoda, var teikt, patiesībā divas valodas — franču un flāmu, no kurām franču valoda vismaz fōnētiski diezgan stipri atšķiras no literārās franču valodas un flāmu valodā arī ir atšķirības no holandiešu valodas. Amerikā runājamā angļu valoda jau diezgan stipri atšķiras no angļu valodas Eiropā, un D. Amerikas valstīs spāniešu valoda arī faktiskā runā diezgan stipri variējas; te svarīga nozīme ir tām sīkākām iedzimto indiāņu ciltīm, kas bijušas par pamatu katram atsevišķam šim etniski — teritoriālam veidojumam. Tādējādi redzam, ka arī šais gadījumos, cik tālu var runāt par zināmiem nacionāli politiskiem veidojumiem, valoda tomēr nav gluži bez savas nozīmes.

Tādi ir tie daudzpusīgie un dažādie saistību veidi, kas valodu saista ar tautas garu un tautas dzīvi visplašākā nozīmē. Jāpiezīmē, ka mēs šē runājam par visu tautu, lai gan, kā jau redzējām, dažādos zemes novados vienas un tās pašas valodas veidi cits no cita drusku atšķiras: valodai, kā redzējām, ir dialektisks raksturs, un dažādu dialektu runātāju pamatā ir dažādi etniski — antrpologiski elementi ar drusku citādu mentālītāti un dzīves parādību uztveri. Tādēļ arī valodas saistības ar tautas dzīvi dažādos tautas apdzīvotos novados variējas. Normāli šīs variācijas tomēr vispārīgo tautas valodas vienību netraucē, ja vien nerodas kādi īpaši spēki, kas katru atsevišķu dialektu cenšas atdalīt no pārējiem ar tendenci izveidot to par atsevišķu valodu (kā, piem., pie mums Latvijā augšzemieku dialektu Latgalē, tāpat arī tagadējā baltkrievu valoda vēl pag. g. s. beigās oficiāli tika atzīta tikai par kopējās krievu valodas dialektu).

Šē kāds īss aizrādījums par kādas kultūras valodas vispārējās izveidošanās un tapšanas gaitu. Valodas izveidošanā un tapšanā parasti darbojas divējāda rakstura spēki. Vieni ir skaldītāji jeb dalītāji, jeb centrifugālie spēki, otri vienotāji, saistītāji jeb centripe-

tālie spēki. Pirmās kategorijas spēki ir personiskie, individuālie ar šaurākām ļaužu grupām un apvidiem saistītie šauri lokālie veidotāji spēki, ka noved pie izlokšņu dialektu un nereti arī pie patstāvīgu valodu rašanās. Jo vairāk izklaidēti kādas tautas ļaudis, jo grūtāki un mazāk cieši ir sakari viņu starpā, jo varenāki ir šie spēki un jo vairāk tādas tautas valodai ir izredžu uz sadalīšanos atsevišķās patstāvīgās valodās. Otri ir tie spēki, kas veido vienotu kopēju sarunu un vēlāk arī literāru un oficiālu valodu noteiktā valstī un tautā. Šie spēki izveidojušies vēlāk jau vairāk attīstītā dzīves plūsmā. Vairāk attīstītā dzīve lika sadarboties kopā lielākām tautas masām, kurām bija grūti saprasties katrai savā izloksnē (piem., senajā Grieķijā, arī citās zemēs). Sākumā tad rodas lokāla sarunas valoda, kas var izveidoties arī par literāru valodu (senajā Grieķijā, piem., tāda bija jōniešu un dōriešu valoda). Parasti tad tomēr rodas kāds liels centrs, kas izvirzās pārējo starpā, sākumā tikai politiski un saimnieciski, vēlāk arī kultūras un valodas ziņā. Tas ir arī ģeogrāfiski izdevīgi situēts centrs. Ja šai centrā vai ap šo centru sāk attīstīties literātūra, tad tā drīzi kļūst vismaz valodas ziņā par paraugu plašākam apgabalam un drīzi vien visi zināmas tautas apdzīvotās teritorijas rakstnieki sāk rakstīt šai valodā. Tā rodas viena kopēja literāra valoda. Saprotams, tas neiet tik ātri, un zināmas novadu atšķirības kopējā valodā paliek arī vēlāk. Tāds tomēr ir bijis ar dažām variācijām literārās valodas tapšanas ceļš visās tautās (senajā Romā, jaunākos laikos Krievijā un daudzās Rietumeiropas valstīs). Tāds tas bijis arī latviešiem, jo pēc beidzamo priekškaŗa gadu pētījumiem tomēr jāatzīst, ka mūsu literātūras valodas pamatos, kā tā izpaužas Rīviņa katķismā, ir Rīgas un tās tuvākās apkārtnes valoda, pareizāki sakot, tā valoda, ko ap XVI g. s. vidu lietoja dievkalpojums Rīgas baznīcās. Ir taču zināms, ka Jānis Rīvijs vēlāk par katķismu izveidotos lat-

viešu tekstus bija paņēmis uz Dobeli līdzī jau no Rīgas. Dobelē viņš tikai šo tekstu valodu labāk apstrādājis un atkal droši vien uz sava Rīgā iegūtā latviešu valodas zināšanu pamata. Pēc Rīvoja nāves, kā zināms, vēl priekš iespiešanas šo tekstu revidē īpaša komisija, kurā ietilpa četri Zemgales mācītāji: Kristaps Miks — Iecavas, Jānis Vegmanis — Saldus, Baltazars Lembreks — Tukuma un Gothards Reimerss — Bauskas. Pats galvenais ir bijis Kristaps Miks, par kuŗu atkal ir zināms, ka tas bijis rīdzinieks, pēc izcelšanās latvietis, Rīgas amatnieka dēls. Tādejādi kādi pārļabojumi Rīvoja valodā no Mika puses atkal varēja bazēties tikai uz viņa dzimtās Rīgā iemācītās un runātās latviešu valodas. Ka sava ietekme uz katķisma valodu var būt bijusi arī no Zemgales izlokšņu puses, nav noliedzams, bet pamatā tai ir gan Rīgas valoda. Ka XVII g. s. beigās Zemgales novadā Manceļa, Firekera un Adolfija valodnieciskās darbības ietekmē izveidojās sava īpatnējā Zemgales literārā valoda, kas bija zināmā opozīcijā pret Ernesta Glika reprezentēto Vidzemes un varbūt arī pret Rīgas valodu, nav noliedzams. Bet tad jau latviešu literārā valoda bija sen izveidojusies un šis Zemgales latviešu literārās valodas novirziens ir tikai viens posms latviešu literārās valodas attīstībā, kas XVIII g. s. otrā pusē bija jau atkal izlīdzinājies.

Jo spilgtāk attīstās literātūra, jo bagātāka kļūst arī valoda, kuŗā šī literātūra sarakstīta. Ja attiecīgai tautai ir savs pārvaldes aparāts, tad šis pārvaldes aparāts arī savām vajadzībām pārņem šo pašu literātūras valodu; tad rodas oficiālā jeb darišanu valoda (arī kancelejas jeb iestāžu valoda), kas tomēr sīkumos drīzi vien sāk drusku no vispārīgās rakstu valodas atšķirties. Pamazām arvienu vairāk progresē arī literārā valoda: arī tajā sāk darboties centrifugālie spēki, kas to velk projām no agrākās vienības. Rodas valodas tīrītāji, vārdu jaunradītāji, rodas noteiktu literāru virzienu, arī zināmu

rakstnieku valoda. Visi šie atsevišķie darbinieki un arī plašākie ārējie faktori vairāk vai mazāk ietekmē valodu katrs savā virzienā, radīdami valodā zināmu raibumu un variācijas, kas tomēr neiet un arī nedrīkst iet tik tālu, lai izjauktu valodas vienību.

Literārā valoda tiešām rada lielu vienību tautā. Šo vienību rada tomēr ne tik daudz pati valoda, cik tas, kas šai valodā uzrakstīts. Te notiek tas pats, kas ikdienišķā dzīvē: valoda, kas kādreiz ir bijusi pašmērķis, pamazām tiek degradēta par līdzekli. Arī ikdienišķā dzīvē mēs, klausīdamies kādu savu tautieti runājam dzimtajā valodā, klausīdamies visvairāk to, ko viņš uz mums runā, un maz vērības piegriežam tam, kā viņš runā. Tīri lingvistiskās vērtības valodā noslīd otrā plānā: tās vairāk izjūtam, nekā apzināties. Ar visu to valodas vienotājs spēks ir visai stiprs un spēj saistīt vienā ciešākā kopā ne tikai attiecīgās pašas tautas ļaudis, bet nereti arī cittautiešus, ja vien pēdējiem ir zināma interese par attiecīgās svešās lielās tautas valodu, literātūru un vēsturi. Tā, piem., ar plašu starptautisku raksturu kādreiz bija senā grieķu valoda, vēlāk latīņu valoda, jaunākā laikā franču, angļu, Austrumeiropā arī krievu valoda. Šis vienotājs spēks dažreiz mēdz būt visai stiprs it īpaši tāpēc, ka šī vienība ir visstiprāka intellīgentās aprindās, kuŗā arī intellīktuālās tradīcijas ir visstiprākās.

Tagad jau varam konkrētāk apcerēt jautājumu, kāda tad nu īsti ir dzimtās valodas nozīme mūsu dienās. Skaidrs, ka galvenā valodas nozīme ir tautas vienotājas nozīme: tā ir tiešām stipra garīga saite tautas locekļu starpā. Šī valodas vienotājas loma izpaužas vairākos aspektos.

Vispirms, katram tautas loceklim ir iedzimta instīktīva mīlestība pret savu valodu. Kā tauta un līdz ar to ikviens tautas loceklis mīl savu dzimto zemi, savu valsti, tā ikviens tautas loceklis mīl arī savu dzimto valodu, ko tas dzirdējis sev apkārt no bērības atskanam un runājam, kuŗā māte tam dziedājusi šupļa dziesmas un kuŗā tas

dzird joprojām dziedam šupļa dziesmas tautas jaunajai paaudzei. Ikviens tautas loceklis arī jūt, ka viņa dzimtā valoda ir tas izteiksmes līdzeklis, kas vispilnīgāki atbilst viņa iekšējām garīgām spējām, viņa iekšējai gara pasaulei, un tādēļ cilvēks arī instinktīvi turas pie savas dzimtās valodas. Mēs varētu šai gadījumā runāt arī par instinktīvi — neapzinīgo cilvēka mīlestību pret savu dzimto valodu.

Otru valodas mīlestības veidu varētu saukt par valodas literāro jeb kultūrālo mīlestību. Jo izglītotāks ir cilvēks, un jo lielākas ir garīgās un vispārīgi kultūrālās vērtības, kas atradušas savu izpausmes ietēru valodā, jo vērtīgākas tās ir nacionālā ziņā, jo spēcīgāka un apzinīgāka ir ikvienā intelligentā tautas locekli šī literāri — kultūrālā jeb literāri — sabiedriskā mīlestība pret savu dzimto valodu. Mēs, literāri izglītotie latvieši, mīlam savu valodu, jo tā ir mūsu bagātās tautas dzejas, mūsu dainu valoda; tajā mums ir stāstītas arī pasakas un tikai latviešu valodā un latviešu gara pasaulē pilnvērtīgu nozīmi ieguvuši vārdi, kā Dievs, Laima, Māra, Pērkons u. c. Latviešu valoda ir valoda, kuŗā rakstījuši visi mūsu rakstnieki — gan Mancelis, Fīrkers, Gliks un Stenders, gan arī Poruks, Blaumanis, Brigadere un Rainis, kā arī pati jaunākā mūsu rakstnieku un dzejnieku paaudze. Latviešu valoda runā uz mums arī mūsu modernās dziedamās dziesmās, tā runā arī mūsu operās. Tā bija līdz šim mūsu oficiālā, mūsu valsts valoda, tā ir arī mūsu tagadējo oficiālo iestāžu valoda. Tā ir mācības valoda mūsu skolās, tā bija arī mūsu armijas valoda. Katra šī parādība ir bijusi un ir arī vēl joprojām svarīga mūsu latviešu dzīves parādība, un mīlējami šīs mūsu tautas dažādās dzīves parādības, mēs mīlam arī valodu, kuŗā šīs parādības atradušas savu valodisko izteiksmi.

Beidzamais valodas mīlestības veids ir tīri apzinīga lingvistiska jeb valodnieciska mīlestība pret savu dzimto valodu. Cilvēks,

kam ir jēdziens par savas valodas struktūru, par tās vēsturisko attīstību, par tās līdzību ar citām valodām un atšķirību no tām, par īpatnēji latvisko tautas gara dzīvi, kā arī pasaules un dzīves uztveri, kas izpaužas mūsu valodas jēdzienu formulējumos un vispārīgi mūsu valodā, tas bez jau minētiem mīlestības veidiem pret savu valodu sajūtīs vēl tīri lingvistisku mīlestību. Tas sajūtīs tīri intelektuālu mīlestību pret tās īpatnējām skaņām, īpatnējo formu bagātību, vārdu atvasināšanas veidiem, pašu vārdu krājumu, t. i. valodas leksikālām bagātībām, sintaksiskām konstrukcijām u. t. t. Šī mīlestība spilgtā un stiprā izpausmē parādās tikai nedaudzos, bet jo vairāk cilvēks pazīst savu dzimto valodu arī teorētiski, jo stiprāks viņā ir arī šīs mīlestības veids pret savu valodu, un zināms daudzums šā mīlestības veida ir ikvienā tautas locekli.

Šie dažādie mīlestības veidi ir tas garīgais cements, kas saista visu tautu pie savas dzimtās valodas, varētu teikt, saista ap to kā ap kādu visam pāri stāvošu garīgu centru. Kamēr šīs saites ir dzīvas, kamēr ir instinktīvi stipra tautā tās iedzimtā valodas pareizības izjūta, kamēr visi tautas locekļi brīvi un neapzinīgi pareizi operē ar visiem valodas izteiksmes līdzekļiem, tik ilgi tauta ir garā stipra un spēcīga, tā ir vienota savā nacionālā garā ar savas valodas palīdzību. Ārēji taču ir visparastāki tā, ka tikai valoda ir īstā un vienīgā tautas un tautības pazīme. Kamēr tautā ir dzīva tās valoda, kamēr šī valoda ne tikai pastāv, bet arī attīstās saskaņā ar savas tautas nacionālo īpatnējo būtību, ar tautas mentalitāti un tās vispārējo psihisko ievirzi, tik ilgi dzīva un savā garā nesatricināma ir arī pati tauta. Šeit tad arī visspilgtāk izpaužas dzimtās valodas kā tautas vienotājas un stiprinātājas nozīme. Valoda vieno tautu vispirms kā vispirmatnējākā un visinstinktīvākā garīgās kopības saite, tad kā vispilnīgākais, visērtākais un tautai visraksturīgākais iekšējās un ārējās pasaules izteiksmes līdzeklis. Bet va-

loda vieno tautu arī ar to, kas valodā atradis savu izpaudumu no ārpusvalodas jeb pārvalodas parādībām — folkloras, etnografijas, tautas dzejas, literatūras, sadzīves parādībām u. t. t. Ja apklust valoda, tad apklust tautas gara spēku avots, apklust viss tas, kas valodā atradis savu izpaudumu. Tad izbeidzas tautas garamantas, literatūra, dziesmas, izzūd arī tā īpatnējā pasaules uztvere un īpatnējais nacionālais pasaules skatījums, īpatnējais nacionāli valodiskais domāšanas veids, kas visi atraduši savu izpausmi valodā. Tautai tad vairs nav izjūtas par savu nereti diženo garīgo pagātņi, kas izpaužas daudzu valodas vārdu pirmatnējā nozīmē. Līdz ar to valoda zaudē savu tautas apdvesmotājas un apgarotājas, zaudē savu tautas garīgā spēka avota lomu, kas tautiešu sirdis normāli pilda ar prieku un lepnumu un dod tautai spēku pastāvēt cīņā pret svešām tautām un svešām valodām. Agrākā, īpatnēji nacionālā vietā pamazām stājas svešais, aizgūtais, kas pamazām nacionālo pavisam nomāc. Jaunie ļaudis tad parasti vairs savu dzimto valodu nelieto un, vecajiem nomirstot, valoda pamazām apklust. Līdz ar to lingvistiski viena tauta no tautu saimes ir svītrotā.

Kāds tad nu ir mūsu uzdevums tagad, kad arī mūsu valodai svešās zemēs draud lielas briesmas svešu tautu un valodu starpā? Mūsu uzdevums ir darīt visu, lai dzimto valodu jo ilgi paturētu tautas vienotājas un tautas garīgo spēku avota lomā un tai atvieglotu šo stāvokli. Mums jācenšas turēt savu valodu tīru. Mums jāatturas un jāvairās no visādām svešām ietekmēm gan atsevišķu aizgūtu vārdu veidā, gan izteicienos, gan arī formās, kas pārveidoto un nenormālo dzīves apstākļu dēļ no visām pusēm laužas iekšā mūsu valodā un nevajadzīgi to iz-

raibo. Neaizmirsīsim, ka plašākās mūsu tautiešu aprindās šē svešumā arī mūsu nacionālais gars ir drusku izlodzīts un satricināts, un tas nespēj vairs tik spēcīgi turēties pretī svešām lingvistiskām ietekmēm, kā normālos dzīves apstākļos. Lai tikai apskatāties, cik daudz svešu un pie tam nevajadzīgu vārdu ir ienākuši daudzu mūsu tautiešu sarunas valodā jau pa šiem diviem nepilniem svešniecības gadiem — gan tādēļ, ka atsevišķiem svešiem priekšmetiem tiešām nav adekvāta latviešu nosaukuma, (piem., Bezugschein, angļu team), gan arī zināma valodiska laiskuma un slinkuma dēļ, (piem., ja runā par dorfu un bauera — ciema un zemnieka vietā). Tādēļ mums, lingvistiski jūtīgākiem un valodas pareizības ziņā saprātīgākiem apzinīgi un it īpaši nopietni jāsarģās no visa, kas varētu satricināt mūsu valodas nacionālo un iedzimti — latvisko pamatuzbūves un pamatbūtības sistēmu. Mums arvienu jātur prātā valodas svarīgā tautas vienotājas un tautas garīgās rosmes iedzīvinātājas loma, mums jāizprot un jāpatur arī savā apziņā dzīva valodas lielā nozīme tautas dzīvē, mums jācenšas iedēstīt šo apziņu, cik iespējams, plašākās mūsu tautiešu aprindās. Tikai tad valoda varēs arī pilnībā pārādīt savu svarīgo nozīmi visā mūsu personīgā, kā arī visas mūsu tagad izklaidētās tautas dzīvē un tautas likteņa gaitās, tikai tad tā varēs pasargāt mūsu tautu vienotu un savā nacionālā garā nesatricinātu visu šo vēl nezināmi ilgo trimdas laiku. Un kad reiz mums atkal būs lemts skatīt mūsu dzimtenes kalnus un lejas, tad atgriezīsimies tur atpakaļ vienoti savā dzimtajā valodā, saglabājuši šo savu dzimto valodu tīru un skaidru, lai tad atkal sāktu tās tālāku attīstību atjaunotā Latvijā.

DZEJAS BAUDIŠANA UN DZEJAS BAUDĪTĀJI

Kad jāredz cilvēki, kas mēdz aprīt vienu grāmatu pēc otras, gribot negribot jādōmā par nekausīgiem dzērājiem, kas jau kopā visus dzērienus un kuņu vienīgais nolūks ir lēts reibums. Kam visam gan neizmaļas cauri tāds paviršs grāmatu lasītājs un cik maz viņam no visa tā paliek pašam. Liekas, ka pats nelabais to dzen lauzties cauri grāmatu kalniem, lai beigās atkal sastaptu to pašu tukšumu, kāds bija pirms tam.

Esmu vērojis jaunavu, kas, ar garlaicību kaudamās, juku jukām lasīja latviešu un cittautu autorus, izcīlas slavenības un bulvāra romānus, vienreizīgus filozofus un šarlatānus, un kad pie rokas esošo grāmatu klāsts bija izcīnīts, nevarēja pat atcerēties, kāds vienam vai otram darbam bijis autors. Akuraters un Virza viņai bija sajucis ar Mopasānu un Zudermani un Dikenss un Džeks Londona ar Main-Ridu un Olgu Bebutovu. Visā šajā lasīšanas kārē bija daudz kas no tā neprāta, ar kādu jauni cilvēki skrien pa kino teātriem, lai tikai nenokāvētu jaunāko filmu, it kā tas nozīmētu bezgala sāpīgu zaudējumu. Un tā viņi skrien no kino uz kino, pa starpām pukodamies par filmu vienmuļību un tukšumu un tomēr ar nepacietību gaidīdami nākošo nedēļu, kuņā arišas apsolījušas jaunas filmu sensācijas. Arī man pašam nācies pārdzīvot abus šos neprātus, lai beigās atskārstu, ka kaut kas nav kārtībā. Studenta gados kaut kur izlasīju, ka grāmatas vajagot lasīt sistēmātiski, ieturot vai nu zināmu kārtību autoru izvēlē, vai arī pārejot no vieglākiem uz arvien nopietnākiem darbiem. Bet arī tas daudz nelīdzēja, tā ka galu galā lasīšanai atmetu ar roku pavisam, nogaidīdams, kad sagrābs īstas grāmatu slāpes. Drīz vien pārgāja arī filmu kaislība. Pagāja, laikam, daži gadi, kad mēnesī neizlasīju vairāk par vienu grāmatu. Pienāca laiks strādāt redakcijā, kur drudžainā darbā reti kad gadijās brīdis paņemt rokā kādu sējumu. Dažkārt pēc ilgām spraiņa darba stundām jutos tik noguris un izsmelts, ka arī vienkārša nekā nedarišana sāka uztraukt un nervozēt. Šajā laikā no jauna atcerējos grāmatu. Pirmais sējums, uz ko vērsās mana uzmanība, bija Servantesa Don-Kichots. Bet iedomājies, ka esmu to jau lasījis mazākais divi reizes, es paņēmo sējumu atkal atliku plauktā. Pacilāju vēl Tūkstsots un vienu nakti, Kivi Septiņus brāļus, Ezeriņa Lei-

jerkasti, Austriņa Puiškānu, Ničses Zaratustru, Plūdoņa, Poruka, Blaumaņa sējumus — viss likās tik pazīstams, vairāk vai mazāk lasīts un pārdzīvots. Kādā stūrī gan kairināja kaudze vēl nelasītu darbu, bet to autori likās sveši, tā mirkļa gara stāvoklim nepiemēroti. Un tā vajadzēja vien griezties atpakaļ pie tā paša Don-Kichota. Paņēmu sējumu, apmiņoju, pārlūkoju nomierinošo un skaidro iespaidumu, apskatīju titullapu rotājumus, ieelpoju grāmatas smaržu un sāku lasīt pašus pirmos autora veltījumus. Tie likās nākam no pasaules, no kuņas biju tik tālu aizgājis, un te viņa man laipni atvēra savas durvis. Jo tālāk ielasijos, jo vecais Don-Kichots man sāka atmirdzēt kādā pavisam citā gaismā, kādas līdz tam nemaz nebiju pazinis. Daudzus asprātībā sprēgājošus teikumus gribējas iegāumēt un paturēt atmiņā ilgāku laiku, daudzas vietas tikās lasīt vairākas reizes, patīksmināties par autora izdomu un izteiksmes meistarību. Es jutu, ka esmu sācis grāmatu baudīt, tāpat kā zinātājs bauda vecu vīnu, to izgaržodams maiziem lēniem malķiem. Daudz lasīdams, es grāmatu biju pazaudējis. Tagad es to atradu no jauna.

Divi stundas ar aizrautību lasījis, es jutos pilnīgi atpūties un varēju atgriezties pie aizsāktā sausā statistikas datu pētīšanas darba kādam avižrakstam. Tālākais todien mani nevilināja, jo es zināju, ka rīt Don-Kichota dīvainās iedomas un izdarības, Servantesa stila neatdarināmais skaistums mani iepriecinās vēl vairāk, ka es šo darbu izbaudīšu vēl pilnīgāk nekā šodien. Tik vareni un īsti mani bija satvērusi šī grāmata, ka es no rīta jau mēdzu priecāties par baudu, ko man sagādās stunda, kad atkal mēs netraucēti varēsim būt kopā. To es parasti iztēlojos tā: pārnācis no darba, atlaiđošs zvilnī, paņēmsu klēpī grāmatu, pieskaņošu gaismu spuldzē, lai tā kriet vienīgi uz balti melnajām lappusēm, brīdi ieklausīšos klusumā, kāds valdīs ap mani un tad sāksu lasīt, lasīt ģeniālo darbu, kuņā katra lappuse, katrs teikums, katra asprātība man; apburs un aplaimos.

Don-Kichots kļuva manu vientuļo stundu parastais draugs. Viņš es atklāju tik daudz no sevis, tik daudz no cilvēka vispār, ka man kļuva reizē priecīgi un skumji, kā tas parasti notiek katras lielas patiesības priekšā. Don-Kichotu, abas daļas, es lasīju veselu mēnesi, varbūt pat ilgāk, lasīju

katru vakaru, aizmirsdams draugus un draudzenes, kino un viesības, uztraucies par katru telefona zvanu, kas mani varēja izcelt no pasaules, ko šī grāmata uzbūra ap mani. Nejauši es biju mācījies baudīt dzeju gluži apzinīgi, izgaržot to līdz pēdējam pilienam un tomēr just arvien jaunas slāpes.

Tās no Don-Kichota mani noveda pie Tūkstots un vienas nakts, kuņas daudzi iespaidi neapzinīgi manī dzīvo vēl šodien, un tālāk pie Zaratustras, Puškāna, Leijerkastes, Tamsāres monumentālā romāna Zeme un mīlestība, Poruka, Plūdoņa, Akuratera, Skalbes, Blaumaņa, Dostojevska, Hamsuna un beidzot pie Dantes un Homēra, Gētes, Šillera, Šekspīra, Ļermontova, Puškina, franču renesanses un 19. g. s. lirīkiem. Kivi Septiņu brāļu stāstītās teiksmas man vajadzēja izmācīties no galvas, tik bezgala cilvēcīgas un skaistas tās bija; dažus Puškāna stāstīņus tikās lasīt daudzas reizes, tā ka bieži tie nelikās vairs nākam no grāmatas, bet cēlās augšup it kā no paša dvēseles dzilēm. Poruka Brūklenāju vainags, Sirdsšķīsti ļaudis un Pērļu zvejnieks apbūra kā arvien, un ausis vēl ilgi skanēja viņa mīlestības liriskas ēteriskie zvani. Elpu aizrāva Plūdoņa Fantazija par puķēm, Divi pasaules un Atraitnes dēls, sirdī ilgi smeldza Akuratera Kalpa zēna vasara un Degošā sala, un Blaumaņa klasisko meistariību tikās apbrīnot ilgi un pacietīgi. Homērs un Dante aizveda projām citā varenā pasaulē, kur cilvēki; sastopas ar dieviem, līdz cauri Ļermontova Dēmona baironiskajai smeldzei, apreibis un apmāts, atkal atgriezos pie Puškina Jevgeņija Onēgina žilbinošajām vārsēm, kuņas varēja dzert un neatdzerties. Tāpat kā lielā cilvēcīgā mīlestībā dažreiz nākas vilties, tas pats notika arī ar grāmatām. Dažs labs Hamsuna, Gētes un Džeka Londona darbs vairs neatstāja tā paliekamā iespaيدا, kādu biju saņēmis agrāk, bet totiešu atkal daudz kas cits atklājās pavisam neredzētā gaismā un pārdzīvojumā. Un tāpat kā baudītājs dzērājs savu atziņu baudas izjūtā pamazām iepotē saviem draugiem, tā dzejas bauda, kas kļūva mana istākā reibinātāja tukšajā krievu un vācu okupācijas laikā, drīz vien sāka pielipt arī manai tuvākai apkārtnē. Pie nelaiķa dzejnieka Kvāļa, kur allaž goda vietā stāvēja Ļermontova, Puškina, Raiņa, Poruka un Virzas sējumi, Verharns, Medenis, franču renesanses un 19. g. s. lirika, viņa Ģertrūdes ielas dzīvoklī šai laikā allaž mēdza pulcēties jaunie dzejnieki un dzejas mīļotāji. Iklavs un Atspulgs, no laukiem iebraukuši, vēlējās pacildināt slavināto Verharnu un Ronsāru, kuņu pa daļai mācēja no galvas, bet retāk iemaldījies Vilis Cedriņš citēja Gētes Romiešu elēģijas un Ovidiju, ar ko bija sadraudzējies jau skolas solā. Pats nama tēvs, tiku tikām izskandējies Raini, Poruku un Dorbes atdejojoto Puškina, ielika man klēpī biezos

Ļermontova vai Puškina sējumus un lika citēt vietas no Dēmona vai krievu dzejas lielmeistara lirikas, pats acis aizvēris un savilņots klausīdamies, kaut gan no krievu valodas daudz vairāk nesaprata par to, ko izmācās pamatskolas pirmā klasē. Kad pienāca lielais trimdas laiks, vajadzēja atvadīties ne tikai no dzejas elpas pārpilnā mājokļa, bet arī no bagātajām grāmatu krātuvēm. Rīgā rūpīgi izmeklēto grāmatu kastes, kas tika iekrautas vagonā Ganību stacijā, Liepājā vairs nepienāca. Portfelī ielikās Heijama dzejas, Virzas Straumēni, Raiņa Uguns un nakts, Skalbes Sirds bagātība un Kaudziņu Mērnieku laiki ilgu laiku bija vienīgās grāmatas trimdā. Cik reižu tās nav lasītas, taču dzejas bagātības, ko tās sniedz, nav izsmēļams. Berlīnē, kad trešo maizes riecienu vakarā nevarēja atļauties izsalkusē mute un kad aukstajā istabā elpas garaiņi sabiezēja par sarmu mēteļa atlokā, Skalbes Ziemas pasakas aizveda citā pasaulē, kur dzīvoja, elpoja un runāja visas lietas, kuņām vien pieskārs dzejnieka dvēsele. Ar Skalbi trimdinieks svešajā zemē, kur dzīvības un maizes rūpēs nepacietīgi un īgni bija kļuvuši cilvēki, bija paņēmis līdzī dzimteni. Katrā dzejnieka rindā dvašoja zeme, kas bija mūs izaudzinājusi un darījus par latviešiem. Viņa valoda iekauzās dvēselē un atmodināja latviskuma pasauli, it kā tā būtu tepat ar roku sasniedzama. Dzejnieks atmodināja manu bērnību, jaunību, manus ganu dienu sapņus, manās krūtīs aizmigušās pasakas, tā ka illūzija pieņēmas līdz ārkārtīgi dzīvi izteiktai pilnībai. Skalbes pasaku varoņi ar bezgalīgu izsalkumu meklēja debesis un klausījās koku lūgšanās, viņi redzēja mežus un birzis, kas izskatījās kā salas pienainā miglas jūrā, tie klausījās lakstīgalas raudas pavasara naktī, un zeme tiem smaržoja kā atvērts zieds. — Vai tie nebijam mēs paši pirms desmit, divdesmit un trīsdesmit gadiem, savās ganu dienās, un vai tīrumi, kuņas arot bija pārstaigājušas mūsu kājas, nesāk smaržot, ieelpojot šo dzeju, kaut arī mēs atradāmies tūkstošiem kilometru no savas tēvzemes? Tikpat vareni prātus un jutekļus satvēra Virzas Straumēni, un viņa tēlojums likās norakstīts no mana paša asiņu balss, ko es biju iznesis virspusē no daudziem manas dzimtas pagājušiem mūžiem. Kas tā bija par divainu sūruma smaržu, ko, rudens tēlojumu lasot, sajuta manas nāsis? Vai tā nāca no rijas, kur pats biju licis seru, vai no kungu rijām, kuņas kūlušī mani senči? Vai tā ienākāši turējās manās asinīs un mani mulsināja?

Taču tik pilnīgi kā Skalbes dzeja Virzas varenās epitētu šūpoles nespēja satvert. Tās nespēja tik pilnīgi iedzīvoties dvēselē un valdīt tajā un palika vairāk it kā ainas, kuņas kā milzīgu apmēru gleznās apguļojās Latvijas lauku žanri, Bet dzejas baudi abi autori sniedza gluži tāpat, kā to spēj

sniegt divas vīnu šķirnes, no kurām viena ir smaga, salda un skarbi reibinoša, bet otra tik gaiša, ka ielīst it kā tieši dvēselē, kas kļūst redzīga dzejnieka acīm.

Pēc Straumēniem nāca Raiņa kārta. Uguns un nakts uzdeva daudz miklu. Kas ir Spidola, ko viņa simbolizē: daili, gudrību, mūžīgo progresu, kas kalpina ļauno, lai pats kalpotu labajam? Un Melnais bruņinieks, kas nāk no tatāriem, vai tas nesimbolizē latviešu likteni, aklu tumsas varu, predestinētu barbarismu? Zelta zobens, kas viņa rokās, marksistiskos kritiķus pavedinājis priest, ka Melnais bruņinieks simbolizēnot kapitalismu, ka Raiņa raksturotā cīņa gaismas un tumsas starpā nozīmēnot socialisma cīņu ar kapitalismu. Bet tikpat labi Rainis var būt domājies šo mainīšanos uz augšu kā dzeloņa atņemšanu raupjajam nacionālismam un tautu apvienošanas platoniskā brālībā, kalpojot dailēm. Ja Rainis mainīšanos uz augšu būtu domājies kā pāreju socialīsmā, kā tad iztulkot Lāčplēša cīņu par Latviju, kā Spīdolas aicinājumu — gaidīt, līdz spēki pieaug cīņai pret iebrucējiem?

Liekas, ka Rainis bez nacionālās suverenitātes, bez aizsargāmām nacionālajām īpatnībām cilvēces kultūras augšupeju neiedomājās, kas mainīšanās uz augšu saprotama kā tā vērtība, kuŗas priekšnoteikums ir nacionālā suverenitāte kā kalpošana visas cilvēces vienībai. Tā dzejas kā pašvērtības bauda noveda pie Raiņa simbolu dziļajiem atvāriem, kas dzejnieka interpretiem allaž būs neizsmejami kā pati ideja — apvienot cilvēci ideālā miera valstī. Kuŗa dunonā, bieži zem baigākās bumbu krusas, Raiņa aicinājumi lika domāt par dzejnieka piemiņēto cīņu bez asinīm Spīdolas valstībā. Vai šī cīņa patiesi sāksies, kad būs norimis asiņainais kuŗa negais, vai cilvēce atradīs pāreju uz ideālu vienību bez tālākas asins izliešanas, pašām tautām brālīgi tiecoties tanī un nosodot rupjo varu, kas aprij miljoniem dzīvību progressa vārdā? Raiņa dzeja sakņojas ideāli tīrā humanīsmā, kas ir universāls. Ideju pasaulē, kur rīmušas rupjās eksistences cīņas, jāturpinās cīņai bez asinīm. Vai šīs kuŗš būtu cilvēci jau tik tālu paaugstinājis, ka tā varēs sākt tur, kur Rainis beidza? Ar šaubām un ar ticību mēs atstājām bunkurus. Bet kur gan ir tas cilvēks, kas tomēr nebūtu ticējis, skatoties arī nāvei acīs? Un Spīdolas vārdi mums gāja līdzī: „Man ir viens vārds no mūžības, Teic: Gaisma tiks tomēr pie uzvaras!”

Heijams noliedza visu un prasīja piepildīt individuālo dzīvi. Viņa vārsmas par vīnu, baudām un aizmiršanas tieši valdzināja ar savu pretstatu toreizējai Berlīnes īstenībai. Kolrābju vīrai Berlīnes ēdnīcās viņš mācēja pieliet vīna uguni un milētājām drupu laukos bija viegli iedomāties rožu dārzu, kas ziedēja viņa vismīļajai. Arī ar Heijamu

varēja spītēt nāvei un gatavoties to saņemt brīvam un piepildītam.

Kad daudzkārt bija izlasīti arī Mērnīeku laiki, kuŗu humors nekad nenolietosies, bija vien jāapskatās pa vācu grāmatu plauktiem. Te lielas izvēles nebija. Vēl ziemas vidū varēja piekļūt vienai otrai bibliotēkai, bet pēc 3. februāra uzlidojuma, kas skāra tieši Berlīnes centru, arī tās aizvēra savas durvis. Vēl pāris mēneši pa sadrūpošo pilsetu nokuldāties, nokļuvu Huzumā, pelēkā pilsetīnā pie pašas Ziemeļjūras, kur piedzimis un dzīvojis slavenais vācu dzejnieks Teodors Storms. Te vācu literātūru atradu savas saimnieces dzīvoklī, un tā dzejas baudīšana varēja sākties atkal par jaunu.

Protams, vispirms bija jāskā ar literātūras džungļiem. Ko gan visu te nenācās izlasīt! Sāku ar Gustava Frensena romānu, kas bija iznācis pirms pirmā pasaules kuŗa Grotē vācu laikmetīgās literātūras seriājā, kuŗā „spīdēja” tādi vārdi, kā Jūlius Volfs, Ernests Ekšteins, Jozefs Laufs, Marija Janičeka, Johans Trojans, Heinrichs Federers u. c. Frensena darbs bija 118. sējumā un tā apjoms sniedzās pāri 600 lappusēm, — lasīju un nobijos, cik milzīgi papīra kalni bija patērēti laika kavēklī, tautas barošanai ar lektūru tautas virtuvju viru plānumā. Frensena romāns, kas saucās Höligenlei, skāra vācu kristietības problēmu, — viduvēji pelēki un stiepti, bez dzejiska spožuma. Tādi autori, kā Hērs (Heer) un Gustav Šrērs (Schröer) jau pacēlās mazliet augstāk. Viņiem jau bija savs stils. Viņi prata rakstīt, bet tematus ņēma pārāk šaurus, un tāpēc romāni diez ko pāri parastajai lasāmīelai nepacēlās. Šrērs man it kā atgādināja mūsu Sārtu. Viņa romāns par vīra godu bija zemnieku romāns ar visām tā būtiskajām pazīmēm. Taču daudzas vietas nepārlicināja, gadījās palēti samākslojumi, kaut arī pati centrālā problēma bija tehniski labi apstrādāta un netrūka ne drāmatisku kāpinājumu, nedz intrigu.

No Hēra daudzajiem darbiem gadījās lasīt romānu Laubgewind. Prospektā H. bija izslavēts par viņa burvīgajiem dabas tēlojumiem un dabiski iezīmētajiem personāžiem, taču neatradu ne vienu, nedz otra. Mīnchenes mākslinieku vide, kuŗā risinājās romāna notikumi, bija pavisam virspusīgi tvērtā; izteiksme, sevišķi izslavētie dabas tēlojumi, diezgan salkani un klišeji. Klasi pārāks bija Hanša Kīnkeļa (Künkel) romāns Ārsts meklē savu ceļu. Problēmas kodols — nāve un dzīvība izaug no vienas saknes. Miršana nav nekas cits kā ārējās dzīves puses apmaiņa pret iekšējo. Kuŗodams pret nāvi, Kīnkeļa ārsts bija izvēlējis savu īpato ceļu. Viņš neapkuŗoja slimību, bet stiprināja cilvēka veselību. Slimība rodoties tad, ja cilvēks zaudēnot pārlicību par savu veselumu. — Nevar jau visu

pieminēt, kas tika izlasīts pagājušos 6 mēnešos. Reālistiska vēsturiska romāna paraugu izdevās atrast Vernera Jansena romānā Heinrich der Löwe, krietnā stilā uzrakstītā darbā, bez sevišķa dziļuma, bet arī bez illuzijām un mistikas, pēc kuļa Kolbenheiera vācu viduslaiku mistika likās vēl svešāka un nebudāmāka. Hermanis Štērs (Stehr) mani noveda pavisam kaut kādā baigā spokainā valstībā, kur plosījās mistiskas varoņu dvēseļu vētras, tā kā atelpu beidzot guvu vienīgi pie Mērikes un Rilkes, abiem lieliem dzejniekiem un stilistiem, skaidras, klasiskas mākslas ikpējiem.

Nu drikstēju ķerties pie Richarda Vāgnera, Sillera, Gētes, Helderlīna. Bet tas ir atsevišķs temats. — Šis piezīmes lai rāda, cik svētlaimīgs dažkārt var justies arī dzejas baudītājs, un cik bieži jāizmaļas cauri lieliem grāmatu kalniem, lai atrastu īstu ceļu. Bet, kad tāda mūžīga dzeja atrasta, tad nēlaist to no rokām un baudīt malku ku malkam tā, ka pēc katras baudas paliek vēl lielākas slāpes. Tad, kad mazā grāmatā mums atvērsies plaša un varena burvību pasaule, mēs būsim sev palīdzējuši uzvarēt bēgļu dzīves pārējo pelēcību un kļuvuši pilnīgi vismaz šajā ziņā tagadējo daudzo nepilnību laikā.

E. Raisters

PAR BALĀDES UZBŪVI

Mūsu laikos, kur jau skolā ikvienu iepazīstina ar jēdzienu par dažādiem dzejas veidiem, var likties dīvaini, ja šai rakstā pirmā kārtā nākas aizrādīt uz skaidra un vispārīgi atzīta priekšstata trūkumu par balādi, aizrādīt uz to, ka balādes kontūras tik izplūdušas, tik neasi difūzas, ka grūti iespējama tās asāka definīcija. Par daudziem dzejas darbiem nav viegli neapstrīdami teikt, ka šī dzeja nemaz nav balāde, kaut gan dzejas autors to par tādu apzīmējis; autors var viegli sameklēt kādu līdzīgu dzeju, kas savā laikā nosaukta par balādi un šo nosaukumu bez iebildumiem nes gadu desmitus, un tā attaisnot arī savas dzejas dēvēšanu par balādi, tāpat arī apgalvot, ka viņš savu dzeju dēvē par balādi, pakļaujoties kādai īpatai balādes uztverei. Dažādi balādes definējumi lielas skaidrības nedod. Vērā ņemams šāds Minchhauzena balādes apzīmējums: balāde ir dzeja, kuņas būtībā ir kādas darbības noteikta apdare. Vāciski pēdējais teikums skan: die Ballade ist ein Gedicht, dessen Wesen in der bestimmten Behandlung einer Handlung liegt. Otrs, ne tik īpatnējs, Langa definējums aptuvenā tulkojumā skan šādi: par balādi saucam ne pārāk īsu dzeju, kas no vienas puses ar savu stāstītāju saturu atšķiras no dziesmas, vai tīri liriskas dzejas, no otras puses — ar savu ierobežoto gaŗumu un drāmatisko spraigumu no

varoņu dzejas vai epa. — Šādi definējumi kā plats talārs apsedz lielu skaitu dzejas darbu, kas var būt diezgan dažādi.

Ja nu tiešām balādei kā dzejas veidam robežas tik nenospraustas, tad jāmēģina šāda parādība izskaidrot. Varbūt to arī var.

Balāde ir jauns dzejas veids, it īpaši tagadnes balāde, kuŗai nav pat tuvākas radniecības ar agrāko laiku balādēm. Jāatzīmē, ka, neraugoties uz savu iso mūžu, balāde ir labi izkopts un augstu māksliniecisku līmeni sasniedzis dzejas veids. Tiklab latviešu, kā cittautu literātūrā ir rakstnieki, kuŗu darbos redzamu vietu ieņem balādes, cittautiešiem ir arī balāžu antoloģijas, kam dažubrīd prāvs apjoms, piemēram, divdaļīgai vācu Benmaņa balādes grāmatai. Langa apcerējumā par balādiķu autors blakus tradicionālai literātūras veidu trijotnei — lirikai, epikai un drāmatikai ierāda vietu balādiķai kā ceturttam patstāvīgam literātūras veidam. Pats balādes nosaukums gan ir vecs, taču laika mijā par balādi dēvēti tik dažādi sacerējumi, ka vēsturiskas attīstības gaitas pētišanai un izsekošanai nav nozīmes, tā nespēj padziļināt tagadnes balādes uztveri un izpratni, jo starp dažādo laikmetu uztverēm par balādi nav pat kontinuitātes. Tāpēc šai rakstā ar šādu attīstības pārskatu nenodarbošos, jo vairāk tādēļ, ka interesents to bez lielām pūlēm var atrast ikvienā plašākā literātūras teorijas vai literātūras vēstures grāmātā. Tagadnes balāde ir jaunlaiku bērns, vairāk par citiem dzejas veidiem tās attīstības plūsma ir nepabeigta pašos pamatos. Šī nepabeigtā izveidošanās, standartizētas uztveres trūkums ir arī cēlonis tam, ka ikvienu balādes izpratni var apšaubīt un kritizēt, apzīmējot šo uztveri par kondicionālu, par personīgas gaumes un patikas radītu, par tādu, kas balādes jēdzienu vairāk vai mazāk patvarīgi sašaurina, paturot balādes apzīmējumu tikai nemotivēti norobežotam dzejas darbu apjomam. Otrkārt — balāde nav homogēns, elementārs dzejas veids, kā, piemēram, lirika vai eps. Balāde ir liriskas, drāmas un epa sinteze. Tas balādei dod lielas priekšrocības, jo paveŗ ceļu gandrīz neaplēšamām konstruktīvām iespējām un variācijām. Gēte, nojaušot balādes laiku nākam, ir teicis, ka, lasot izvēlētas balādes, varētu iepazīties ar visu poētiku, jo tās elementi balādē neesot nošķirti, bet kā dzīvā pirm-olā visi kopā, un no šīs olas izšķīlšoties brīnišķīgs fainomens, kas ar zelta spārnēm uzlidošot gaisā. — Ja gatavo kādu sintētisku ķīmisku preparātu, tad parasti var aplēst, cik no katras sastāvdaļas jāņem, lai rastos vajadzīgais savienojums. Balādes sintezei šāda sastāvdaļu proporciju noteikšana nav iespējama, tā paliek autora ziņā. Šāda vairāku elementu kombinācija, pie tam it īpaši jāpasvītro — ar ļoti nenoteiktām sastāvdaļu

attiecībām — arī savukārt dara balādes kōntūras difūzākas.

Vairākkārt mēģināts balādi klasificēt, sadalot balādes grupās pēc to saturā. Tā radusies likteņa, atmaksas, maģijas, mīta, spoku, okultā un varoņu balāde un vēl dažas citas balāžu grupas. Šāds iedalījums, līdzīgi Linē augu sistēmai, ir mākslīgs un nemaz neievēro balādes uzbūvi un ar to pilnīgāk vai vājāk izteikto balādes būtību, bet gan gluži mēchaniski saliek vienā kaudzē, piemēram, visu to, kas rakstīts par spokiem. Šādi savāktā balāžu grupā, protams, būs sastopamas visdažādākās balādes, ko vienīgi ārēji apvieno balādes apstrādātais spoku temats. No malas skatoties liktos, it kā literatūras teorētiski nevarētu atrast dziļāk tvertu balādes sadalījumu; varbūt tas vispārīgi nemaz nav vajadzīgs. Katrā ziņā šāds sadalījums pēc tematikas gan neapmierina, un balādes cienītāju pārņem niknums, šādu sadalījumu ieraugot.

Latvieši nav daudz rakstījuši par balādi. No pēdējos pāris desmit gados uzrakstītā jāpiemin Roberta Kļauštiņa apcerējums par Plūdoņa balādi (Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā, ap 1920. gadu). Tas gan rūpīgi analizē un apsver Plūdoņa balādes dzejiskās vērtības — panta daiļskanību un līdzīgus dzejas elementus, bet šai rakstā aplūkotās vērtības nav īpatnējas balādei vien. Jautājumi par balādi īpatnējiem konstruktīviem principiem nav pārrunāti. Par Ģetes balādi, sniedzot pie tam diezgan plašu vispārīgu apcerējumu par balādi, rakstījis profesors E. Zicāns Latvju Mēnešrakstā 1943. gadā. Plašāku vispārīgu referātu par balādi 1943. gada 7. decembrī Universitātes aulā sarīkotā balāžu vakarā lasījis Jānis Grīns.

Šim apcerējumam, kur galvenā vērība veltīta balādes uzbūvei un pazīmēm, kas balādi jaunākā laika uztvērē atšķir un norobežo no pārējiem dzejas veidiem, pamatā liekama Berrīsa fon Minchhauzena mācība par divi paralēlām norisēm, kas atrodamas katrā istā, pēc Minchhauzena terminoloģijas „loti labā“ balādē (die besten Balladen), un ir vispārīgi balādes uzbūves raksturīgā un neatņemamā pazīme un sastāvdaļa. Abas paralēlās norises ir balādes indikators: varētu teikt, ka sacerējums, kur tās nav atrodamas, nemaz nav balāde. Minchhauzens pats gan gluži tik tālu neiet, dēvēdams balādes ar izveidotām divi norisēm par īsti labām balādēm, tātad vēl rezervēdams vietu it kā kādām „otrās šķiras“ balādēm. Tomēr liekas gan, ka šādu šo iedalījumu vajaga paturēt rigorozī līdz galam, jo ar to tiks novērstas daudzas neskaidrības. Minchhauzena grāmata: Meister-Balladen, Ein Führer zur Freude, kas iznāca 1923. gadā, ar savu svaigo un īpatnējo balādes būtiskās uzbūves uztvēri ieņem redzamu vietu vispārīgi literatūrā par balādi. Pie tam tas nav trāfarēts apcerējums, kā-

das dažkārt mēdz rakstīt, tur nav arī nekā kompilātīva. Patiesi jābrīnās, ka šis darbs nekad un nekur mūsu rakstniecībā nav pieminēts, arī tur nē, kur diezgan plaši rakstīts un runāts par balādi. Vismaz neesmu nekur to atradis pieminētu, un es būtu ļoti priecīgs, ja šai gadījumā būtu kļūdījies. Īsumā uz šādu balādes uzbūves uztvēri esmu aizrādījis kādā Dailes teātra, laikam, 1924. gada prospektā un rakstiņā par balādi Tēvijas 1942. gada 31. janvāra numurā.

Mēģināšu raksturot balādes uzbūvi no šī viedokļa. Še man jālūdz lasītāji atvainot, ka piemērus ņemšu no savām balādēm. Piemērus ņemt no šīm nedaudzām un maz pazīstamajām balādēm man vajaga tāpēc, ka tās rakstot man aizvien bijuši prātā šie izteiktie teorētiskie ieskati par balādi, un ir dabiski, ka autors, zinot labi, kāpēc balāde izveidojusies tieši ar tādu un ne citādu uzbūvi, var tur vislabāk atrast vielu piemēriem.

Abas minētās paralēlās norises, kas pamatā balādes konstrukcijai, sadalās šādi. Pirmā, apakšējā, norise ir tā, kas rit reālās tiešamības plāksnē. Viss, kas ietelp šai norisē, ir iespējams un tverams ar ikdienas prātu — no sākuma līdz beigām. Šai apakšējai norisei pievienojas klāt otra, paralēlā augšējā norise, kas nav reāla, nav prātam pieejama, bieži vien tikai jaušama. Šīs irreālās norises gaita var balādē ieskanēties jau sākumā, vai arī parādās tikai pašās balādes beigās. Bet arī tad, ja šīs norises akordi balādē ieskanas agrāk, ja šī apsleptā darbība, piemēram, refrēna veidā aužas viscauri balādei, tās kāpinājums aizvien sastopams balādes beigās, kad sadužas abas norises, un lasītājam kļūst saprotams līdz tam tikai nojaustais augšējās norises sakars ar ikdienu un noslēpumaino spēku ietekme uz reālo, prātam aptveramo dzīvi. Balādes beigās, abām norisēm saduroties, balāde rod savu atrisinājumu. Nekad abas norises nesaplūst pilnīgi, nekad irreālā dzīve nekļūst pilnīgi par reālās dzīves sastāvdaļu, tās tikai it kā mīrkli piederušas viena otrai, tikai vienu īsu brīdi paverušas cilvēka skatam šī baigā un liktenīgo nojautu pilnā pasaule. Pie tam šie noslēpumainie vārti nav plati pavērti, baigais un liktenīgais nedrīkst būt taustāms un uzbāzīgs. Neapcerīgam cilvēkam balādi lasot, šī augšējā norise var palikt pilnīgi nepamanīta un apslepta, tas redzēs tikai apakšējo norisi, tikai balādes fābulu, bez kādas baigas nojautas, bez kāda liktenīguma, jo vairāk tādēļ, ka arī pašās balādes beigās, risinājuma kulminācijas punktā, nav viss pateiks nepārprotamiem vārdiem. Kaut kas aizvien balādē paliek nepateikts — lasītāja iztēlei un inteliģencei atstāts papildināt un pateikt pēdējo vārdu, uzlikt burtam „i“ punktu. Jo vairāk balādes rakstītājs paļaujas uz lasītāju iztēles spējām un inteliģenci, jo vairāk viņš ba-

lādes beigās šāda nepateikta noslēguma var atstāt, un jo patikamāk tas būs lasītājam, kas ir jau iedzīvojušies balādes garā.

Ja nu šāda balādes konstrukcija pieņemama, tad var runāt par balādes attīstības iespējām šādi nospraustās robežās.

Var, zināms, rasties jautājums: vai viss teiktais nav tikai teorētiska shēma, vai te amatniecība nav pārsvarā par mākslu?

Mēģināšu šai nozīmē analizēt dažas savas balādes, cenšoties parādīt, ka ikvienā balādē bez pūlēm iespējams sameklēt šīs divi norises un izsekot to gaitu.

Balādes Viens vairāk (iespiesta Latvju Mēnešraksta 1944. gada 3. burtnīcā) fābula šāda: Matīšu vecā krogū mēra laikā mājo viens pats krodznieks. Kādā vakarā viņš kurina krāsni un atceras seno dzērāju drūzmu. Viņu vairs nav. Ienāk kāds ceļotājs kungs. Krodznieks sāk viņu iztaujāt. Svešais ir visai atturīgs un noraida pielīdzinājumu kara vadonim, mācītājam un valdnieka sūtnim. Beidzot, kad krodznieks sāk lādēt mēri, svešais sāka, ka viņš esot plāvējs, kas prot plaut platu vālu. Viņš draud arī krodznieku noguldīt vālā, ja tas viņu neuzveiks kauliņu spēlē. Ja krodzniekam uzmetīsies vairāk acu, tas var prasīt, ko grieš — zelta naudu, gredzenu ar sarkanu akmeni, kas patlaban ļauni zaigo svešnieka pirkstā, vai ko citu. Krodznieks tagad saprot, ka viņa viesis ir mēris, un uzvaras gadījumā liek tam atstāt Vidzemi, kas diezgan jau mēri cietusi. Vairāk reizes abiem spēlmaņiem, trīs kauliņus metot, uzmetas visaugstākais acu skaits — trīs reizes sešas. Tad krodznieks nokaitē krāsns oglēs dzelzs iesmu un nemanot piedur viņam savam kauliņam septīto aci. Krodznieks tagad uzmet vienu aci vairāk — deviņpadsmit aci. Ar to svešais uzvarēts. Steigā viņš aizjāj, un nākamā dienā Vidzemē mēris izbeidzas. Krodznieks, atjēdzies no spēles, aplūko durvis. Tās cieši aizbultētas. Tikai zemē nokritis kauliņš glūn viņā ar savām septiņām acīm, un galda galā redzams tumšs plankums, it kā kāds tur būtu uzlicis svelmainu dūri. Apakšējā, reālā norise šai balādei šāda: krodznieks, par mēri domādams, pie siltas krāsns, neviena viesā netraucēts, aizsajņojas tik tālu, ka redz ienākam mēri, sarunājas ar to un spēlē to piekrāpjot pieveic. Iedomātā spēle ir tik dzīva, ka krodznieks patiesi ar nokaitētu dzelzi vienā spēles kauliņā iededzina septīto aci. Uztrūcies no šādas aizsajņošanās, viņš iededz sveci un meklē svešo kungu. Tā vairs nav, arī krodznieks pa logu redzējis viņu pret zvaigžņoto debesi uz mirkli pazibam aizjāgot. Cieši noslēgtās durvis liecina, ka viss krodzniekam ir tikai izlicies. Septīto aci viņš ir piedūris kauliņam, pats ar savām domām kaudamies. Melnais iedegums, kas gan atro-

dams galdā tai vietā, kur mēris dūsmās par pazaudēto spēli uzstītis savu dūri, var viegli būt radies pat priekš daudz gadiem, apkārtot kādai svecei, vai nokritot uz galda degošam skalam. Līdztekus tam iet otra, augšējā norise: krodznieks skaidri redzējis svešo viesi, sarunājušies ar to un, kāpinādams sarunas spraigumu, nonācis līdz liktenīgai kauliņu spēlei; viņš nevar ticēt tam, ka viss tas viņam tikai izlicies, un līdz ar viņu nevar tam ticēt lasītājs. Beigās atrodams smaguma punkts — ar nākamo dienu stājas Vidzemē mēris. Ar to krodznieka uzvara spēlē izraisa pavisam plaši manāmas sekas. Bet arī te sakarība nav pateikta līdz galam. Balādē nav teikts, ka mēris atstājis Vidzemi tāpēc, ka krodznieks viņu pieveicis kauliņu spēlē. Šo sakarību piedomāt klāt atstāts pašam lasītājam. Ar to abas norises sadurās un rada dabiskas balādes beigas. Varētu jautāt — kāpēc gan krodznieks, uztrūcies no mulsā sapņa, neatrod durvis, pa kuřām izsteidzies laukā svešais viesis, līdz galam atvērtas, kāpēc pa tām nemutuļo iekšā ziemas sniegputenis? Varbūt varētu balādi arī tā uzrakstīt, tomēr tad jau par daudz reāli augšējā norise iespiestos apakšējā, tiešamībā. Tā nedrīkst tur iespieties, nedrīkst pati kļūt reāla, tā drīkst tikai piedurties, tikai būt nojaušama, nevis taustāma un tverama. Agrāk gan šo gaumes prasību neievēroja. Birgera Lenorē, ar ko vācu literatūrā sākās balādes uzplaukums, un kas ierosināja balādes uzplaukumu un attīstību daudzū kaimiņu tautu literatūrā, sastopam gan ļoti reālu spokošanās, kādu mūsu laikos būtu grūti sniegt lasītājiem, neraugoties pat uz Lenores spraigo un citādi spēcīgo dzeju. Pēc tam radās daudz gan atdarinājumu, gan patstāvīgu balāžu, kur šīs reālās spokošanās mašinerija vēl spilgtāk izkrāsota. Mūsu laikos lasītāja gaumei šāds vielas uztvērumš nebūs pieņemams. Tāpēc, balādes rakstot, jābūt ļoti uzmanīgam, rādot mirušos, spokus, velnus, raganas un tamlīdzīgas fantastiskas būtnes, kuřām lasītājs tagad vairs netic, it īpaši tad, ja tās parādās pārāk tveramā veidā. Turpretim citādi pieejot šiem fantazijas tēliem, tos arī tagad var rādīt balādē — bet tad jāliek lasītājam tikai nojaust, ka kāds cilvēks varētu patiesībā būt velns vai viņpasaules viesis, bet pie tam katrā gadījumā jāatstāj vieta šaubām, un nekad nedrīkst apstiprināt, ka kāda būtne patiesi ir velns ar rokā satveramu asti un asiem, skrāpēt spējīgiem nagiem vai tml. Arī senču varoņus — Viesturu, Nameisi vai citus drīkst traucēt viņu aizsaules mītnēs tikai tad, ja dzejai ir augsta patriotiska pacilātība. Parastā balādē no kapa piecēlies Nameisis drīzāk izraisa jautrību, nekā svētsvinīgu patriotismu. Protams, agrāko dzejnieku rakstītiem darbiem mēs ar šādu mērogu nepieejam, bet gan raugāmies uz tiem un iejū-

tamies tajos neapzinīgi, lietojot viņu laikmeta vie- dokli un saprotot viņu laikmeta gaumi.

Līdzīga uzbūve balādei Vēlais viesis (iespiesta Ceļā 1946. g. 4. burtn.). Apakšējā norise te šāda: Matišu krogū sapulcējies pārnakšņošanai lielāks skaits vezumnieku, kas brauc uz Rīgu. Matiši agrāk bijuši šiem braucieniem zināms etapa punkts, un pa lielceļu cauri miestam ir aizlīgojuši gan no latviešu Ziemeļvidzemes daļas, gan arī no igauņiem neskaitāmi linu un citu mantu vezumi. Šāda loma satiksmē ar Rīgu Matišiem piekritusi pat līdz pagājušā gadu simteņa astopdesmitiem gadiem. Protams, ar dzelzceļu būvi pārkārtojās arī visa satiksme, un braucēju plūsma caur Matišiem ātri vien apstāka. — Vakarā, kad braucēji, pamieļojušies pie maizes kulēm, rikojas uz atpūtu siltās krogus telpās, tur ierodas svešs viesis, izšķērdīgi pacienā ceļiniekus, aspēlē linu tīgotājus, liek iesilušiem ceļinikiem dziedāt un pavedina viņus dejot. Beidzot svešais izbārsta naudu un tad aizjāj naktī tālāk. Tik tālu viss liekas kaut arī ne ikdienšs, tomēr reāls, jo visos laikos dzīvākos satiksmes ceļos sastopami laudis, kas kaut kādā kārtā ieguvuši daudz naudas un izdevīgā gadījumā šo naudu nodzīvo un iztērē. Ja arī balādē teikts, ka no izbārstitās naudas katrs varējis pielasīt cepuri, vai kabatu pilnu, tad to var viegli noturēt par pārspilējumu, kāds iereibuša cilvēka uztverē viegli var rasties. Augšējā norise izpaužas svešinieka mīklainā runā par viņa prieku plaut un atkārtotā apgalvojumā, ka vajag priecāties, jo nekas nepastāv ilgi, viss ir nāvei lemts un niecīgs, labi tam, kas vēl atlikušo laiku var pavadīt priekā. Pastiprinās šī augšējā norise ar to, ka devīgajam viesim aizjāot, viņa pavadītāji dzird gaisā troksni, kas atgādina galodas trišanos pret izkaptis asmeni. Vēl manāmāk augšējā norise parādās otrā rītā, kad ceļinieki guļ krogū mēša pārņemti, un ja slimnieks elpu vilkdams paceļ galvu, viņš pusnesamaņā dzird gaisā it kā izkaptis trišanos troksni. Arī šē lasītājam nekur neuzbāžas svešā viesā pielīdzinājums mērim, jo saslimt ar mēri krogū, kur sērga varēja būt ievazāta, nav nekas nevarbūtīgs. Bet sagādīšanās tomēr ir liktenīga. un ļauj izveidoties balādei.

Vēl krasāk un skaidrāk abas norises viena no otras nodalās balādē Divi dabas (Ceļā, 1946. g. 4. burtn.). Skaistajai Intai ligavainis sola atvest no Rīgas zelta laulības gredzenus. Inta par to priecājas un steidzina ligavaini ar precībām, jo viņas dzimtā sievietes bieži vien apmātas dažādām ļaunām kaislībām, kas kļūst par viņu otru dabu. Šad un tad agrākās paaudzēs dažas dzimtas sievietes sadedzinātas raganu sartos. Laulība aizzen visas šīs apmātības, un sievietes kļūst par mīlētājām sievām un mātēm. Intai pašai ļoti patīk zelts, ku-

ra dēļ viņa varētu par asinis izliet. Lai pasargātu ligavaini tālajā Rīgas ceļā no ļaunu cilvēku un vilku uzbrukumiem, Inta viņam iedod vecu pīlādža rungu ar iegrieztām divainām senu rakstu zīmēm. Pārdevis Rīgā linus, ligavainis nopērk zelta gredzenus un iemaina visu peļņu zeltā, ar ko iepriecināt ligavu Intu. Ceļā mājup viņam uzbrūk vilks, ko ligavainis nosit ar doto rungu. Mājas Inta pa to laiku pazudusi, un tālāk par meža malu pēdas nav sadzenamas. Tai pašā laikā kaut kur ceļa malā atrod nosistu meiteni, un to apglabā bezvārda kapā. Tā ir apakšējā norise, visiem redzamā dzīve. Paralleli tai rit augšējā norise: Inta iet vilkaču gaitās un zināda, ka ligavainis ved zeltu, nesavaldāmā zelta kārē uzbrūk ligavainim vilka izskatā, kaut arī šo zeltu viņa tik un tā iemantotu kā cilvēks. Nosistais vilkatis pārvēršas cilvēkā. Balādes kāpinājums ir tas, ka vienīgi lasītājs var saistīt Intas pazušānu, vilka nosīšanu un nepazīstamās sievietes apbedīšanu vienā nepartrauktā pavedienā, tā saistot abas norises un dodot balādei konstruktīvi nepieciešamo atrisinājumu. Intas dotā runga ir pasargājusi ligavaini no vilku uzbrukuma, kaut arī uzbrucēja bijusi pati rungas devēja.

Līdz šim varētu likties, ka balādē var darboties vienīgi pārdabiskas būtnes, kā mēris vai vilkači. Tas tā bieži vien ir, un šāda veida fantastika ir diezgan izdevīgs fons balādes uzbūvei. Tomēr tam tā nav jābūt aizvien, un balādi iespējams tikpat labi radīt arī ikdienas notikumū ēnā. Dažkārt šādu balādi sauc par moderno, attiecinot šo jēdzienu gandrīz vienīgi uz saturu, uz norobežošanas no fantastiskā elementa un pievēršanos mūsu laiku videi. Apstāsīsimies pie piemēra.

Balādē Sakrātais sudrabs (iespiesta Latvju Mēnešrakstā 1944. gada 6. burtnīcā) tēlots, kā veca sieviete, spēka gados sakrājusi diezgan prāvā skaitā sudraba rubļus, raupa tos, nedienā cerēdama par tiem iegūt iztiku. Kaut gan bērnu bērni viņu apgādā ar visu vajadzīgo, vecā atsakās palīdzēt viņiem ar savu sakrāto sudrabu tiklab tad, kad viņi nonāk saimnieciskās grūtībās, kā arī nopietnā slimības gadījumā, kad viņas atteikšanās dēļ slimniece, viņas mazmeitas meita, nomirst. Tā ir redzamā, apakšējā norise. Augšējā norise iet viscaur balādei, izpauzdamās jau laikus vecās uzticībā sakrātam sudrabam un palāvībā, ka tas viņai palīdzēs tad, kad cita palīga pietrūks, kad palāvība uz citiem viņu pievils. Šī uzticība sudrabam katru reizi nonāk konfliktā ar radinieku lūgumiem pēc palīdzības. Atrisinājums, kā parasts, atrodams pašas balādes beigās, kad izrādās, ka sakrātais sudrabs krājējai reiz tiešām bijis vajadzīgs: lai ar savu svaru divi rubļi noturētu katrs savu nomirējas acu plakstiņu aizvērtu, kamēr tie sastingst.

Beidzamā teikumā minētais konstatējums balādē nav pateikts. Kā jau norādīts, par to jāpadomā lasītājam pašam.

Vēl mazāk fantastikas balādē Pēdējais plāvums (iespiesta Ceļā 1946. gada 3. [6.] burtnīcā). Šai balādē attēlots, kā Ziemeļu karā krievu karaspēks ierodas Matišos, lai pēc cara pavēles nopostītu apkaimi. Zemnieki ar savu vadoni kalēja Mārtiņu pretojas un plauj krievu galvas ar galiski sietām izkaptīm. Kad krievu pulkveža dēls arī nepārrodas mājā, pulkvedis izsola atlīdzību tam, kas atnesīs maisā Mārtiņa galvu. Ierodas kāds zemnieks ar maisu, no kuņa sūcas asinis. Domādams, ka maisā atnesta Mārtiņa galva, pulkvedis uzber galdā pilnu sauju zelta naudas. Zemnieks uzmet naudai virsū pulkveža dēla galvu un saka, ka viņš pats esot Mārtiņš. Krievi grib sagrābt zemnieku vadoni, bet atkāpjas izbailēs, redzot viņam uz miesas mēra trumus. Mārtiņš saka, ka viņš prasītās vienas galvas vietā esot atnesis divas un par velti; viņš ar izkapti nevarējis aizdzīt pārspēku no Matišiem, bet tagad esot ņēmis palīgā sērgu un nu atbrīvošot apkaimi no postītājiem. Krievi tiešām šausmās aizbēg, un Mārtiņš mirst sērgā, uzvarējis pēdējā plāvumā.

Šis balādes apakšējā, reālā norise ir pulkveža dēla nāve, izolītā godalga un kāda zemnieka ierašanās krogū. Samezģlojumu rada tas, kas nāk liktenīgi negaidīts un kas pieder balādes augšējai norisei: zemnieks atnes maisā nevis Mārtiņa, bet gan pulkveža dēla galvu, un izrādās, ka nesējs pats negaidītā kārtā ir meklētais Mārtiņš, bet ka viņu tomēr nav iespējams sagrābt, jo mēra trumi atgana no viņa jebkuŗu ienaidnieku. Gluži otrādi — krieviem jābēg no Mārtiņa un jāatsakās no apkaimes postīšanas.

Še minētiem piemēriem vajadzētu rādīt, ka balāde tiešām brīvi iekļaujas aprakstītā uzbūves schēmā. Ka šāda balādes analīze visdabiskākā, pierāda tas, ka šai analīzei pakļaujas ikviena tipiski izveidota balāde. Būtu jāpiemin Plūdoņa ļoti spēcīgi rakstītā balāde Salgales Mada loms, ļoti īpatnējais Dūkņu sils ar raksturīgo refrēnu (par refrēna lomu balādē ieminējos jau agrāk), tāpat arī balāde par stabulnieku Justu. Balādē Salgales Mada loms apakšējā norise ir Mada kaŗa gājiens un Mada tēva zvejošana, gaidot dēlu mājās. Augšējā norise ir lasītājam pagaidām nezināmā Mada nāve un liķa ceļš pa upi lejup uz to vietu, kur Mada tēvs iemetis tīklu. Abām norisēm apvienojoties — Mada tēvam izvelkot tīklu savu kritušo dēlu — rodas balādes atrisinājums. Bez miklainā svešnieka ierašanās ar sarkano rozi pie krūtīm, varbūt, varēja iztikt. — Tāpat te ierindojamas daudz citas balādes, bet visas pieminēt te nav iespējams. Zināms, par balādēm nav saucamas tiklab tās dze-

jas, kur vai nu nemaz nav episkā elementa, kur nav saprotamā veidā lasītājam atstāstīts kāds notikums, kā arī tās, kur atstāstīts tikai šis notikums un nav radīts balādei nepieciešamais divu paralēlo norišu konflikts, kas rod balādē jau iepriekš pārrunāto atrisinājumu. Tādas dzejas var saukt par legendām, romancēm, vai kā citādi, tikai ne par balādēm. Nav, piemēram, balāde Blaumaņa plaši pazīstamais Tālavas taurētājs, Pumpura Galva ar trim šķēpiem un daudz citu dzeju, ko esam parādūši par balādēm dēvēt. Tālavas taurētājā attēlota taurētāja nāve, līdz galam veicot savu pienākumu pret tēvu zemi. Nekāda augšējā norise, nekāda liktenība šai dzejai nav meklējama. Šī dzeja nav balāde. Še teiktais nav jāsaprot tā, it kā ar to būtu mēģināts samazināt šīs un vispārīgi citu dzeju vērtību, ko nevar apzīmēt par balādēm. Nē — Tālavas taurētājs ir ļoti spēcīga dzeja, īpaši sava rašanās laikmeta skatījumā, un mēs zinām, ka tieši no šīs dzejas ņemts uzraksts tās autora pieminēklī Rīgā, lai ar to vislabāk izteiktu Blaumaņa karsto pieķeršanos savai tautai. Te ir runa tikai par šīs dzejas iedalīšanu vienā vai otrā dzejas veidā, tādat pačeļas literatūras teorijai piederīgs jautājums.

Līdzīgi tam, kā seno grieķu traģēdija centās skatītājam sniegt katarsis, dvēseles pacilātu skaidrību, balāde ar savām divi norisēm pamodina lasītājā jūtu savilņojumu. Protams, šī jūtu savilņojuma virzienu nosaka katrreizējā balādē radītā situācija, tomēr visumā iespējams lielos vilcienos to raksturot. Visbiežāk tā ir sajūta, ka ārpus mūsu vēlēšanās, ārpus mūsu gribas un mūsu spējas celt nākotni pēc mūsu ieskata, ārpus tā redzes lauka, ko ietver mūsu skats, dzīvē darbojas varenī mums apslēpti spēki, kuŗu pieduršanās mūsu prātam pieejamai dzīves daļai spēj neparedzēti un baigi ietekmēt dzīvi un likt tai plūst pavisam citā gultnē. Mēģinājumos klasificēt balādes pēc to satura, dažkārt šādas balādes dēvē par nūmeniskām. Latīņu vārds nūmen apzīmē mājienu. Varētu jau, stingri pieturoties pie šī tulkojuma, teikt, ka te cilvēks jūt augstākas varas, augstāku un apslēptu spēku mājienu. Daudz vienkāršāk un skaidrāk šādas balādes saucamas par likteņa balādēm. Šādu balāžu grupa nav maza, jo liktenība balādēs daudzkārt ir dominētājs spēks. Pie tam liktenis balādēs nevis vienkārši pārvelk svitru cilvēka gudriem un prātīgiem nodomiem, bet gan, izdarot to, savādi pārveido cilvēka vēlēšanos. Balādē Sakrātais sudrabs, sudraba nauda, ko vecā Mārieta visu mūžu skopi taupījusi, cerēdama, ka tas viņai reiz noderēs, būs iztikas apgādātāja, ja laika gaitā apmirtu visi viņas pēcnācēji un viņa paliktu viena, bez gādnieka, tiešām reiz it kā kļūst noderīga, bet tikai — noslogojot mirušai acu plakstus. Ja balādē

neizpaužas liktenīga nespēja izvairīties no briesmām, tad cilvēks, daudzkārt nepalaudamies ne uz savu spēku, ne varu, pats izaicina likteni, dodamies cīņā ar kādu varenu pārspēku, kas apdraud tautu vai ģimeni, jeb viņam vismaz liekas, ka viņš to dara. Balādē Viens vairāk krodznieks iesāk ar mēri kauliņu spēli, lai atbrīvotu no sērgas zemi, liekot ķīlā savu dzīvību. Balādē Zinīgās zintis (iespiesta Latvju Mēnešrakstā 1943. gada 11. burtnīcā) saimniece atceras seno maģisko ticējumu, ka mēris nevar savu gaitu turpināt, ja viņam ceļā nogulstas kaila sievietē, dzīvības un radišanas iemiesojums. Kad viņai liekas, ka mēris tuvojas mājai, viņa ar šādu izdarību to atgaida. Protams, ka cilvēka darbības un domāšanas krustceļos šādu cīņu ar kādu pārspēku ir daudz, un tāpēc balādes tematika ir un var būt visai dažāda. Balāde nenovēršas arī no vispersonīgākām izjūtām, no ikviena cilvēka dvēseles konflikta vai subtīla pārdzīvojuma. Vispateicīgāki balādēm, protams, ir un būs tie etapi cilvēka dzīvē, kur nākotne un dzīvība likta svaru kausā, un tāpēc otrā svaru kausā jāliek cilvēka pašai dzīvīgā drosme, upurēšanās gatavība un varonība. Jācer, ka attīstību, ko balāde piedzīvojusi, pašreizējais vētru un kaņu laiks nepātrauks, drīzāk gan otrādi — laikmeta liktenība, dzīves un nākotnes nostāšanās krustceļos liks tagadnes cilvēkam balādes elementus dzejā izjust vēl dziļāk.

K. Ābele.

LATVIEŠU TEĀTRIS ANĢĻU ZONĀ

Tumši zaļa, smagi krauta auto mašina ripo pa britu zonas kaļa laikā bojātām šosejām un auto ceļiem. Pa daļai tā atgādina Rīgā pazīstamo Melno Bertu cietumnieku pārvadāšanai, pa daļai autobusu, bet auto speciālists, varbūt, minēs, ka savā pirmveidā tā ir bijusi bruņu plāksnēm segts 6 tonnīgs Reno, vēlāk papildināts ar speciālu virsbūvi; uzmanīgi tā lien caur dzelzceļu viaduktiem un pilsētu vārtiem, lai nenoceltu tos no pamatiem. The Latvian Theatre, Latviešu teātris — ziņkārīgi uz šo mašīnas uzrakstu nolūkojas vācu pilsonis, par šādu „kasti“ pavīpsnā angļu šoferis, militārās policijas vīri pēc dokumentu kontroles smaidīdami pamāj ar roku — „oke!“, — mašina trauc tālāk. Bet kad tā piestāj pie bijušām vācu kaļavīru kazarmēm vai lielo rūpnīcu strādnieku dzīvojamām barakām, to ielenc jautrs sagaidītāju bars. „Teātris atbraucis!“ No mašīnas izbirst apm. 30 teātra izrāžu dalībnieki, tiek izkrautas dekorācijas 2 inscenējumiem, mēbeles, apgaismošanas ķermeņi, butaforijas un 7×6 m liela pārvadājama skatuve. Pēc 3—4 stundām, iepriekš pilnīgi tukšā sporta hallē, izrāžu vadītāja gongs var ziņot, ka

tūlīt atvērsies priekšskars un Roplaīņu pagalmā sāks risināties Krustiņa traģēdija vai modernajā Cēru salonā Ķīnas vāze inteligēnto un satīcīgo ļaužu sirdis atmodinās mantkārības pūķi, kas saņaidos visu ģimeni. Ja nometnes pastāvīgā skatuve nav pietiekami ērta, to paplašina ar piebūvi uz zāles pusi; lielās hallēs skatuvi uzceļ halles vidū, norobežojot skatītājiem vajadzīgo telpu, vai, kā tas gadījās kādā nometnē Hamburgas tuvumā, kur nometnes skatuve vēl nebij pilnīgi izbūvēta, teātris savu skatuvi uzcēla zāles otrā galā. Izrāžu dienās publikas apskatei pieejams arī teātra dekoratora Ev. Dajevska gleznu klāsts, par ko mākslinieks saņēmis daudz pateicības un cildinājumu. Vairāk kā 30 viņa darbus pārvadā tajā pat mašīnā, ko teātra ļaudis lepodamies sauc par savu „drednautu“.

Teātris organizējās p. g. augusta beigās, kad nometnes UNRRA's direktors atvēlēja 3 sādžas ēkas teātra ļaužu novietošanai. Teātra iniciatori izstrādāja jaunorganizējamā teātra statutus, vadoties no kooperatīviem principiem, kā bezpeļņas organizācijai, kuŗas mērķis — latvju bēgļu aprūpe ar labi sagatavotām lugu izrādēm, literāriem sarikojumiem un koncertiem, pieaicinot labākos latvju skaņu un vokālos māksliniekus, iepazīstināt angļu kaļavīrus un UNRRA's vadību ar latvju mākslas sasniegumiem trimdas iespēju robežās, tā veicinot draudzīgu saprašanas kultūras laukā. Jaunā teātra tapšanu dedzīgi apsveica LCK prof. Gulbis un LSK pr-ks Dr. N. Vētra, ar viņu gādību teātris arī ieguva savu „drednautu“. Tā bija teātra iniciatoru J. Rozes, O. Uršteina, M. Skrautiņa un K. Lietiņa laimīgākā diena; līdz ar pārvietošanās iespējamībām teātris izkļuva no nometnes šaurā skatītāju loka „plašākos ūdeņos“. Bet līdz ar to augs arī uzdevumi un atbildība.

Isā laikā Mērbekā komplektējās jaunā teātra mākslinieku un tehniskais kadrs: režisori Jānis Zariņš un Osv. Uršteins, dekorātors Ev. Dajevskis, teātra mūzikas konsultants K. Lietiņš, skat. meistar Alb. Sterns, apgaismotāji Neimanis un Udrovskis, teātra frizieris Januševis, sufleze Zariņa un Kauguļe; tēlotāji: A. Mača, T. Kalve, M. Zilava, N. Melnbārde, M. Damroze, M. Zile, H. Gobzine, H. Prince, E. Skujiņa, J. Vārpa, J. Šaberts, K. Lagzdiņš, J. Zaķis, R. Mucenieks, K. Ģermanis, K. Dzeldē, Neimanis, O. Bruņinieks, P. Dumpis, Olg. Parpīckis, Ansis Mitrevics, V. Stāls. Kā režisori, tā vairums tēlotāju ir bij. Nacionālā teātra ļaudis, tas arī nosaka teātra uzvedumu psiholoģiski-reālistisko stilu.

Materiālā bāze teātra sākumam bija, bez jau piemētās auto mašīnas, aizdevums no LCK un LSK. Tiem sekoja tautiešu aizdevumi gan naudā, gan arī teātrim nepieciešamiem kostīmiem un

piederumiem. Daudz varenāka bij morālā baze: sajūsma par iespēju saistīties savā iemīļotajā darbā, un šī darba mērķis bija tik liels, ka neatbaidīja nekādi šķēršļi. Teātra celšana bija jāsāk no nekā, tā sakot — no vienas naglas, kuŗas arī vēl nebija. Sākās neatlaidīgs darbs un jau oktobra otrā pusē uz jaunkonstruētās skatuves parādījās neilgi viens pēc otra divu mūsu lielāko drāmatiku darbi: R. Blaumaņa Pazudušais dēls un M. Zivertā Ķīnas vāze šādos sastāvos:

Pazudušais dēls: Roplainis — J. Saberts, Māte — A. Mača, Krustiņš — R. Mucenieks, Ilze — Zilava, Aža — Gobzine, Matilde — H. Prince, Inķis — Zaķis vai Lagzdīņš, Paulis — K. Ģermanis, Mikus — Ansis Mitrevics, Līziņa — J. Vārpa vai M. Damroze, Mikus tēvs — K. Dzelde vai Neimanis, Gusts — O. Bruninieks, Andžs — Stāls. Ķīnas vāze: Notārs — J. Zaķis, Cērpa kundze — T. Kalve, Leksīte — M. Damroze vai E. Skujiņa, Liliņa — M. Zilava, Ella — M. Zīle, Jānis — Mucenieks, Valdis — K. Ģermanis vai V. Stāls.

„Šodien jūs braucat pie sava karaļa, lai viņš redzētu, ka jūs arvien vēl esat viņa uzticamie pavalstnieki un kalpojat tam. Viņš ir vislabākais karalis, bet viņš ir trimdā. Jūsu karalis ir jūsu tauta. Apzināties savu atbildību, kalpojiet pēc vislabākās pārlicības un bez pretenzijām!“ Ar šiem vārdiem toreizējais teātra valdes priekšsēdētājs Jūlijs Roze 10. nov. rītā izvadīja teātra saimi pirmajā turnejā, kas ilga nepilnas 6 nedēļas bez pārtraukuma. Tai sekoja turpmākie braucieni, kuŗu starplaikos Jāņa Zariņa režijā sagatavoja un izrādīja Blaumaņa No saldenās pudeles, tajā līdzdarbojās: Māte — H. Gobzine, Marija — M. Zilava, Lavīze — A. Mača, Mārtiņš — R. Mucenieks, Tautkūlis — K. Lagzdīņš, Krišs — K. Ģermanis, Pičuks — Ansis Mitrevics, Auce — Nina Melnbārde, Rindēns — P. Dumpis. Līdz šim Saldenā pudele izrādīta vienīgi Mērbekā.

Liekas, ka pat teātra „drednauts“ apzinājies savu atbildību, jo ar nevainojamu precizitāti tas līdz šim novedis savus ļaudis noteiktā dienā un stundā tur, kur tos gaida, šķērsodams angļu zonu krustām šķērsām, sasniedzot Flensburgu pie Dānijas robežām, dienvidos Brininghausenu, austrumos robežupes Elbas krastā Alt-Gargi, rietumos — Greveni. Apciemotas 21 nometne ar 78 izrādēm; apmeklētāju skaits sniedzas 46. tūkstoši. Pēdējās izrādes Vatenstedtē notika no Beļģijas pārnākuša-

jiem bij. kaŗavīriem. Visur teātris ieguvis daudz draugu, kas šķipoties sauc: „Uz drīzu redzēšanos!“

Šī atkalredzēšanās, diemžēl, neiznāk tik drīz, tāpēc Latviešu teātris apsvēic katras jaunas nometnes teātra trupas noorganizēšanos, kas pastāvīgi kalpotu nometnes vajadzībām. Teātris izpalīdz ar saviem māksliniekiem nometņu sarīkojumos, kur tie būtu nepieciešami.

Atsaucīgiem skatītājiem pievienojušies arī atsaucīgi autori. Kā pirmais savu jauno komediju Labāki cilvēki atsūtījis no franču zonas Anslāvs Eglītis. Pavasara vētras jūrā nav kavējušas ierasties arī Martiņa Zivertā rakstītai Karatavu komedijai — arī šis jaundarbs ir teātra rīcībā.

Latviešu teātra valdes pr-jis J. Zaķis, valdes locekļi: Šaberts, Uršteins, Sterns un Roze; viņu vadībā teātris stabilizējas par pilnīgi nepieciešamu kultūras faktoru latvju trimdas gaitās. Teātris atzīst nepieciešamību un arī iespējas piemēroties lielas formas reprezentābliem darbiem. Aprīļa beigās un maija mēnesī teātra ļaudis pavadīs intensīvos mēģinājumos, lai Šekspīra Divpadsmitā nakts Osv. Uršteina režijā, Ev. Dajevska dekorācijās, ar K. Lietiņa mūziku parādītos iespējamā krāšņumā. Šis jaunuzvedums būs, starp citu, ciema kukulis amerikāņu joslas ziemeļu daļā dzīvojošiem tautiešiem jūnija sākumā.

Līdz ar krietnu sekmju un laimīgas nākotnes novēlējumiem sūtnis Zariņš teātra ļaudim kalpošanu mākslai vēlējis kā kalpošanu savas tautas nākotnei. Tai veltīts Latviešu teātra darbs.

V. Štāls

Labojumi. S. g. 3. (6.) burtnīcā Ansl. Eglīša Uguns pilsēta 102. lapp. 2. slejā 14. rindā no apakšas jābūt: „baroneses dzīvoklis gan palika neskarts, bet to nedrīkstēja vairs turēt tukšu. Cienidama baroneses kārtu un dzimumu...“ P. Ermaņa Jānis Poruks 128. lapp. 1. slejā 14. rindā no apakšas jābūt: „Tā nu tad bija dzejnieka pirmā grāmata“ un 133. lapp. 1. slejā, 7. rindā no apakšas — „Zīmīgs šī gabaliņa beigu teikums „Un Brahma valdīja tālāk.“ K. Dāles dzejoli „Mājup“ 122. lapp. jābūt: „Dievs atvērs gaismas avotus, Pār Latviju dzīvs mākons līs.“ Šai burtnīcā 148. lpp. Raiņa dzejoli Kad nakts 1. panta 3. rindai jābūt „Vismīļāk laime laukā iet“, bet 168. lpp. 2. slejā 15. rindā „vitālākā“ vietā jābūt „vistālākā“.

Permitted by Military Government.

Editor — atb. redaktors V. Mežezers, redaktors J. Kadilis. — Apgāds „Ceļš“ Virsburgā Centralajā DP nometnē.

Druck: Konrad Tritsch, Druck- und Verlagsanstalt Würzburg.
(Unter Verwaltung der Militär-Regierung.)